

Kaffka Margit

Radnóti Miklós

Domján Edit

Polgár Ernő

ÚJLIPÓTVÁROSI SÉTÁK

Emléktáblák nyomában

Raoul Wallenberg in his office

Budapest
2010

In memoriam
Hegedüs Géza

©
*A kötetet írta és összeállította
Polgár Ernő*

Prológus

A Szépirok Társasága programjaként szerkesztett **Újlipótvárosi esték** c. műsoraimban is sokszor szembesültem a ténnyel, milyen sokan születtek, nevelkedtek, éltek, élnek Újlipótvárosban, s kötődtek, kötődnek ma is – az 1950-ben Margitszigettel együtt Lipótvárostól elszakított – városrészhez. Írók, színészek, képzőművészek, tudósok, politikusok, közéleti személyiségek: akik a városrész szellemi, művészi műhelyeiben megfordultak, megfordulnak. Irodalmi folyóiratok szerkesztőségeiben, könyvkiadókban, kiállítótermekben és színházakban.

Az újlipótvárosiak, ahol e sorok írója is él, büszkék kiemelkedő személyiségeire. Akiknek élete, életének egy szakasza a városrészhez kötődik. Arra a százharminc halhatatlanra, akiknek emlékét a kerületben – életművükön kívül – márvány emléktábla őrzi.

Személyes hangvétellő írásokkal és művelődéstörténeti összeállításokkal: **Berda** József, **Bródy** Sándor, **Bulla** Elma, **Cziffra** György, **Dobozy** Imre, **Domján** Edit, **Faludy** György, **Fischer** Annie, **Gábor** Miklós, **Hatvany** Lajos, **Gárdonyi** Géza, **Hajós** Alfréd, **Hegedüs** Géza, **Hegedüs** Gyula, **Heltai** Jenő, **Hunyadi** Mátyás, **Illyés** Gyula, **Kabos** Gyula, **Kaffka** Margit, **Kassák** Lajos, **Katona** József, **Keller** Dezső, **Kéthly** Anna, **Kovács** Margit, **Krúdy** Gyula, Tom **Lantos**, **Major** Tamás, **Márkus** László, Giorgio **Perlasca**, **Petőfi** Sándor, **Rajk** László, **Radnóti** Miklós, **Sarkadi** Imre, **Simon** István, Dr. **Soó** Rezső, **Sulyok** Mária, **Szabolcsi** Bence, **Szántó** Piroska, **Szép** Ernő, **Tatay** Sándor, **Tátrai** Vilmos, **Vámos** László, **Vas** István, **Wahrmann** Mór, Raoul **Wallenberg** alakjára emlékezem.

Olvasóimat sétára hívom. Jöjjenek velem! Járjuk végig együtt az újlipótvárosi utcákat! Fedezzük fel az emléktáblákat, s hajtsunk fejet halhatatlan elődeink emléke előtt!

Polgár Ernő

Berda József

(Váci út 140.)

Állok az emléktábla alatt, s Berda híres sorai jutnak eszembe:

„A szűkszavúság magas
művészete vagy, vers!
Csak akkor élsz, ha élsz,
ha mélyből merni mersz!”
(Ex cathedra)

Az angyalföldi *Berda József* (Bp., 1902. febr. 1. – Bp., 1966. júl. 6.) autodidakta volt, négy elemi osztályt végzett, és sokféle foglalkozással próbálkozott. Volt lakatos, kifutó, könyvügynök. Első verskötete: „Könnyek útja és egyéb írások” 1923-ban jelent meg. Krúdy Gyula írt hozzá előszót. Bár szegény volt, mégis ódai hangon, az élet hétköznapi örömeiről, az evés-ivás élvezetéről írt epigrammatikus tömörségű szabadverseket. Első verskötete után a Nyugat, a Széphalom és az Est-lapok munkatársa volt. Baráti szálak fűzték József Attilához. 1944-ben Baumgarten-díjat kapott. Tizenennyolc éves korában kezdett el verseket írni. Szabálytalan formájú, rímtelen verseiben érződik Kassák Lajos hatása. Berda számára fontos volt, hogy a Nyugat köréhez tartozhat, megtiszteltetésnek érezte, hogy Kosztolányi Dezső „gyönyörű”-nek nevezte verseit. Miközben közel tizenöt éven át „ostromolta” a Nyugatot kézírataival, ahol huszonegy verse

jelent meg, nem sejtette, hogy mindaz, amit írt, más volt, mint a nyugatosok sötét tónusú, gazdag zeneiségű, érzékeny és kifinomult lírája.

„Kunságiak büszke eledele, vastag-sűrű
vörösborral ízesített csodálatosság, –
csak csettintve illik ízlelni-enni téged!
Úgy böffenünk élvezésed által,
mintha túlvilági kedves bégetést hallanánk!” – írja Birkapörkölt című versében,
s költészetének bírálói a németalföldi festők zsánerképeihez, Rabelais élettől
duzzadó világához hasonlították a költő testi élvezeteket kifejező látomásait.
Berda igazi gasztronómiai élményekről tud rögtönözni, a jó falatokról, terített
asztalokról, s kültelki hentesnél is „békebeli” ízeket érez.

„Meleg disznótöpörtyű nyálcsorgató
illata párolgott ki az utcára Rólenczék
ízre és fizimiskára egyaránt mutatós hentesboltjából akkor;
bácskai módra készült, pirosra sült, pecsenyeízű
ételékesség, s most, lám-lám, hiába
minden búcsújárás, nem tudsz ily ízes
finomságot enni, még ha belépukkadsz is!
Ki gáncsolja, miféle ördögi szándék
ennek örömét, hogy élvezhesd gyomrod
boldogságaként? E mái, oly ritka
vendégként kérkedő töpörtyű is mind,
mind avas, majdnem hullaszínű már,
mely étvágytalanná, gyomorbeteggé bitangol.
Mondjátok: mire való ez? miért kell folyton-folyvást
átkozódni ily hitványságok miatt?!

– Ó, jóság szelleme; Étvágy!
emelkedj isteni rangra már és
világosítsd fel, javítsd meg már
a tintavérű eszelőseket!

„Szobrász, ki túléled földi életem
s megmintázod majd, a magad multságára,
bátor ritmusú szobrom, ne feledd testem és
lelkem valóságát kifejezni: hogy hegyeket,
völgyeket, erdőket barangoló rövidnadrágos
kamasz voltam túl a férfiélet delén is, ki
fiatalos hévvel csavarogta a honi
tájakat, kopott, koldúsalamizsnás
hátizsákkal a hátán...”
(Képzeld)

Babits Mihály is megszólal: „Semmi sincs messzebb ezektől az új költőktől – írta Berda nemzedékének jellemzéséül 1932-ben –, mint az előző nemzedék egyéniségkultusza, a komplikált és túlfinomult egyéni élet kergetése. De éppoly messze vannak attól, hogy kollektív és politikai érzelmeket énekeljenek. Az Embert keresik ők, nem a társadalmi és politikai lényt, hanem az Embert úgy, ahogy magában van, ősen, szabadon, még romlatlanul, érző szüziességében.”

A jellemzés leginkább Berda Józsefre illik, aki egész életművében a romlatlan érzelmekről írt; a naiv, egyszerű emberek érzéseiről, mindennap örömeiről, mint Horatius szatíráiban.

Költészetének komolyabb témája volt a halál:

„Nosza, lendítsd meg magad, olyan
légy, mint a csikó, s hajrá! fel,
fel a hegyekbe, mind magasabbra!
Csak addig élsz, míg bátorít barangoló
kedved, míg izmaid bírják az iramot egyre
felfelébb; megállás nélkül menni, menni,
csavarogni, hogy élj teli tűzzel s lásd
a vidám világot: csak így menekülhetsz a halál elől!”
(Vándorének)

A „jóság szele” itatja át Berda József líráját. A nagy „világcsavargók”: Villon és a többiek ihletéséből is táplálkozik.

– Az Ember bizonyára azért született, hogy sokat nevéssen és szeresse az életet – vallotta ifjúságában, s mindig haragra gerjedt, ha azt tapasztalta, hogy az emberi értékeket veszély fenyegeti, ha a humánus eszmékkel visszaélnék. A legnehezebb korszakokban is tiszteletre méltó bátorsággal hirdette a becsület igazságát. 1936-ban *Férfighangra* című könyvét azért kobozták el, mert a kötet Gömbös Gyula miniszterelnököt gúnyoló versét is közölte. Ügyészi eljárás indult ellene.

Rónay György írta róla: „Valahányszor ember, haza, emberiség, munka, tisztesség, emberség nagy dolgairól esik szó, többnyire fölcsendül Berda József sorai-ban a „jó multság, férfimunka” e sajátos reformkorias pátosz. Akkor is, amikor „a munkavégzés érzésének szépségét hirdeti (*Egy mintaasztalos fejfájára*), s amikor az ország felépítésének szükségességét hangoztatja (*Hajnalodásra*).

Az énközpontú szerepkört vállaló Berda, az evés-ivás gyönyörűségét hangoztató költő ugyanazokat a gondolatokat fogalmazta meg, mint a reformkor legnagyobbjai:

„Testemet-lelkemet adó áldott haza! Őrizz meg,
neveld csak holtig hű gyermekedet, ne hagyj
egy pillanatra sem eltántorodni tőled, s ha
egyebet nem legalább egy sovány sírhelyet
adományozz nékem földed jóságos kötelékében.”
(Hűség)

Legendás volt életmódjának kötetlensége, függetlensége. S felébresztette mindenben az ember természetes vágyainak vállalhatóságát. A vidám társaságoknak élete végéig középpontja maradt: írók, művészek és irodalomkedvelők őrzik levelezőlapjait, melyeken valamelyik kiskocsmába invitálta őket evés-ivásra, ahol békebeli ízeknek hódolhatott a gasztronómia kedvelője.

Könnyedén kiáltotta világgá vélt vagy valódi ars poeticáját: „... úgy eszem, iszom és / nevetek mindnagjobb jókedvvel, akár / egy csavargó diák, ki állandó vakációnak / véli mindig a világot”. A magatartás Kakuk Marci filozófiáját idézi. Ez azonban csak a felszín. Van ugyanis Berda költészetében az élet és halál témájának mélyebb igényű képe is:

„De élni, élni kell! az értelem magasabb
vágya szerint: hogy lélek és test egyaránt
örvendjen s így népünk is vidámabb sorsra virrad tán.
Erre igyunk, erre koccintsunk barátaim e fóti
szüret könnyű, de üde zamatú nedveit csurgatván, mint
állhatatos szertartáshoz tartozót, mely felett most
Vörösmarty Mihály bennünket megáldó
szent szelleme lobog.”
(A fóti találkozóra)

Bródy Sándor

(Margitsziget)

A novella, regény és dráma műfajokban alkotó Bródy Sándor író – aki nagy hatással volt az őt követő magyar írókra, költőkre – emlékéét a Vasvári utcai Zsinagóga falára erősített emléktábla is őrzi. A márványtábla felirata:

Bródy Sándor író – „A Nap Lovagja”

Bródy – tanultuk Hegedüs Gézától a Színművészetin – 1863. július 23-án született Egerben. 61 éves korában Budapesten halt meg. 1921. augusztus 12-én. Gyermeke: Hunyady Sándor író.

Apja egy egri, zsidó származású szabó volt. Bródy fiatal gyermek volt, amikor apja tönkrement és hamarosan meghalt. Külsejét tőle örökölte. Néptanítónak készült, de tanulmányait nem fejezte be. 18 éves korában írnok volt egy gyulai ügyvédnél. Első cikkeit is itt, a helyi lapban jelentette meg. Jókai meseszövése és Zola naturalizmusa hatottak rá. 1884-ben Pestre költözött és megjelent Nyomor című novelláskötete és Faust orvos című regénye, melyekkel feltűnést keltett. Sokan a magyar Zolát látták benne. Bródy korában az Osztrák–Magyar Monarchia magyar polgársága és értelmisége kétnyelvű volt. Felső úri osztálya pedig jobban tudott németül és franciául, mint magyarul. Bródy azonban csak magyarul tudott, magával hozta a nép nyelvét és a népdalok ritmikáját, amihez a

budapesti világvárosi élet nyelvi világát kapcsolta, s olyan szépirodalmi nyelvet alakított ki, mint korábban Mikszáth. Közben Mikszáth finom és árnyalt irodalmi nyelve a múlt nagy összegezése volt, Bródyé a jövő kezdeményezése. Ami tovább fejlődött Móricz Zsigmond népi, Szomory Dezső szecessziós és Krúdy Gyula költői hangvételéig.

1888 és 1889 között újságíró volt a Magyar Hírlapnál. Kolozsvárra utazott és az Erdélyi Képes Újságot szerkesztette, majd a Kolozsvári Életet (1889), végül a Magyarországot. Szenvedélyes természetű és jóképű volt, Kolozsvárra érkezése után ismerkedett meg Hunyady Margittal, a kor ismert színésznőjével. Kapcsolatukból született házasságon kívüli gyermeke: Hunyady Sándor, aki kedvence volt. Hunyady Sándor is az irodalmi pályán érvényesült. Bródy ekkor már házas volt, családját Budapesten hagyta. Feleségét és gyermekeit anyagilag támogatta.

A századfordulón, mely Adyék fellépését készítette elő, a legnagyobb hatású író Bródy Sándor volt. Harcos publicisztikája hat Adyra, a regényei Móriczra, Krúdyra, színpadi művei Móriczra, Molnár Ferencre, Szomory Dezsőre. Az őt követő nemzedék stílusa, hangvétele Bródy Sándorra vezethető vissza. Az irodalomtörténeti tanulmányok szerint vele kezdődik el a magyar naturalizmus. A megállapítás azonban vitatható. A magyar naturalizmus ugyanis Justh Zsigmonddal kezdődött, és nyomai már Csiky Gergely egyes színjátékaiban is megvoltak. Bródy nem teljesen naturalista. Bródy a romantikát folytatja, elérkezik a századvég és a századforduló szecessziójához, s közben ihleti a naturalizmus is, színezi művészetét, s ezekkel a stíuselemekkel a szépprózában, a színpadi irodalomban is előkészíti a XX. század realizmusát. 1890-ben visszatért Budapestre, ahol újra a Magyar Hírlapnak dolgozott. 1890-től 1891-ig Fehér Könyv címen irodalmi és publicisztikai havi folyóiratot adott ki, melyet egyedül írt.

Rendszeresen publikált a kortárs művészeti élettel kapcsolatos cikkeket, műkritikákat Herczeg Ferenc Új idők című hetilapjában. Ötletekkel teli, szellemes és harcias szerző volt. A korabeli társaságok lelke volt, aki az irodalmi divatot is diktálta. 1903–1905 között Ambrus Zoltánnal és Gárdonyi Gézával közösen szerkesztette a Jövendő című hetilapot, amelyet a Nyugat előfutárának tekinthetünk. A hetilap a kor társadalmi ellentmondásait bírálta. A szenvedélyes természetű Bródy 1905 nyarán a Semmeringen öngyilkosságot kísérelt meg. Miután felgyógyult, ismét újságíró volt a Pesti Hírlapnál, a Nap, az Újság, később az Est szerkesztőségében.

Bródy néhány tucat novellája a műfaj klasszikusai közé sorolható. *Hófehérke* című regénye a Jókai-típusú romantikát idéző szép alkotása; az *Ezüst kecske* és *A nap lovagja* jelentős realista regények: a századforduló polgári világának kritikai ábrázolásai. A századforduló után új kifejezési formát talált a drámaírás művészetében. A *Hófehérke* színpadi változata és a magyar múltat idéző *Királyidillek* kísérleti időszakot mutatnak még. Később sok a romantikus elem (*Lyon Lea, A szerető*), de sajátos naturalista programjával eljut a jelentős realista drámáig. A *dadában* – ez talán legjobb drámai műve – szembefordul a népszínművek szellemével. Azok világát mutatja be a maga igazi nyomorúságában, hogy

válík áruvá a szegény leány. Bródynak van ereje a tragédiához, mint Gorkijnak az *Éjjeli menedékhelyben*. A kifosztott, megalázott cselédlány tragikus történetével mond ítéletet. A *tanítónőt* két befejezéssel írta meg: egyik az úri közönség ízlése szerinti, a másik pedig a sajátja. A *medikus* című dráma két felvonása bírálón realista. Ebben a művében is az eladott, a megvásárolt emberről van szó, de a harmadik felvonás hirtelen két boldog házassággal végződik.

Jó drámák. Nemzedékek tanultak belőlük színdarabot írni.

Utolsó nagy műve: novellaciklus Rembrandtról, az elmagányosodott, megöregedett művésztől.

Bulla Elma

(Radnóti Miklós u. 40.)

Bulla Elma a Kossuth-díjas színésznő, érdemes és kiváló művész 1913. augusztus 26-án, Selmecbányán született és Budapesten halt meg 1980. május 14-én. A Farkasréti temetőben temették el.

Szülei Pozsonyban beírátták a Bérczy-féle tánciskolába, de különórákon tanította a helyi szlovák színház prímabalerinája, az orosz származású Aubrichtova. Tehetségével már hat éves korában feltűnést keltett, s tánciskolában önálló matinét rendeztek számára. Viscoussi olasz balettmester pedig külföldi turnéra vitte a csodagyereket. 1923–1925 között Európát járta, s Munczi Bulla néven lépett fel. 1925-ben Bécsben Max Reinhardthoz került, s 1926–1930 között Reinhardt színházaiban játszott Bécsben és Németországban.

A csodagyerek, Munczi Bulla néven lépett fel a bécsi Josefstadt színházban, ahol látta őt Max Reinhardt, aki azonnal beszélt szüleivel és vállalta a gyermek színházi neveltetését. Bulla Elma Bécsben marad, és Reinhardtnál tanult. Kitartó volt, sokat kellett tanulnia: az intenzív angol, francia, és német nyelvórák mellett a színjátszás alapismereteit is el kellett sajátítania a legjobbtól, a Burgtheater híres művész-pedagógusától Margarethe Formes-től, aki korábban Darvas Lili tanára is volt. A gyermek Bulla Elma ekkor alig volt több mint tizenkét éves. Tizenhárom éves korában már Puckot játszott németül a Szentivánéji álomban.

Bulla így emlékezett:

– S mert ilyen korán kezdtem, sokan még idősebbnek hisznek, mint amennyi valójában vagyok. Reinhardtnál hol Vadkacsát játszottam, hol nyúl-farnyi szerepet.

1928-tól 1934-ig játszott német nyelven Berlinben, Münchenben, Bécsben, mint Reinhardt társulatának egyik vezető színésznője. Magyar hetilap tudósítója hírként közölte, hogy Reinhardt új felfedezettje egy pozsonyi magyar lány. Bulla Elmának hívják, de a név valószínűleg művésznév csupán.

– Ki rejtőzhet e név mögött? – tették fel sokan a kérdést.

Reinhardt egyik vezető színésznőnek nevét itthon is hamarosan megtanulhatták.

Bulla Elma rádióban, színházban, próbák között sokszor beszélt emlékeiről és Reinhardttról:

– Héttől tízig úgyis minden kiderül – mondogatta sokszor Max Reinhardt. – Arra tanított, legyünk őszinték, legyen a századik előadás is premier, hiszen egy öregasszony a karzaton lehet, hogy egy hónapja kiflit eszik azért, hogy kifizethesse a színházjegy árát. Nem szabad őt becsapni! Egyszer manikűröslányt játszottam Berlinben. Ugyanezt a figurát Bécsben, Reinhardt másik színházában nálam idősebb komika alakította. Az asszisztens mindent megkísérelt, hogy ugyanazt hozza ki belőlem, amit a bécsi komika tudott. Nem ment. Az utolsó próbákra megérkező Reinhardt azt kérdezte tőlem:

– Aber Kleine, warum machen Sie es nicht so, wie Sie fühlen?

Felszabadultam. Végre úgy játszhattam, ahogy éreztem. Két perc múlva már nevettek rajtam. Sikerült.

Reinhardt az ősz hajú, kék szemű ember volt, s jelen volt minden este az előadáson. Gazdája volt a produkciónak. Ha kellett, századszor is nevetett a vicceinken. Minden este megteremtette a premier hangulatát.

Ezt szeretem magam is: premiert minden este héttől tízig.

1930–1934 között Bécsben volt szerződése. 1934-ben a Belvárosi Színház Budapestre szerződtette, 1934–1938 között a Belvárosi színház tagja volt, 1936-ban Shaw Szent Johannájának híres címszerepét játszotta el, 1938-tól lett a Vígszínház tagja, 1945–1951 között a Belvárosi Színház tagja volt, de játszik másutt is. 1951-ben újra a Vígszínházba került, s haláláig ott játszott.

Szerencsés pályatársai emlékeznek s színészi átélésről vallott nézeteiről:

– Kétféle színész van: az egyik a „Kaméliás hölgy” haldoklási jelenete közben is képes viccet mondani, a másik majdnem belehal. Utóbbi a nehezebb alkat. Én mindent komolyan veszek. Emlékszem, Oscar Homolkánál egyszer nagyon rég olyan szerepet játszottam, ahol az első felvonásban vidámnak kell lenni, a harmadikban pedig nagy drámai kitörés van. A szünetben mindenki gratulált, ám Homolka ezt kiáltotta:

– Rossz volt, Bulla! Rémes! Átadjuk a szerepet másnak! – Természetesen komolyan vettem a szavait. Kétségbeestem. A drámai kitörés jól sikerült, hiszen saját elkeseredésem is kitört belőlem. Az előadás végén bekopogott Homolka, s bocsánatot kért. Elmondta, hogy pedagógiai okokból szidott le, félt, hogy elbízom magam. Nem merte vállalni, hogy elrontom a premiert.

Kegyetlen dolog volt. De hatásos.

Bárdos Artúr, aki a Belvárosi Színház igazgatója volt, így írt emlékirataiban:

– Mindenféléről beszélgettünk, de nem kértem, hogy adjon elő valamit. Olyan meggyőző volt a hangja, komoly, megható kis lénye, hogy úgy éreztem, máris tisztában vagyok vele. Kulturált és vérbeli színésznő, csupa komoly élmény és megkapó, rendkívül kifejező érzelmi gátlás. Ez megkapott benne...

Bulla Elma szerepek sokaságát alakítja színpadon, filmen és televíziós játékokban.

– Sohasem nézem meg a filmjeimet, mert túlságosan izgat, hogy már nem tudok változtatni a magam játékán. Voltaképpen nem is értem azokat a színészeket, akik nem lámpalázások, hiszen minden alkalommal más-más közönségnek játszunk és a magunk ereje és képessége is kiszámíthatatlan.

A televíziózás rabul ejtette: megmutathatta tudásának szféráit.

– Színpadon mostanában zömmel megértő, megbocsátó feleségeket alakítok. A kamera előtt? Itt nincs skatulyám. Voltam már öreg parasztasszony, értelmiségi anya, és amiért rajongtam: komika, a Leacock-esten. Mint kritikus? Ezen a téren sokkal kevésbé vagyok rutinos. Ugyanis egy újfajta betegségem van. TV-allergiának nevezem. Szédülök. Tengeribeteggé válok a képernyő előtt. Természetesen egy-egy érdekesnek ígérkező műsorért vállalom a rosszullétet. A TV-vel szemben sosem vagyok szigorú kritikus. Elámít a technika – vallotta 1962-ben.

A stílusváltásáról alkotott véleménye is figyelemre méltó.

– Valaha mindenáron arra törekedtem, hogy érdekes legyek a színpadon. Az epés kritikusok akkor azt írták rólam, modoros vagyok. Egy-egy kézmozdulatom megformálásán sokat töprengtem. Igen. A kéz mozgatása volt erényem is, hibám is. Ezt a korszakot akkor fejeztem be, amikor első komika szerepemet játszottam Csiky Gergely Kaviárjában. Ezután váratlanul és hirtelenül feloldódtam. Egyszerűbbé váltam. A közönség először nem örült, hogy komika szerepeket alakítok. Amikor például a Szellemesekben egy kövérré kitömött asszonyságot játszottam, sokan megvártak a kiskapunál, és szemrehányásokkal illettek: mi-csoda dolog, hogy a mi Bullánk így meghízott, így megváltozott! Bosszantott, hogy nem értik meg: a színésznek mekkora gyönyörűség olykor-olykor karakter szerepet játszani, más figurává alakulni.

A régi filmekben a jóságos, megértő feleség szerepkörébe skatulyáztak be. S ez rémes volt.

– A színész örökre hal meg – nyilatkozta. De tévedett. Bulla Elma a halhatatlanság magaslatába emelkedett.

„Hittel írom le azonban, hogy pályámon hasonló európai értékkel, hasonló nemes reménységgel ritkán találkoztam. Ez a színésznő törekeny vállain a fönstéget hordozza...” – írta róla Kosztolányi Dezső.

Cziffra György

(Tomori u. 2.)

Cziffra György zongorázik! Az angyalföldi „Liszt Ferenc”! Hazamegyek. Otthon Chopin műveit CD-n előadásában hallgatom. Eszembe jut, hogy „büntetésből” köveket kellett hordania.

Zongorajátékát sokan Liszt Ferencéhez hasonlították káprázatos improvizációs készsége miatt. Játékát ötletesség, az ellenpontozást ismerő tudás és variációs művészet jellemezte. A XX. század legnagyobb pianistái: Rubinstein, Horowitz és Richter között tartották számon. Sokat gyakorolt, folyamatosan tökéletesítette tudását.

Ágyúk és virágok c. életrajzi regényének címe a világhírű zongoraművész két világát szimbolizálja. „Ágyúk” és „Virágok”. Páratlan, kivételes művészkarrier Cziffra Györgyé, mely egy angyalföldi nyomorúságos barakklakásból a második világháború szörnyűségeit, a füstös pesti bárokat és az ötvenes évek elejének magyar börtöneit túlélve („ágyúk”) a világ nagy hangversenytermeinek dobogójáig emelte őt („virágok”). Elkeseredésében indult családjával együtt a nyugati határ felé: itthon nem látott jövőt. Elfogták, a három évet töltött börtönben, kényszermunka-táborba zárták. 1953-ban szabadult, s bár kezei a durva munkától tönkrementek, újra zongorázással próbálkozott. Újra a pesti éjszakában játszott. Kiszabadulása után nyíltak meg előtte a magyar hangversenytermek, s hálás közönsége virággal árasztotta el. További élményeit szűkszavúan meséli el: 1956-ban költözött Franciaországba, s attól kezdve a világsiker és „virágok” kísérték útját.

Minden zenei műveltségű ember ismeri a nevét, s tudja, hogy ő az egyik legjelentősebb és világszerte legismertebb magyar zenei előadóművész. Roma zenész családból származott. Apja, id. Cziffra György hegedült, számos kávézóban játszott, színházban, Párizsban is az első világháború előtt a század elején. Fia, György is csodagyerekként indult. Dohnányi Ernő segítségével került be nyolc évesen a Zeneakadémiára. Tizenhárom éves korában már sikeres koncert-

körutakat tett Skandináviában és a Benelux-államokban, és itthon is, de hiába volt kimagasló tehetség, a művészvilág nehezen fogadta be. Szórakozóhelyeken lépett fel, majd 1942-ben behívták katonának. Szovjet fogságba került, többször megszökött. Három év múlva leszerelt, s újra a pesti éjszakák virtuóz zongoristája lett. Szakmai segítséget nem kapott senkitől. A II. világháború után is sokáig a pesti éjszakák zongoristája volt. Bárokban – Savoy, Dunakorzó, Arizona – muzsikált, sokan kávéházzal kávéházra követték. Mezei Mária színművész „zongoracsodának” nevezte. 1950-ben feleségével és kisfiával együtt egy oldalkocsis motorkerékpáron próbált meg disszidálni, de elfogták, s kényszermunka-táborba zárták. 1953-ban szabadult, kezeinek a nehéz munka nem tett jót, szabadulása után újra a zongorázni kezdett, újra a pesti éjszakában.

1956. október 22-én Bartók II. zongoraversenyét játszotta a Zeneakadémián. „A közönségből úgy tört ki a taps, mint az izzó láva” – írták kritikusai. Vannak, akik azt mondják, hogy ennek a hangversenynek nem kis része volt az október 23-i hangulat alakításában. Kihasználva a határ megnyitását: elhagyta Magyarországot. Első koncertjeit Bécsben a Brahms-Saalban, Párizsban, Londonban a Royal Albert Hallban és New Yorkban a Carnegie Hallban adta. A világ zenei életébe üstökösként robbant be. A világ nagy koncerttermeiben és fesztiváljain óriási sikerrel szerepelt, s világhírűvé lett. Meghívták Franciaországba, melyet második hazájának tartott. 1966-ban indította el a Festival de la Chaise Dieu-t.

Magánélete tragikus eseményét nehezen viselte: egyetlen fiát, ifjabb Cziffra Györgyöt fiatalon elvesztette. Ezután már csak felesége, hite és a zene tartotta benne a lelket. Vallotta, hogy tehetsége Istentől kapott adomány.

A családi tragédia nagyon megviselte, zenekarral többet nem lépett fel és lemezfelvételt sem készített. Franciaországban megkapta a Becsületrend tiszti fokozatát, Magyarország 1993-ban a Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét adományozták neki.

Repertoárja: Schumann, Chopin, Liszt, Grieg, Brahms és Rahmanyinov műveiből állt, melyeknek nagy részét hanglemmezre is játszotta. De barokk és reneszánsz francia szerzők: Couperin, Rameau, Lully műveit és francia XX. századi szerzők: Ravel, Debussy, Franck műveit is sokszor játszotta. S nem utoljára kell megemlíteni, hogy milyen odaadással játszotta Liszt-stílusú átiratait, parafrázisait.

Fiával, ifj. Cziffra György karmesterrel, aki 1982-ben halt meg, több közös koncertet adtak.

„Csak az árnyékból a fénybe való átmenet korszakában éreztem, hogy valóban élek, és szabad vagyok olyankor, amikor sötét börtönéből kiröppenhetett a tűzmadár.” (Cziffra György: Ágyúk és virágok)

Dobozy Imre

(Szent István park 15.)

Dobozy Imre neve összefonódott a *Tizedes meg a többiek* c. nagysikerű filmmel, melynek forgatókönyvét kisregényéből maga írta 1965-ben. S ki ne emlékezne Major Tamás és Sinkovits Imre nagyszerű alakítására?!

A József Attila-díjas, Kossuth-díjas Dobozy Imre Válon született 1917. október 30-án és Budapesten 1982. szeptember 23-án halt meg.

1936 és 1942 között tisztviselő volt, majd katonai szolgálatot teljesített. Partizánként harcolt a németek ellen a szovjet csapatok oldalán. Az ötvenes években publicistaként indult, de a *Válasz* egyik versét már a háború előtt közölte. Más lapokban is jelentek meg írása. Dolgozott a *Szabad Nép* szerkesztőségében is. Járt a falvakat, riportokban számolt be a vidéki élet átalakulásáról. Megjelent *Az új Túrkeve* (1952) című riportregénye, *A szent kút* (1952), *Felhő és napsütés* (1953), *Este az alvégen* (1956) és a *Hegyoldal* (1961) című regénye.

1947-től 1959-ig újságíró volt a *Szabad Föld*, a *Szabad Nép* és a *Népszabadság* szerkesztőségében. 1961–1963 között az *Élet és Irodalom* főszerkesztője volt. 1959-től 1973-ig az Írószövetség titkáráként, majd főtítkáráként, végül elnökeként dolgozott. Elbeszéléseket, regényeket, színműveket írt. Drámáit: *Szélvihar*, 1958; *Holnap folytatjuk*, 1963, *Eljött a tavasz*, 1968 budapesti színházak játszották nagy közönségsikerrel. A *tizedes meg a többiek* c. kisregényéből készült film, amelynek forgatókönyvét is ő írta 1965-ben. A kisregény Dobozy legjobb műve, melyben a forma és mondanivaló egymásra találtak. A kisregény ironikus története a cselekvés elől menekülő, tehetetlen és tétlen emberek sorsát ábrázolja. Az anekdotikus történet önkritikus hangneme humorral és szelíd iróniával ötvözve mutatja be a háború utolsó hónapjait, a magukra maradt katonák hétköznapjait.

Sírhátát hódolói a Kerepesi temetőben kereshetik fel.

Domján Edit

(Hollán Ernő u. 28.)

A Madách Színházban, ahol fél életemet eltöltöttem, nem volt nap talán, amikor Domján Editet valaki nem emlegette volna.

Domján Edit színésznő Budapesten született 1932. december 25-én és elhunyt 1972. december 26-án. A két **Karácsony** között negyven év telt el.

Nem akart, tudott tovább élni.

1949-ben jelentkezett a főiskolára, 1954-ben diplomát szerzett, 1954–1960-ig a Szegedi Nemzeti Színház, 1960–1963-ig Budapesten a Petőfi Színház, 1963–1964-ig a Nemzeti Színház tagja volt. Sikereit a Nemzeti Kamaraszínházában, a Katona József Színházban aratta, 1964-től 1972-ig, haláláig a Madách Színház tagja volt.

A felvételiztető tanárok között volt Simon Zsuzsa, Gellért Endre, Apáthi Imre, Hegedüs Géza, Olthy Magda, és Ladányi Ferenc. A felvételin azonnal felhívta magára a figyelmet mosolygós arckifejezésével. A legkülönösebben nevetésére figyelnek fel. „Feltűnt értelmes kérdéseivel” – jegyezte meg Hegedüs Géza.

Tanárai Gellért Endre, Bessenyei Ferenc, Dajka Margit, Balázs Samu, Básti Lajos, Sulyok Mária, Hegedüs Géza és Lehotay Árpád voltak.

Lehotay Domján Editről 1952-ben ezt írja: „Érzései, indulatai hihetőek, van fantáziája... Biztatóan fejlődik. Tanárai kedvelik, mindenkit levesz a lábáról kedves lényével. Osztálytársa, Kaló Flórián beleszeretett. Szegedre kerültek.

A főiskolai Shakespeare: Vízkereszt c. vizsgaelőadást követően Ádám Ottó, aki akkor, 1954-ben, a Szegedi Nemzeti Színház főrendezője volt, mindkettőjüknek szerződést ajánlott. Az ötvenes években, a végzős növendékeknek vidékre kellett szerződnie, s ettől csak kivételesen lehetett eltérni.

„Úgy döntöttünk Edittel, hogy Szegedre megyünk. De előtte gyorsan összeházasodunk. Egyik nap felkerekedtünk, a VIII. kerületi Tanácsnál, a folyosón megszólítottunk két embert, s kértük, legyenek a tanúink: szeretnénk megházasodni. Az anyakönyvezető összeadott bennünket, a tanúknak pedig megköszöntük a közreműködésüket. Aztán a menzán megettük a szokásos rántott levest és a tonhalat – emlékezett Kaló Flórián.

Szegeden albérletben laktak. Kaló Flóriánt három hónapra katonának vitték el. Domján Edit nehezen viselte a vidéki élet magányát, és elveszettnek érezte magát a városban.

A közönség azonban valósággal ünnepli Szegeden. 1957-ben Ádám Ottó, aki akkor már a Madách Színház rendezője volt, szerződést ajánlott Domján Editnek.

1960-ban mutatták be és „Két emelet boldogság” című filmet, amivel meghódította a nagyközönséget. Dunaföldváron nyaralt Kaló Flóriánnal és ott találkoztak a film rendezőjével, Herskó Jánossal.

Hét év szegedi tartózkodás után tértek vissza a fővárosba, a színészházaspár a Makarenkó utcában, Domján Edit szüleinél lakott kezdetben, majd a XIII. kerületben a Róbert Károly körúton kaptak lakást.

Egy évadot a Nemzeti Színházban is eltöltött, majd átszerződött a Madách Színházhoz.

Ars poeticája volt: „...a hókusz-pókusz nem szeretem a művészetben. A lélek nélküli színjátszást” – nyilatkozta a Fim Színház Muzsikának.

A Madáchban négy új színésze kezdte az évadot: Domján Editen kívül Garas Dezső, Mensáros László, és Cs. Németh Lajos. Egri István rendezőként a Párizsból hozott Achard: „Bolond lány” főszerepét, Jozefát osztotta az ifjú színésznőre. Párizsban Annie Girardot számára íródott a darab. Domján kitűnően megállta a helyét Márkus Lászlóval és Garas Dezsővel a színpadon.

A premier után hat évvel az ötszázadik előadásnál tartottak, amikor Achard Párizsból a színházba látogatott. A hatvanas évek legtöbbet színpadon levő színésznője lett.

Partnere Gábor Miklósnak Mensáros Lászlónak. Munkabírása végtelennek tűnt, újabb és újabb szerepekben tündökölt. Tolnay Klárral, Mensáros Lászlóval, Huszti Péterrel, Avar Istvánnal játszott.

Domján Edit kis kályha volt, amelynél sokan melegedhetnek. Színházban és a mozivásznak előtt.

A sok munka, talán a siker: felborult korábbi harmonikus kapcsolata Kaló Flóriánnal. A válás mellett döntenek. Zárkózottá, befelé fordulóvá vált. 1972 januárjában, a Magyar Rádió Ablak című műsorában találkozott először Szécsi Pállal. A találkozás „szerelem első látásra” – kettejük kapcsolata azonban – talán a nagy korkülönbség miatt is – sokszor viharos és szakítással végződik.

Domján Edit barátnőjének, Nagy Annának egy előadás után fáradtan elmondja: már próbálkozott öngyilkossággal, de valami mindig közbejött.

– Úgy érzem magam, mint egy madár, amelyik repül, s nem tudja, mikor száll neki a magasfeszültségű villanyoszlopnak – mondta.

December 26-án Karácsony este már nem ment be a Madáchba. Fürst Sándor utcai lakásában találtak rá a Madách Színház tagjai.

S ha a „Köszönet mindenért” Domján Edit sanzont hallom a rádióban, hidegrázás fut végig rajtam.

Dózsa György

(Dózsa György u. 136. Általános Iskola)

Polgár Ernő **MAGYAR FOHÁSZ** **A KIRÁLY LOVAGJA: Székely Dózsa György**

– Ó, Uram! És Atyámfiai! És Ti, valamennyien, szerelmes Feleim! Íme gyehenna trónjára ültetnek, székely nemest, a király lovagját: magyar urak és főurak! Hogy testemet általsütve húsomat magyarokkal étessék. És szerelmes Atyámfia, nemes kisasszony pártában, ki képzeletem küüllői asszonya valál mindig: kézfogóra engem most már ne várj soha többé! A magyart vicsorgó ebként csaholtatják, s vad kannibállá alázzák s meghalatnak engem az Úr színe előtt. Fáj, gyötrően és kínzóan fáj és siralmas, amit ők mívelének énvelem! De, Feleim! Magyarok! Nem szóllalok! Nem. Mert székely nemest, ki valék: vitéz katonáim szeme láttára veszejtik el! Székelyt a székely! Urat úr! Izzított trónomat látjátok, Feleim? Ó, Uram, mivégre a harc?! Halljad könnyörgésemet! És bocsásd meg a vétkeiket, mert nem tudják ők, hogy mit cselekedének! És bocsásd meg az én vétkeimet, Uram!...Mert én sem tudtam, mit cselekedék! Hazám óvó szeretete elvakította látásomat. Hittem a hívó szónak és vitéz magyarjaimat pedig igen nagyon szerettem. Uram! Tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség! Kyrie eleison! Christie eleison!

Székely Dózsa György a hevített trónszékhez vasalva kínzásoktól és a fájdalomtól eltorzult arccal, gondolataiban elmerülve zokszó nélkül tűrte a szenvedést.

– Ó, jó Uram! Utolsó gyónásomat dadogva, erőtlenül és vérvesztesen tárom színed elé!... Szép volt az idő az összecsapás napján, február huszonnyolcadikán, 1514 húshagyó keddjén. A nándorfehérvári lovasok kapitánya voltam, lovamat, fegyveremet, ruházatomat gondosan előkészítettem, majd elindultam a bajvívás helyszínére. Nyomomban katonáim, bajtársaim csendben lovagoltak. Én sem akartam szólni, sem fogadkozni, sem elszántságomat bizonygatni.

– Gyaúr székely kutya!... Te, Székely György!... Levágott fejed a vár fokára tűzzük!...– ordítottak a szendrői törökök. – Várad bevesszük, majd Buda is a miénk lesz s onnan Bécsig meg sem állunk!

Felemeltem a kezem, hogy a gyalázatra felelni senki ne merészeljen. Választ most már kardommal magam fogok adni. Lovaink dübörögve vágtaztak tovább. Egyikük-másikuk horkantott: megérezték a riadalmat. Gyors vágatánk robaja a télutó szikrázó napsütésében lovas nomád magyar őseink: Attila, Árpád s a vezérek lelkének erejét árasztotta szét ereinkben.

Szóltan maradtam. De katonáim nem tudták megállni, hogy egymásutánban ne kurjongassanak. Tartózkodó embernek tartottak, csupán alig néhány hónapja szolgáltam a fehérvári erődben, a keresztény Európa és az oszmán-török birodalom határán állott Nándorfehérvár falai között, ahol Hunyadi János hadai szétzúzták a szultán becsvágyó seregét. Miért hivalkodtam volna olyanok előtt, akik már régtől fogva védelmezik a végvárat? Igaz, hogy nem a szerencse kegyeltjeként jutottam a lovaskapitányi ranghoz! Az előző esztendőben, 1513 nyarán részt vettem a havasalföldi hadjáratban, ahol végig portyáztuk a Déli Kárpátok és a Duna között a szultán tartományát, a szörényi bánságon át Szerbországba vonultunk és megostromoltuk Szendrő várát. Bár nem sikerült kifüstölnünk a védősereget, a hadjáratnál mégis sokat ártottunk a töröknek. A sereg rengeteg fogollyal és még több zsákmánnyal megrakottan tért vissza Erdélybe, ahol a határvédő székelyek gyermekeiket általában katonának nevelték. De én a végeken maradtam. A törökök ugyanis változatlan makacssággal tekintettek Nándorfehérvárra, ahol a falak erősnek és áttörhetetlennek bizonyultak, s összetörésük olyan feladatnak, mint a hargitai dió csonthéjéé. A szultán tudta: mindaddig hiú ábránd a Duna felső szakasza felé nyomulni, amíg mi, magyarok uralni tudjuk a Száva-part e nevezetes erődjét. Állandósult is a zaklatás. A törökök, amikor csak tehették, a szomszédos Szendrő várából le-lecsaptak ránk.

Néztem a tájat miközben lovamat erősen tartottam. Az örökös hadiállapot miatt valóságos pusztasággá változott, a Szendrő és Nándorfehérvár közötti sík vidék egy cseppet sem hasonlított a régi Háromszék megyei Dálnokra, ahol negyven éve megszülettem. S ahogy édesapámra, a magas kort meg nem érő Dózsa Tamás gyalogsági kapitányra gondoltam, szívem azonnal hevesebben kezdett verni. Testvéreim és én akkor még serdületlenek voltunk, a család Dálnokról átköltözött a Székelyföld másik végébe, a Küküllő menti Mákfalvára. Ó, mennyi zavaros eseménytől volt terhes az az időszak! A főurak vetélkedtek,

zabolátlan túlkapásaik elviselhetetlenné tették a székelység életét. Marosszé-
ben, lakóhelyemen volt éppen a legnagyobb forrongás. Báthori István vajda a
székelyek ősi kiváltságait akarta megsemmisíteni: a „veszélyes” székelyeket
kiirtással, a többit pedig jobbágysorsba taszítással. Székely nemes ki valék –
küzdelmekben katonává edződtem, s ahogy gondolataim eképpen peregetek,
képzeletben már küküllői tájakon lovagoltam, s előbb halkán, csak úgy a fogaim
között, de aztán, istenűgyse, úgy igazából énekeltem: „Ki tudja merre, merre
visz a végzet / Göröngyös úton, sötét éjjelen...

Székely legényeim erre aztán nekibátorodtak. Mert számos csetepaté, kisebb
nagyobb ütközet során gyakran rendeztek bajvívásokat életre-halálra törökök és
magyarok. A két ellenséges vár bajnokai most azt hihették tán, hogy én az össze-
csapás előtt lelki erőimet igyekszem megedzeni. S énvelem együtt énekeltek:
„Segítsd még egyszer, győzelemre néped / Csaba királyfi, a csillag ösvényen.” A
lovaknak nem kellett több, teljes torokkal zengték: „Maroknyi székely, porlik,
mint a szikla / Népek harcától, zajló tengeren. / Fejük az ár, ezerszer elborítja, /
Ne hagyd el Erdélyt, Erdélyt Istenem!”

– Kapitány uram! – széki Forró Kálmán ugratott ki a csapatból.

– He!? – böktek vissza.

– Mi es énekenénk!... Ollan szépet!... Balladást!... Óhazai háromszékit!

A török egy idő óta hasztalan kiabált fel Nándorfehérvár bástyáira, jutott
eszembe: „Gyaur kutyák! Gyáva hitetlenek! Jól figyeljete! Ali vezérrel közüle-
tek ki vívna meg?!” De kihívásuk válasz nélkül maradt. Ennek pedig az volt az
oka, hogy az a bizonyos bajvívó Epeirosi Ali, a szendrői szpáhik vezére számos
nándorfehérvári várörző hazafit kaszabolt már le, miközben neki a hajaszála sem
görbült meg. Mihelyt azonban februárban kissé megenyhült az idő, a szendrői
törökök megint a vár alá szemtelenkedtek, és arcátlanul szólígtattak újabb ellen-
felet Ali kardja elé. Ez idáig nem avatkoztam a virtusba, de most már megelé-
geltem a szendrői törökök kihívó pimaszságát és bajvívónak magamat jelöltem,
amikor a felszólítás újra elhangzott: „Ali vezérrel közületek ki vívna meg?!”

Helyszínül a két vár közötti síkságot jelöltük ki s odáig elérkezvén volt még
kellő idő. Engedtem tehát a kérésnek:

– Biz’ aszt löhet! – Lovamat csendesítettem. A csapat lassú vágta után a ki-
taposott sáros dűlön poroszkálva folytatta útját. Széki Forró Kálmán pedig
énekbe fogott:

– Fehér László lovat lopott. A fekete halom alatt. Fehér Lászlót ott megfog-
ták, tömlec fenekire zárták.

Ennek a széki Forró Kálmánnak különösen szépre sikeredett az énekje, utol-
jára dalol nekem, góbé fejében megfordulhatott a gondolat. Az első sorok után
lovamat megint csendesítettem, hogy a sáros dűlőt némán tapossuk. A kopár
síkságon Széki Forró basszusa közeledésünk bizonyosságát messzire röpítette. A
varjak szétrebbentek, a töröknek jelezték a bajvívó magyarok érkezését.

Széki Forró meg kántált tovább:

– Fehér Lászlót ott vallatják...

– Van anyád, van-e apád? – lovasom a csapatból kérdezte. Őneki megint másik lovasom válaszolt:

– Nincsen anyám, nincsen apám. Csak egy nevelő-testvérem: Fehérvárban Fehér Anna. Kellemetes két orcája.

Fehér Anna meghallotta, hogy a bátyja be van zárva...

Szerettem a balladást. Széki Forró után dúdoltam a sorokat. A szólamot vezető székely legény tudta ezt s mellém ugratva énekelt:

– Fehér Anna nem állhatja, szalad a tömlec-rostélyra.

– Fehér László, édes bátyám! Élel-e még, vagy meghaltál?

– Se nem élek, se nem halok, most is rólad gondolkodok.

– Fehér László, édes bátyám, hogy hívják a bírógazdát?

Lovasaim felelgettek:

– Horvát Miklós bírógazda.

Széki Forró így folytatta:

– Hallod-e, te Horvát Miklós! Ereszd ki a Fehér Lászlót! Tállal mérem az aranyat, vékával a huszasomat.

Lovas legényem énekhangján kiáltotta:

– Nem kell nekem a tál aranyad. Sem vékával a huszasod. Háljál velem egy éjszaka! Kieresztem ezt hajnalra.

Fehér Anna nem állhatja, szalad a tömlec-rostélyra:

– Fehér László, édes bátyám, élel-e még vagy meghaltál?

– Se nem élek, se nem halok, most is rólad gondolkodok.

– Fehér László, édes bátyám, mint mondott a Horvát Miklós: háljak vele egy éjszaka, kiereszt majd esthajnalra.

– Fehér Anna, édes húgom, ne hálj vele egy éjszaka, szűzkoszorúd letöreted, édes bátyád megöleted.

Fehér Anna nem állhatja, véle hála egy éjszaka. Mihelyt hajnalodni kezdett, mindjárt nagy csördülést hallott.

– Hallod-e, te Horvát Miklós, mi csörög az udvarodon?

– Aludj, aludj, Fehér Anna, lovam viszik itatásba, zabla zörög a szájába.

Fehér Anna nem állhatja, szalad a tömlec-rostélyra:

– Fehér László, édes bátyám, élel-e még, vagy meghalál?

– Anna, Anna, Fehér Anna, ne keresd itt Fehér Lászlót: zöld erdőben, zöld mezőben, akasztófa tetejében.

A lovas legényeim mind együtt énekelték:

– Bíró, bíró, Horvát bíró, én tégedet nem átkozlak, én tégedet nem átkozlak, csak a jó istenre bízlak. Búzád, árpád ne teremjen, lovad lába megbotoljon, töltött puskád elcsattanjon, az is szívednek ártson! Mosdóvized vérré váljon, törülköződ lángot hányjon, Istennyila meg a menkő üssön beléd, mind a kettő!

A megállapodás szerinti helyre értünk, a törökök már ott várakoztak és magabiztos derűlátással ordítottak át, aztán azonnal elő is ugratott Ali szpáhivezér.

A küzdelem rövid ideig tartott. Az egyik pillanatról a másikra féktelen és heves ellenféllé vált Epeirosi Ali néhány attak után nálam gyengébbnek bizo-

nyult, s tőből levágtam páncéllal védett jobb karját. Ütésem hatalmas volt, a levágott karral együtt a kettészelt páncél is a földre hullt. A következő vágással pedig halálra sújtottam ellenfelemet.

Győzelmem megfélemlítette a törököket, lovasaim pedig diadalujjongással fogadták a sikert. Aztán ugyanúgy tértünk vissza Nándorfehérvárra, mint ahogy a viadalra indultunk: nyugodtan, csendesen, a vitézi gőg minden jele nélkül.

Lovas legényeim hazafelé is énekeltek:

– Ha felmegyek Kolozsvárra, Kolozsvári bíróságra, ott látok sok urat ülni, engem fognak elítélni.

No meg harsogva azt:

– Leányok, leányok, rajtam tanuljatok, a legénnek csókot, párost ne adjatok! Mert ha párost adtok, meglátszik rajtatok, kilenc hónap múlva meggyűl a bajotok.

Ó, feleim! Látjátok, siralmas, ahogyan atyámfiai elbánnak énvelem?! Gyehenna lángoló paraszaira ültették trónomat!...Ó, jó Uram! Istenem! Bocsáss meg nékiek, halandók es nem tudják mit téstzenek! Atyámfiai! Feleim! Gergely öcsémnek megkegyelmezzetek!...

Lovaskapitányi kinevezésem volt a legnagyobb kegy, amellyel addig a hatalmasok kitüntettek. De Ali legyőzése után Török Imre nándorfehérvári kapitány arra bízott, hogy jutalomért egyenesen a királyhoz menjek.

Megfogadtam parancsnokom tanácsát. Ajánlásával Budára érkeztem és II. Ulászló udvara kiutalt számomra kétszáz aranyat. Egyszersmind meghagyták a kincstárnak, hogy a pénzbeli jutalmon kívül adjanak nekem két paripát aranyos-ezüstös szerszámmal. De szép volt az a nap! Ám a délibáb csakhamar szertefoszlott. Gyanútlanul kerestem fel Telegdy István kincstartót, hogy kérjem tőle jogos jussomat. Ám a gőgös Telegdy tréfának vélte csupán az udvar kívánságát. Nem érte be a jutalom megtagadásával, ráadásul gúnyosan beszélt a messziről érkezettel, aki valék, ki fel sem mertem tételezni, hogy gúnyal és gőggel képesek megalázni. Hallgattam önuralmamra, de háborgó önérzetem arra ösztönzött, hogy jóvá tétessem a megaláztatást. A fényes Budán nem voltam járatos, de kiverekedtem, hogy fogadjon Csáky Miklós csanádi püspök, az a főpap, akinek – Bakócz Tamás esztergomi prímás után – a legnagyobb tekintélye volt az országban, aki a király diplomatájaként okos, művelt és jó szándékú ember hírében állott. Mivel pedig a római egyház szorgalmazta leginkább a törökök elleni vitézi harcot, úgy véltem, alkalmas helyen kérek orvoslást sérelmemre. Reményem itt is keserves csalódássá változott. Csáky püspök még bőszítőbben viselkedett, mint a kincstartó. A kegyes nagyúr hírében álló főpap úgy beszélt velem, mint valami jött-ment személlyel, s nem mint székely nemes emberrel, durván lerohant és rövid úton kidobott a palotájából. A pillanatnyi szégyen után tudtam már, hogy ez a bánásmód lehetetlenné tesz becsületemben, nevetségessé válok, ha megcsúfoltan térek vissza végvári bajtársaim közé. Már nem is a jutalom érdekelt, hanem az emberi méltóságomon esett nyílt seb. Pedig ennek sértetlenségéhez ragaszkodtam. Olyan nevelést kaptam a szabad székelyek között, olyan iskolát jártam ki a hadi vállalkozásokban, hogy a szégyen nem

férhetett össze lelkiismeretemmel. Úgy döntöttem, hogy a legfőbb egyháznagyhoz, Bakócz Tamás bíboros érsekhez fordulok panaszommal. Ha itt is elutasítanak, akkor egyenesen a király színe elé törekszem. Távolról sem volt csekélység ekkora urakhoz bejutnia olyan embernek, aki semmiféle összeköttetéssel nem rendelkezett. Különösen nehéznek bizonyult azokban a napokban, amikor a királyi udvar, egész Buda valóságos lázban égett. Éppen Bakócz Tamás miatt. Az esztergomi érsek nemrég érkezett haza Rómából. Alig tartotta meg Esztergomban a fényes Te Deumot, a hercegprímási ünnepi istentiszteletet, sietett Budára azokkal a tervekkel, amelyeket a pápa udvarában kovácsoltak Magyarhon számára a török veszedelem ellen. Bármennyire lefoglalták Bakóczot a fontos ügyek, időt szakított rám. A látszatra kegyes előzékenység mögött azonban okos elgondolás húzódott meg. Hátha alkalmas ez a Dózsa György nagyszabású terveire? De ha nem alkalmas is, az iránta való szívélyesség mindenképpen jó benyomást tesz a katonákra, akik nélkül lehetetlen megvívni a küszöbön álló nagy keresztesháborút. Mert ez volt a Rómában kovácsolt terv lényege: Magyarhonban fegyverbe szólítják a hadra fogható lakosságot, csatlakoznak hozzájuk Európa önkéntes keresztesei és a török ellen vonulnak, visszafoglalják Konstantinápolyt, amelynek Bakócz Tamás esztergomi érsek lesz a pátriárkája. Így nemcsak a törököt űzik ki a keresztény Európa déli országaiból, de helyreállítják az egyházszakadás óta más utakon járó konstantinápolyi patriarchátusban is Róma fennhatóságát.

A bíboros érsek tehát fogadott. Elbeszélgetvén velem, csodálkozása nőttön-nőtt, tájékozott, éles eszű, katonai képzettség dolgában kitűnő lovaskapitánynak minősített. Első találkozásunkkor még nem hozta szóba a felállítandó kereszties hadak parancsnoklásának ügyét, noha nem kizárt, hogy úgy gondolt rám a bíboros, mint a leendő fővezérre. A hatalmi erőviszonyok szerint egyenesen kíváncsnak ítélte a hercegprímás, hogy főrangú személy helyett alacsonyabb sorból származó tehetséges vezér álljon a keresztiesek élére, mivel II. Ulászló uralkodása alatt amúgy is nagy volt már az ország nyakára hágó oligarchiák túlsúlya, szemben a királyi hatalommal. Bakócz persze, nem az ország érdekeit féltette, a mind önállóbb és önzőbb főuraktól, hanem a maga hatalmát. Szövetéses keresett nagyratörő céljaihoz. Mihelyt tisztába jött panaszommal, személyesen ment a királyhoz és követelte a megbékítésemet. Ulászló is gyorsan cselekedett. Nem bízta immár Telegdyre a jutalmazás ügyét, hanem maga tisztelt meg kitüntetésével. Ünnepélyes külsőségek között adta át nekem a jutalmat, s az először megszabott ajándék fölött aranylánccal ékesített fel, sarkantyút, kardot, díszes bíborruhát nyújtott át nekem. Ezzel az aktussal a lovagok sorába emelte vitézségemet, s hogy nagyobb nyomatékot adjon kegyének, egy falut is adományozott nekem, a székely nemesnek, ezenkívül kiegészítette a Dózsa család címerét a kardot tartó, levágott török kézzel.

Ó, képzeletem nemes küküllői kisasszonya pártában! Akkor kellett volna a katonai pályáról visszavonulnom?! Akkor nem kellene itt ülnöm testem kivégeztetésén?! Ó, Uram! Adj nyugodalmat háborgó lelkemnek! Türelmet fájdalomhoz!

Piros betűs ünnepként tartották április huszonnegyedikén, Szent György napját. Ezen a harcias ünnepen akarta Bakócz hercegprímás kihirdetni Budán azt a pápai bullát, amelyet Rómából hozott magával. A bulla teljhatalmat biztosított Bakócznak keresztes hadak gyűjtésére nemcsak a magyar királyság területén, hanem a többi kelet-európai országban is. De amíg nem talált fővezért, a hadak gyűjtését sem kezdhette meg. Már kiszemelt magának, ám hiányzott kettőnk megállapodása. A keresztes háború meghirdetésére leginkább alkalmas Szent György nap előtt egyezsége kellett jutnunk. A vitézek ünnepe előtti napon, április huszonnegyedikén tárgyalt velem az esztergomi érsek. Bakócz Tamás pápa szeretett volna lenni, ezért vonult az előző évben káprázatos kísérettel Rómába, nem éppen reménytelenül. Akkor még szilárdnak látszott a Cambriai Liga, amelyben Európa valamennyi katolikus hatalmassága tömörült Velence elveszejtésére, mivel a gazdag városállam fontosabbnak tartotta saját érdekeit, mint a török megfékezését. Gyula pápa kiátkozta a patrícusok köztársaságát, mondván, hogy „Velence rosszabb a töröknél.” Ám Gyula pápa meghalt és az utódlásért folyó harcban alul maradtak a liga hívei. Medici János lett a pápa X. Leó néven. Ő pedig veszedelmesebb ellenfélnek tekintette Rómára nézve Franciaországot, Németországot, mint Velencét, „amely mégiscsak olasz”. Feloldotta a hajós-kereskedő államot az egyházi átok alól, s hogy némileg Bakóczot is kárpótolja, odaigérte neki a konstantinápolyi patriarchátust és teljhatalommal ruházta fel a keresztes háború megindítására. Mivel pedig sem II. Ulászló magyar király, sem a főrangú nemesek nem ujjongtak túlságosan a pápa és Bakócz közös tervéért, a hercegérsek a tömegek felfegyverzésével, azok lelkesítésével akarta célját elérni...

Ó, Uram! Mit mível magyarral a magyar! Kínzó fájdalmat érzek, de nem szólok, nem kiabálok, csak reád tekintek.

Katona voltam s világosan ítélt meg az országra nehezedő török veszedelmet. Ennek elhárításáért tétovázás nélkül kész voltam harcolni. Ezen túlmenően a hercegérsekkel való vitám elsősorban mégis az ország belső helyzetére vonatkozott: ismerve a főurak szertelen dölyfösségét, a parasztság és az alsóbb nemesi rétegek sanyarú helyzetét, tisztában voltam a hazát szorongató kettős nyomás tarthatatlanságával. Úgy véltem, ha elvállalom a keresztesek fővezéri posztját, alkalmam nyílik hadaimat egyrészt a török megsemmisítésére vezetni, másrészt a hadi siker és a szervezett katonai erő birtokában kikényszeríthetem a jobbágy-tömegekre háruló terhek könnyítését.

Amikor Buda várában másnap sor került a Szent György napi ünnepélyes eseményekre, kezdetben még nem tudta a tömeg, hogy ki lesz a fővezér. Jelen voltam a sokadalomban, számosan ismertek, mivel kitüntetésem körüli huzavona révén vitézségeimnek is híre szaladt. Főképp a katonák költötték jó híremet, ennek nyomán a tömeg is ünnepelni kezdett. Mire a Szent Zsigmond templomban érkezett a mise ideje, mindenki természetesnek vette, hogy a nándorfehérvári lovaskapitány, a király új lovagja a közismert katonák csoportjában foglal helyet.

A Szent Zsigmond templom szűknek bizonyult a hatalmas tömeg befogadására. Mind a templom előtti tér, mind a környező utcák megteltek, miközben Bakócz érsek misét celebrált az oltárnál. Ezt követően népgyűléssé változott át az ünnepség. Bernát Pávia gróf, olasz püspök, a pápai udvar főjegyzője felolvasta a latin nyelvű római bullát, amely keresztes háborúba szólította a katolikus egyház híveit. Az eredeti latin szöveget fennhangon fordította magyarra Balázs, ferencrendi szerzetes. Ezt követően Bakócz Tamás az oltár elé szólított tíz vitéz társaságában. Mellvértünkre a hercegérsek szabója varrta fel a keresztes háború jelvényét, a posztóból készült vörös keresztet. Közben világi papok és szerzetesek ugyancsak posztóból keresztet osztoztak a férfiaknak, hogy erősítsék ruhájukra, s ezzel nyilvánítsák ki a háború iránti hajlandóságukat. A papok lelkesítő beszédekét rögtönöztek, ahol csak megfordultak a tömegben. Ennek hatására valóban magával ragadta az elszántság az embereket, amikor Bakócz Tamás kibontotta a hatalmas, fehér lobogót, rajta a vörös kereszttel. Abból pedig, hogy nékem nyújtotta át a keresztes háború lobogóját, megtudták, hogy ki a fővezér. De igencsak baljós előjelnek véltem, hogy erről a nevezetes miséről hiányzott az udvar és hiányoztak az országnagyok.

Mindazonáltal úgy sikerült minden, ahogy a hercegérsek remélte. Harcot hirdető szavaira megalakultak a keresztes hadsereg első csoportjai. A sok-sok gyalogos mellett már háromszáz lovas legényem is volt. Könnyűlovassággal késedelem nélkül átkeltem a Dunán és a pesti oldalon hozzáláttam a tábor berendezéséhez. Híveimet lelkesítettem, beléjük önbizalmat ültettem s minek utána újra kihirdettem a pápai bullát, lakomára hívtam a seregalapító katonákat.

Ó, mint a háromszéki pacsirta szólt a balladás! Legényeim egymásnak feleltek:

Molnár Anna s a katona
Elindultak a bojtosba.
Mentek, mentek kicsit, sokat,
Míg a nagy fa alá juttak.

– Keress, Anna, a fejembe,
Mert álom jött a szemembe.
Fel ne tekints az egekbe,
Harmat cseppen az egekbe.

Molnár Anna feltekintett,
A szemibe könny eredett.
Felkiáltott Molnár Anna:
Erejsz engem a hazámba!

– Nem engedlek, Molnár Anna,
Fel kell májszál erre fára.
– Nem tudok én fára mászni,
Meg kell engem tanítani.

Felindult a jó katona,
Visszaesett fényes karja.
Molnár Anna ragadt rajta,
Ütni, vágni kezdett hozzá.

– Hadd meg, Anna, az életem,
Neked adom minden kincsem.
– Nem kell nékem a te kincsed,
Kell nékem a piros véred.

Molnár Anna felöltözött
A katona ruhájába,
Elindult a hazájába,
Elindult a hazájába.

Menyen, menyen kicsit, sokat,
Míg a hazájába juta.
– Jó estét, te jámbor gazda,
Adsz-e szállást az éjcaka?

– Adnék bizony, jó katona,
Nincs csendesség a házamba.
Feleségem keringőbe,
Sír a kicsi a böcsőbe.

– Hazajőne, megszidnád-e,
Megszidnád-e, megvernéd-e?
– Meg se verném, meg se szidnám,
Az orrára fel se vetném.

Míg a gazda a borét ment,
Kigombolta tulipánját.
Kigombolta tulipánját,
Megszoptatta kicsi fiát.

Visszajött a kedves férje,
Meghasadott az ő szíve.
Visszajött a kedves férje,
Meghasadott az ő szíve.

Már most jól tudom én, hogy a hercegérsek a pápai bulla kihirdetésével szelet vetett. Országszerte megmozdult a nép és nemcsak a jobbágyok, de a szegényebb nemesek is a gyülekező helyek felé tódultak. A toborzásokban kiemelkedő szerepet játszottak azok a papok, akik az egyház, a főrangú nemesek tehetlensége ellenében hasztalan hirdették az evangéliumot. Maguk is nyomorogtak, közeli-ről látták a parasztság mind reménytelenebb helyzetét. Most megra-

gadták az alkalmat, híveik élén siettek a keresztesháború zászlói alá. Megannyi gyülekezőhely közül Nagyvárad, Kalocsa, Székesfehérvár, Bács tartozott a legfontosabbak közé. Központi táborhelynek pedig a Pest határában levő Rákost jelöltem ki. Naponta több ezer önkéntes érkezett, s rövid időn belül negyvenezren népesítették be a hatalmas tábor. Egyedül Medgyaszai Mészáros Lőrinc ceglédi plébános kétezer parasztot vezetett seregembe s megérkezése pillanatától fontos szerepet játszott kereszteseim vezérkarában. A jobbágyok, papok, kisenemesek sorai külföldi önkéntesekkel egészültek ki: felvilágosult deákok, ügyes iparosok siettek a táboromba. Csak a nagyurak és azok fegyveresei maradtak távol. Voltak ugyan nemesi bandériumok Pest, Nógrád, Hont és Heves vármegyékben, de ezek sokat sejtető tartózkodással kerültek a gyülekezőhelyeket. Egyelőre! Aztán eleinte szórványosan érkeztek hírek a nemesek durvaságairól. Nagy önuralom kellett énnekem ezek tudomásul vételéhez, Uram! A túlkapások megtorlása helyett a sereg fegyelmezésére fordítottam minden erőmet. Kora reggeltől késő estig tartott a kiképzés, személyesen foglalkoztam az alsóbb parancsnokokkal, majd ellenőriztem munkájukat. Megfontolás után osztottam be legcélszerűbb harci alakzatokra a gyalogságot, a lovasságot, tüzéséget és a műszaki csapatokat. Katonai képzettségemhez igazságos erélyt és érett emberismeretet igyekeztem társítani, Uram. Erre bizonyosság, hogy rendszerint azokból választottam ki az előljárókat, akik a gyülekezők élén érkeztek a táborba.

Ám hiába szerettem volna minél többet törődni katonai teendőimmel, kénytelen voltam odafigyelni a riasztóan megszáporodott rossz hírekre. A panaszok között az volt a legenyhébb, hogy a nemesek visszatartják jobbágyainkat, mit sem törődve a pápai átokkal. Komolyan kellett vennem az otthonmaradott védtelen családtagokkal szembeni általános erőszakoskodást, a fenyegetések ellenére hadba indulók megcsonkítását, a toborzók meggyilkolását. Többször értesítettem Bakóczot is, a királyt is a tarthatatlan helyzetről, de miután sürgető kérésemre hallgatás volt a válasz, erélyesebb levelet fogalmaztattam Ambrus pappal, a deákkal. E levélben felsoroltam a tudomásomra jutott eseteket és nyomatékkal kértem segítséget az ország törvényes vezetőitől, egyúttal sürgöttem a nemesi bandériumok, a királyi zsoldosok és a végvári katonák csatlakozását az önkéntes kereszteshadjáráthoz.

Budavárából a rákosi táborba május tizennegyedikén vasárnap érkezett meg a válasz. A panaszokra nem tért ki sem a király, sem a bíboros. Figyelmen kívül hagyták a korábban megígért hadak csatlakozását is, ellenben felszólítottak: haladéktalanul szüntessem be a keresztések további toborzását, azonnal bontsak táborot, és késedelem nélkül vonuljak Dalmáciába a török ellen.

Azonnal átláttam a parancs lehetetlen voltát. Tanácskoztam közvetlen környezetemmel, vezértársaimmal, Gergely öcsémekkel és Mészáros Lőrinc ceglédi plébánossal. Gergely óvatosságra és engedelemre intett, de a többiek, főképp Mészáros Lőrinc úgy vélték, teljesen igazam van, semmi szín alatt sem szabad teljesíteni a király és a bíboros parancsát. Figyelmeztetésül engedtem némi mozgást a mindaddig szigorúan tartott csapatoknak, hadd szerezzenek maguknak

élelmet a környékbeli nemesi kúriákon. Mivel a kormányzat elmulasztotta a seregről való gondoskodást, kiéhezett katonáim éltek az alkalommal és engedéllyemmel megsarcolták a gazdagokat a Rákos környéki falvakban, Pest és Buda városában.

A nemesek vad megtorlásaihoz képest egyszerű vasárnapi kimenőnek számított ez az engedély! De mégis pánikot okozott az udvarban. Hétfőn kemény parancs érkezett Budavárából: ha nem indulok Dalmáciába haladéktalanul, magam és társaim, a király és az ország ellenségeinek minősülünk, s eszerint járnak el velünk.

Mit válaszolhattam erre, Uram? Indulni és maradni – egyaránt lehetetlen. Ha elindulok az ország fegyveres erőinek nagy része nélkül, kevés eséllyel szálllok szembe a törökkel, ráadásul a jobbágyokra bősziült nemesek arra használják bandériumaikat, hogy feldűlják a védtelen falvakat. Indulni tehát öngyilkosság! Ha pedig feloszlatom seregemet, mint ahogy az udvar végső feltétele szőlt, akkor is a pusztulás vár reánk, mert a széthulló kereszteseimet kényük-kedvük szerint kaszabolják le a nemesek.

Ebben a drámai helyzetben hívtam gyűlésre az egész tábort, Uram. Főltártam helyzetüket és kértem katonáimat, hogy maradjanak együtt, fogadják el az általam kínált fegyelmet, mert most ez az egyetlen biztosíték a puszta életük és az ország megmentésére.

Hogy rövid néhány hét alatt mennyire megszerettek a főlfegyverzett jobbágyok, kismemesek, szegény papok, iparosok, deákok – most derült ki. Ujjongva fogadták javaslatomat. Hűséget esküdtek nekem. Szent György napján a hercegérsektől kaptam a fővezéri kinevezést. Most a főlfegyverzett nép választott meg vezérének.

De ez a döntés a kocka elvetését jelentette. Ahelyett, hogy írásban válaszoltam volna a budavári hatalmasok ultimátumára, együtt tartottam táborom és ezzel a tettemmel adtam meg a választ. Hadüzenet volt ez az országrontók hatalma ellen. A mögém sorakozó sereg nem tett egyebet, mint elfogadta a reá kényszerített harcot.

Gyorsan és megfontoltan kellett cselekednem. Mindenekelőtt katonailag akartam uralni a helyzetet, hogy kedvező pozícióból kíséreljem meg a politikai célok elérését. Az ország fontos területein a fegyveres nép jelenlétével kívántam biztosítani túlsúlyomat, egyszersmind újabb paraszti tömegek csatlakozását reméltem a seregek útjába eső vidékekről. Barabás papot kelet felé küldtem a síkság és a hegyvidék találkozási vonalán. Ezzel mintegy elszigeteltem a nemesekhez húzó felvidéki országrészt a mozdulásra hajlamosabb, paraszti tömegekben bővelkedő Nagyalföldről. Mészáros Lőrincet a Duna-Tisza közepére küldtem, hogy a lelkes papra bízott sereg vegye birtokába azt a terepet, amelyen át a legrövidebb út vezet Budáról Nándorfehérvárra, s olvassza magába az útvonalon várakozó nagyszámú önkéntest. Én magam a két szélső irány között a tengelyvonalat választottam. A Rákoson a seregzöm egyik felét öcsém, Dózsa Gergely parancsnoksága alá rendeltem – megtartván magamnak a fővezérséget.

Budát és Pestet nem hagyhattam biztosítékok nélkül a hátam mögött, ezért a Rákoson marasztaltam háromezer fegyverest Száleresi Ambrus pesti polgár vezetésével.

Az átgondolt stratégiai intézkedések után késedelem nélkül még május tizenhatodikán tábort bontottunk és útra keltünk. Ezzel kezdetét vette alföldi hadjáratom, tulajdonképpen háborúm, Uram, noha egyelőre csaták nélkül vonultunk célunk felé. A fő irányba haladó zöm tizenhetedikén este érkezett Ceglédre. Letáboroztunk a nagy mezőváros északnyugati szélén a homokbuckák között. Csapataim ekkor már magunkon viselték a fegyelem és a szervezettség biztos jegyeit.

Nekem pedig határoznom kellett, hogy milyen módon vívjam ki fegyveres hatalmam birtokában a jobbágyság számára remélt szabadságot.

Cegléd a programadás helyszíne lett. Itt derülhetett ki, hogy a hadvezéri képességemen túl politikai szerepre alkalmas vagyok-e. Nem akartam eltörölni a királyságot, ám annál szilárdabban elhatároztam magamat a fennálló társadalmi rend emberségesebb átalakítására. Feladatomban tekintetem a főurak megfélemezését, a törvények felülvizsgálását, a jobbágyok jogainak új alapokra helyezését. Születésem, neveltetésem révén önként kínálkozott a székelyek példája. Azt akartam, hogy a székelyek számára garantált jogokhoz hasonló helyzetbe kerüljön az ország egész parasztsága. Miután világossá fogalmazódott bennem a szándék, ismét népgyűlésre hívtam seregemet és így beszéltem katonáimhoz:

– Semmi sem kellemetlenebb isten előtt, mint az, hogy egyik ember uralkodjék a másikon. Mert a szolgaság nem természet szerint, hanem az emberek kapzsiságából keletkező, egy halandó sem követ el gonoszabbat, mint az, aki a maga tekintélyével visszaél, s az embereket durva szolgaságra veti... Akár nehéz, akár könnyű dolgot tett-e már egy nemes is a ti károsodástok nélkül? Hiszen, ha egy nemes építkezik, házasodik, leányát férjhez adja, vendégeskedik, fia születik vagy meghal –, ha saját ügyében a királyhoz utazik: veletek fizetteti meg. Semmit sem tesz a ti nagy károtok nélkül. Ünnepeitek gyász nektek, s ha gyászolnak, pénzetekből csapnak tort, s inkább ti hullathattok könnyeket... Most mialatt ők remegnek, támadjatok ellenségeitekre, öljétek le, vagy szalasszátok meg őket. Tanítsátok meg az elpuhultakat, ne uralkodjanak gonosz módon türhetetlen kevélységök által.

Ugyanebben a szellemben íródott a kiáltvány, amely Cegléden kelt 1514. május tizennyolcadikán: Székely György, vitéz, katona, a keresztesek isten-áldotta népének fejedelme és főkapitánya, csak Magyarország királyának s nem egyúttal az urak alattvalója, a Magyarországon ... lévő városoknak, mezővárosoknak és falvaknak, együtt és egyenként, üdvözlétünket! Tudjátok, hogy a hitegető nemesek ellenünk ... ártani vágyó kezekkel fölkeltek, hogy bennünket üldözzenek, háborgassanak és zavarjanak. Azért is Néktek ... rendeljük, és parancsoljuk, hogy rögtön és azonnal, amint jelen levelünket látjátok, minden késedelem és kifogás nélkül jöjjetek, repüljétek és igyekezzetek Cegléd mezővárosába. Siessetek, hogy így a szent csapat és áldott gyülekezet a nevezett

hűtlen és gonosz nemeseknek erejét és kezét korlátozni, megfékezni és megzabolázni tudja.

Óvakodtam attól, hogy szent hitvallásom mellett a király és az egyház ellen buzdítsak. Sőt, kancellárommal, Ambrus dévaványai pappal levelet írtam Ceglédről Bakócz Tamásnak, beszámoltam haderőmről, hogy késedelem nélkül csatlakozzon hozzám mindazon sereggel, amelyet kezdetben megígért. A bíborosnak címzett békülékeny hangú levelet az követte, hogy Bakócz május huszonharmadikán végképp eltiltotta az egész keresztes hadjáratot, egyházi átokkal fenyegetett meg mindenkit, aki nem teszi le rögtön a fegyvert, s nem tér haza azonnal.

Időközben seregem mégis egyre erősödött s szilárdult. Szabályosan menetelő alakzatait már kürtösök, dobosok kísérték Temesköz felé. Pompás szakértelemmel keltek át a Tiszán, a Berettyón, a Hármaskörösön. A Békés melletti szikes réteken táboroztunk, amikor megérkezett Bakócz Tamás és az urak együttes levele. Látván az elszánt és rideg gyűlöletet, komoran szóltam, miután Ambrus pap felolvasta nekem a fenyegetést, Uram.

– Nem vagyok én sem gyermek, sem bolond, hogy tréfát űzenek velem. Fogadom az istenre és a szentekre, hogy összetöröm őket! – fakadt ki belőlem.

Bakócz Tamás és a főurak ultimátumából végérvényesen meggyőződtem arról, hogy az ország nemessége és a király katonái nem a török, hanem a keresztes hadaim ellen gyülekeznek. Megértettem, az életre, halálra szóló harc immár kikerülhetetlen. A helyzet súlyosságához mérten igyekeztem minél előnyösebb katonai, illetve gazdasági helyzetet teremteni szentséges háborúm számára.

Katonailag igen kedvező volt a keresztesekre nézve, hogy a fővezér elgondolásához híven a békési és a biharosi síkságot birtokoltuk. Olyan területi pozíció volt ez, ahonnan egyforma súllyal éreztethettük hatásunkat mind Buda, mind Erdély, mind pedig a török felé. E körzet stratégiai fontosságát hagyományosan ismerték az ország urai, hiszen számos vár tanúskodott kivételes szerepéről. Nagyvárad, Gyula, Csanád mellett olyan kulcserődök tartoztak ide, mint az erdélyi bejáratot őrző Lippa és Solymos vára. Mindehhez a stratégiai rendszer koronájaként tartozott Temesvár, amely felé törekedtem. Tudtam, ha ezt elfoglalom, Budánál is fontosabb hadászati bázis jut a kezünkre.

Gazdaságilag és politikailag úgyszintén nagy jelentőséggel bírt ez a terület. Aki a magáénak mondhatta, az erkölcsileg nagy hatást gyakorolhatott az ország közvéleményére. Itt könnyebben megoldhattuk a gazdag uradalmak révén a hatalmas sereg ellátását, ugyanakkor önmagáért beszélhetett a tény: a legnagyobb urak vagyona, földje is elvehető a szegény nép javára.

Keresztes hadaim által megszállt országgrész nem akármilyen birtokos úré volt. Valóságos kiskirályként élvezte a roppant vagyon előnyeit az a Hohenzollern György, akit idegen létére feltűnő kegyességgel pártfogolt II. Ulászló. Úgy vélte a magyar király, megteheti ezt unokaöccse kedvéért. A német Hohenzollern Györgyhez adta feleségül Corvin János herceg özvegyét, Frangepán Beatrixot, s miután a hozománybirtokos asszonyt rövidesen sírba kergették, György ölébe

hullott Magyarország egyik leghatalmasabb nagybirtoka. Így tehát György úr, a stettini, pomerániai, rügeni, ansbachi hercegi cím, illetve a brandenburgi és nürnbergi örgrófság mellé megkaparintotta a magyarországi várak jelentős csoportját, a Nagyalföld 251 mezővárosának és falujának tulajdonjogát. Így hát hadaimmal bebizonyítottam a legnagyobb urak sebezhetőségét. Ezért estek oly nagy pánikba az ellenpárt vezetői, amikor látták, hol kezdenek megszilárdulni a keresztesek pozíciói. Legfontosabb szándékuk az volt, hogy bármi áron megakadályozzák a paraszti seregeim átkelését a Maroson, s ezzel elejét vegyék Csanád és Temesvár elestének. Csáky Miklós csanádi püspök állt a nemesi had élén. Hozzá csatlakozott ugyancsak tekintélyes erőkkkel Báthori István temesi gróf. Amikor Balogh István alvezér, parancsnoktársam a Maroshoz ért, hogy elfoglalja a révhelyet, és gázlókat keressen, a nemesek megverték a kereszteseket.

Csáky és Báthori átkeltek a Maros jobb partjára. Nagylakig üldözték a keresztes seregemet, de egyelőre beérvén a kezdeti diadallal, elfogadták Jaksics György gazdag szerb vendéglátását és nagy dínom-dánommal töltötték az éjszakát. De én már másnap, május huszonhetedikén hajnalban Nagylakra értem, magamhoz kapcsoltam a megvert csapatrészek maradványait s mindjárt hozzáláttam a Jaksics-féle megerősített kúria ostromlásához. Tele hordattam rőzsével a várarkot, és rövid úton kifüstöltem a védőket. Fordult a kocka, ezúttal mi győztünk, noha mind Báthori, mind Csáky elszántan harcolt. A lényegében sértetlen nemesi hadak egész napon át védekeztek, végül tönkreverésükkel fejeződött be a nagy csata. Báthori csak nagy szerencsével tudott megmenekülni és Csáky Miklós is annak köszönhetette életben maradását egyelőre, hogy beesteledett s az erdőben, ahol ellene folyt a harc, sikerült egérutat nyernie és Csanád várába futott. Azt remélte: ott átvészeli újabb támadásunkat. De csak egyetlen éjszakára tudta elodázní a végzetét. Percnyi nyugalmat sem hagytam ellenfeleimnek. Szívósan a sarkukban voltam, még a nagylaki ütközet utáni éjszakán Csanád ellen vonultam és nyomban megkezdtem a püspöki erőd ostromát. Megint a tűz fegyverével éltem, felgyújtottam a várost, elégettem az összes káptalani papírokat. A püspök reménytelennek látta helyzetét, ezért bizalmasaival együtt csónakba szállt, hogy az éjszaka leple alatt fölevezzenek a Maroson az aradi hegyekig. Kereszteseim azonban mégis elfogták, és megkötözve hozták elém őket.

Táboromban ekkor már számos nemest tartottunk fogva. Többek között Ravazdy Péter alispánt, de főképp a hatalmas urat, Telegdy István kincstartót, aki éppen a király sürgős üzenetével sietett volna Erdélyen át a moldvai oláh vajdához, hogy katonai segítséget kérjen a föllázadt magyar jobbágyok ellen. Egyúttal szörnyű hírek érkeztek a táborba elfogott keresztesek budai kivégzéséről. Tudtuk már, hogy a Mezőtúrról Budára hurcolt parasztokat megnyúzták, húsukat megsütötték, Uram. Az úri ítéletre ítélettel kívántam felelni én is. Be akartam bizonyítani, hogy van bennünk bátorság az úri rémtettek megtorlására. Csanád mellett Apátfalván tartottuk meg az ítélezést. A környék jobbágjai hosszan sorolták sérelmeiket s halál várt a táborunkban fogva tartott valamennyi

nemesre. Csáky Miklós csanádi püspökkel kezdtük. Csontjait vasbuzogánnyal összetörtük, majd fejjel lefelé karóba húztuk. A többi urat is karóba húztuk, mind egy szálig. Telegdy István kincstartót, a király diplomatáját magas oszlopra kötöztük és íjászok nyilazták le. Adj nekik örök nyugodalmat, Uram!...

Május 28-án történt mindez, amikor kereszteseim ítélettel adták ellenségeink tudtára, hogy a legvégsőkre szánták el magukat. Szólt az ének, Uram s a vigasztaló balladás felelgető akkor éjszaka:

Harangoznak délre,
Pont tizenkettőre,
Hóhér mondja: – Bogár Imre
Álljon fel a székre!
Fel is állt a székre,
Feltekint az égre:
– Jaj istenem, sok rablásim
most jutnak eszembe.

Táboromba bárhonnan jött a hír, csakis ugyanazt jelenthette, akár veszedelemről, akár sikerekről szólt: küzdeni mindhalálig. Ahhoz kétség sem férhetett, hogy a győzelemért. De arra is felkészültünk az apátfalvai ítélet után, hogy bármilyen rosszra fordulna a sorsunk, harcolunk az utolsó leheletünkig.

Hasonlóképpen gondolkoztak a hatalmukért, életükért rettegő nemesek is, Uram! Gyorsan és elszántan készültek a leszámolásra. Északon Bornemissza János növesztette mind fenyegetőbbre a nemesek táborát. Erdélyben Szapolyai János vajda toborzott sereget oly sietséggel, hogy még az éjszakákat sem hagyta kihasználatlanul. Az Erdély területén előforduló szórványos paraszti csapatokkal egyelőre nem is igen törődött, mert okkal hitte, hogy ahol a lázadónak vélt parasztseregek zöme van, ott az igazi veszedelem.

Egyelőre azonban óriási volt a helyzeti előnyöm! Kellő biztonságban érezhettem magam, hiszen számos síkföldi vár állt már kereszteseim rendelkezésére. Ám hátra volt még a siker betetőzése. Lippa, Solymos és Temesvár nélkül csak félmegoldásnak számított minden eddigi győzelem.

Földrajzilag, stratégiailag roppant fontos kulcshely volt a síkföld határán a Maros utolsó szorosa, amely valóságos várkapuként őrizte Erdélyt. Aki ezt a kaput birtokolta, annak kelet felől, azaz Erdély felől nem kellett támadástól félnie, vagy megfordítva. És ez a „vagy” mindig nagy szerepet játszott a Maros utolsó szorosát őrző két egymással szembeni vár, Solymos és Lippa életében. Ha erős vajdái voltak Erdélynek, mint például Hunyadi János, akkor az ő kezükön volt két erőd. Máskor meg a királyok befolyásának volt nagyobb súlya. Ezúttal gyenge uralkodó ült a trónon, de unokaöccsée, Hohenzollern Györgyé volt az ikererőd. Ennek meghódítására vezetem seregeimet a Maros mindkét partjára, hogy elreteszelve az Erdélyből kivezető utat. Miközben vonultunk a partok mentén, sorra elfoglaltuk a nemesi udvarházakat. Csak ott romboltunk, s ott koncoltuk fel a nemeseket, ahol ellenállásra találtunk, Uram. Csála, Arad,

Világos bevétele után június elején értem Lippára. Seregem zömével délnyugatra, a Maros és Temesvár között ütöttem táborn, hogy a jól megválasztott helyről bármilyen irányba tudjak erőket küldeni. De mivel döntő fontosságú volt a szoros-erődök elfoglalása, magam intézkedtem a helyszínen.

Ebben az időben Lippa dicsekedhetett Arad vármegye legnagyobb és legjelentősebb városa rangjával. Hét bástyával, négy kapuval állt a Maros jobb partján. Fellegrára rendkívül erős, híven jelentőségéhez. Pénzverde, királyi sókamra működött a városban, révje, vámja, igen fontos. Kórházáról, iskoláiról szintén nevezetes. Mivel a vár védői nem számíthattak felmentő sereg érkezésére, csak amolyan tessék-lássék módon védekeztek. Mielőtt komolyabb harcra került volna a sor, átszöktek a szemközti Solymos várába. Tudtam, hogy a solymosi vár keményebb dió lesz – mert amennyivel kisebb Lippánál, annyival megközelíthetlenebb a nyaktörő hegyormon. De amíg birtokba nem vesszük, addig a lippai siker sem tekinthető megnyugtatónak. Nem vesztegettem hát időmet. Közvetlenül a június hetedikéi pihenő után, nyolcadikán délben már meg is kezdtük a Solymos elleni támadást.

Pratner német származású várparancsnok gondosan felkészült a védelemre. Én úgyszintén a vár bevételeire. Módszeres ostromhoz láttam. Hallatlan fizikai erőfeszítés árán éjszaka tüzéséget állítottam a szemközti hegyormokra. Kilencedikén hajnalban követséget küldtem a várba. Megüzentem, csak akkor tüzeltek, ha megtagadják a vár átadását. Pratner azt válaszolta, hogy semmi áron sem hajlandó megadni magát. Erre kereszteseim heves ágyútűzet zúdítottak a várra. Lövedékeinkkel számos épületet is felgyújtottunk: a löporos tornyot is megsemmisítettünk. Mindez nem volt elég a vár parancsnokának. Lebontatta az összes zsindelytetőt és védekezett tovább.

Hiába szerettem volna részese lenni a solymosi diadalnak, kötelességem a Temesvár közelében táborozó seregemhez szólított. De elkészönnvén az ostromlók-tól, megparancsoltam nekik, tűzzel-vassal mindenáron szerezzék meg az erődöt.

Alaposan megkeserítették a vár védői az ostromlók helyzetét. A legmakacsabb támadásokat is visszaverték. Odabent azonban meghasonlott a magyar nemzeti-ségű katonaság a német parancsnokkal. Pratner hallani sem akart a kapitulációról, mire a katonák megállapodást kötöttek a kereszteseimmel: átadják a várat, ha békén elvonulhatnak.

Megnyitották a kapukat csapataim előtt, Uram. Kereszteseim sokat szenvedtek ostromlás közben, fel akarták koncolni iméti ellenségeiket. Önhatalmúlag mégsem mertek cselekedni, ezért futár útján értesítettek szándékukról. Én pedig Temesvár közelében keményen megparancsoltam: mivel az adott szó szent, kötelesek betartani. Engedjék hát szabad útjukra a solymosi katonákat.

Így történt, Uram.

Mindkét tábor tökéletesen tisztában volt Temesvár jelentőségével. Az urak semmi áldozatot nem sokallottak megtartásáért. Én pedig a győzelemmel hosszú időre megszilárdíthattam volna kereszteseim hatalmi helyzetét, hogy aztán a parasztság érdekei szerint intézzék el a politikai rendezést.

Nagy lelkesedéssel kerekedett fel a szentséges sereg Maros alatti táborából és június 15-én megindult roppant tömegeivel Temesvár elfoglalására. Eddigi sikereink önbizalommal töltötték el harcosaimat, becsvágyukat felszította az a tudat, hogy a végső katonai győzelemhez közelítenek minden lépésükkel.

Mert Temesvár ez időben egyenértékű volt Budával, sőt tekintettel a török veszedelemmel, fontosabb a királyi székhelynél. Magyarország nagy kiterjedésű déli részeinek erős védőbástyájaként kulcshelyzetet foglalt el az egész állam sorsa szempontjából. Környéke széles kiterjedésű, gazdag, a síkság jól művelt és bőven termő. Nem véletlen, hogy Károly Róbert már a XIV. században fővárosává tette. Tíz esztendőn át, 1316 és 1325 között innen irányította az országot. Úgy volt, hogy az Anjou király végleges fővárossá avatja Temesvárt, nem utolsósorban az iszlám terjeszkedése miatt. Ugyanebből az okból Hunyadi János is Temesvárt tekintette igazi székhelyének. Átalakíttatta Károly Róbert egykori palotáját, amely ma is áll. Ebben a palotában készült nagy hadjárataira. Temesvár volt a kiindulópontja a rigómezői, a nándorfehérvári ütközetnek. A városban Hunyadi Mátyás, a magyar királyság legfényesebb uralkodója, s Hunyadi János nyomdokain ugyaninnen verte a törököt Kinizsi Pál, Uram.

Miként Lippa Erdély felé, úgy Temesvár a Balkán felé számított érckapunak. És amilyen fontos volt megtartania a magyar királyságnak függetlensége védelmében, ugyanúgy nélkülözhetetlen volt a töröknek európai hódító tervei érdekében. Ha én birtokba vehetem, az urak legyőzésével egy időben, szükség szerint a töröknek is ellenállhatok. Kitűnő téli szállást biztosíthatok seregeimnek, mert a vár nemcsak tágas, de jól is védhető a Temes és a Béga mocsaras összefolyásánál.

Azon felül a várban tanyázott Báthori István temesi gróf kitűnően felfegyverzett seregével, a környék nagyszámú nemesével, azok famíliáival, cselédségével, zsoldosaival. Sürgetett az idő! Minél előbb ki kellett kényszerítenem a döntő fordulatot, hogy ellensúlyozhassam keresztes hadaim ama kudarcait, amelyek a Nagyalföld északi peremén következtek be. Ugyanakkor a Temesvárnál kivíandó átütő siker kedvező előfeltételeket biztosítana Szapolyai fogadtatásához.

Három fontos útvonal vezetett Temesvárra: a lippai Erdély felől, az aradi Magyarország középső részei felől és a szegedi-csanádi Bács felől. Mindhárom irányt előzőnlöttem s a mocsári erdőségeken át június 15-én érkeztem az erődtített város alá. Mielőtt ostromhoz láttam, letáboroztam Ulics mezőségen. A mindeddig szinte teljesen magyar nemzetiségű paraszti seregekhez itt csatlakoztak a román és a rác parasztok.

Mindössze egyetlen éjszakai pihenőt engedélyeztem katonáimnak. Másnap, 16-án reggel közelebb nyomultam a városhoz, késedelem nélkül hidat verettem a Bégán. Műszaki részlegeim szakszerű és alapos munkát végeztek, dolgukat kitűnően értették, hiszen építettek már hidat a Tiszán, a Hármas-Körösön, a Maroson. Itt még körültekintőbben végezték el a feladatot! Ez a híd könnyedén megbírta a nehéz társzekereket és a tüzéséget.

Eddig sem volt kétséges, hogy vitézeim katonai dolgokban képzettnek és leleményesnek bizonyultak. Most is nagy eréllyel fogtak az ostromhoz, s láthatták Báthori Istvánék, hogy olyan emberek vezetik ellenük a harcot, akik tökéletesen tisztában vannak a várharc szabályaival és hibátlanul képesek alkalmazni azokat. Minden oka megvolt tehát a védőseregnek a rettegésre és a tudat, hogy nincs számukra irgalom, kétségbeesett ellenállásra sarkallta őket.

Megértettem, hogy ezúttal hosszadalmas harcra van kilátás. Hadi kelléktáramat a mérnöki munkával is kibővítettem. Minden oldalról hozzá akartam férni a falakhoz, hogy a Béga vizét a Temesbe vezessem. Megkezdtük a csatorna ásását, azonban éjszaka kimentek a várvédők és szétkergették a munkásokat. Úgy védekeztem a vakmerőség újabb megkísérlése ellen, hogy erős biztosítást rendeltem a munkálatok védelmére. Egyszerre ásták a csatornát, és egyszerre ostromolták a várat.

Bőven volt ember a táboromban. Mindannyian úgysem vehettek részt Temesvár ostromában, ezért a parancsomra népes csapatok indultak amolyan kisegítő hadjáratokra. Meghódították egész Torontált, bejárták az országrészt egészen az Al-Dunáig, átkeltek a folyamon és portyáztak a Szerémségben.

Alapos okot láttam tehát az örökös csapatok szétküldésére. Védekeznem kellett a meglepetés ellen, hiszen Szapolyai már elindult Gyulafehérvárról. Azt akartam, hogy seregem uralkodjon Temesvár felett, mikorra sor kerül az erdélyi vajda elleni sorsdöntő ütközetre.

Vitéz katonáim felelgetőst énekeltek:

Tisza partján elaludtam,
A babámról álmadoztam.
Megálmodtam azt az egyet,
Hogy a babám mást is szeret.

Egyszerre csak felébredtem,
Kilenc zsandár áll mellettem,
A tizedik kérdi tőlem:
Hol az utazólevelem?

– Zsandár urak, mit akarnak?
Talán vasazni akarnak?
– Nem akarunk mi vasazni,
Sárga csikót kantározni.

– Sárga csikó nem eladó,
Nem is zsandár alá való.
Ha a zsandár lóra ülne,
Még a madár is rab lenne.

A főerő sorozatos hadi vállalkozása közben folyamatosan gondom volt arra, hogy kapcsolatot tartsak a más irányokban működő seregrészekkel. Az útviszonyokhoz és a közlekedés eszközeihez képest épp oly gyors, mint amilyen gyakori volt a futárok egyáltalán nem veszélytelen küldése-érkeztetése a keresztadak egyes csapatai, illetve táborom között. Tudtam, Uram, hogy a kapcsolattartás életbevágóan fontos. Szent sikereink idején meglepően harmonikus volt az összhang, ami szintén embereim kiváló szervező tehetségét bizonyította. Ez a központi akaratot kisugárzó erély is hozzájárult ahhoz, hogy tervszerűen terjedt el a jobbágyság ébredése a magyar királyság egész területén, leszámítva az északi hegyvidéket.

Vármegyék sokaságát tartottuk hatalmunkban. Míg Bihart, Békést, Zarándot, Aradot, Torontált és a Temesközt a főhad vette birtokába, addig a két szélső szárny az ország többi részén terjesztette el a hadrakelést. A tavaszi induláskor, a rákosi táborból kirajzó jobbágycsapatok gyorsan túlsúlyba kerültek Hont, Nógrád és Heves vármegyékben. Sikereiket kimélyítve vonultak Borsodon át Sárosig, Zemplénig, s tovább, a szélső, keleti vármegyék felé.

Amilyen ragyogó volt a jobbágyseregek diadalmenete, oly nagy rettegés lett úrrá Budán, Uram. A király pánikszerű sietséggel küldte szét megbízottait minden irányba, hogy kereszteseim elleni gyors közbelépésre sűrgesse a nemes vármegyéket. Egyúttal szigorú parancsot küldött ugyanezzel a céllal a városoknak is: Kassára, Bártfára, Eperjesre, Lőcsére, Kis-Szebenbe.

Ceglédi kiáltványom óta országos vezetővé léptem elő. A királyi ellenséges parancsok szétküldésével párhuzamosan magam is felhívásokkal fordultam a néphez, noha egyetlen szót le nem íratam a királyi tekintély rovására, Uram. Emlékeztettem a címzetteket, hogy kötelességük engedelmeskedni a pápai bullának, amelyet immár egyedül én képviseltem. Úgymond az urak cserbenhagyták az ügyet, hitetlenek módjára inkább a keresztény szegényeket tekintik ellenségüknek, mint a törököt.

Sok helyen elősegítették mozgalmunk terjedését a táboromból érkező felhívások, másutt viszont a királyi szónak lett nagyobb foganatja. Megint csak az északi részekben. Szikszót jelölték ki gyülekezési helynek a nemesi hadak számára, s Abaúj híres mezővárosát el is özönlötték a keresztések leverésére készülő fegyveresek.

Ellenben északkeleten változatlan eréllyel terjedt a szentséges ébredés. Olyannyira, hogy Ungban, Beregben, Ugocsában, Máramarosban a nemesek is tömegesen csatlakoztak hadaimhoz. Szabolcsban, Szatmárban úgyszintén. Tyukodon és Gencsen például valamennyi nemes hívemnek vallotta magát. Bizonyára ők is kemény megtorlásban részesülnek, Uram, de a gyönyörűséges események idején tanúsított bátorságukkal megmentették az országrészt a polgárháború pusztításaitól. Egyébiránt mindenütt az az elv érvényesült, amelyhez a seregzőm hadjáratában tartottam magam, Uram: csak ott szabad elpusztítani a nemesek birtokait, ahol fegyveresen ellenállnak. Mivel az északkeleti vármegyékben nem a harcot, hanem inkább az egyetértést választotta a nemesség, senkinek a haja szála sem görbült.

Hasonlóan az ország északkeleti, keleti részeihez, Dunántúlon is vérontás nélkül terjedt kereszteseim mozgalma. A nemesek ugyan nem csatlakoztak hozzánk, de az ellenséges magatartástól is óvakodtak. Lényegében mindkét tábor: várakozó álláspontra helyezkedett. Nem így a Duna-Tisza közén, ahol Mészáros Lőrinc nagy eréllyel vezette a kereszties hadainkat déli irányba. Kezdetben összecsapások nélkül nyomultak előre, sokan csatlakoztak hozzájuk, igaz, a bizalmatlan Kecskemétet keményen megfenyegette Lőrinc pap. Kalocsán viszont tetemes erővel gyarapodott a sereg. Lévén érseki székhely a város, eleve gyülekezőhelynek jelölték ki még akkor, amikor senki nem látta előre a keresztiesmozgalom fordulatát. Amikor pedig Bakócz hercegérsek megparancsolta a gyülekezők hazatérését, együtt maradtak.

Az így megnövekedett sereg biztosabb túlsúllyal özönlötte el a Duna-Tisza között. Az útjukba kerülő nemesi csapatokat rendre szétverték. Bács kivételével egyetlen vár sem tudott nekik ellenállni. De a kíméletről is tanúbizonyságot adtak, Uram. Szeged semlegességet kért. Mészáros Lőrinc beérte a külvárosi szegények csatlakozásával, a gazdag várostól mindössze lovakat kért, noha fölényes túlerejével erélyesebben is fölléphetett volna.

Azonban sietni akart délre, hogy jobbról biztosítsa temesközi hadműveleteimet. Gyors egymásutánban elfoglalták Coborszentmihályt, Vásáros-Váradot.

Feldúlták Baját, majd Futakot, ezután átkeltek a Dunán és ők is eljutottak egész a Szerémségig, akárcsak a főcsapatomhoz tartozó egyes csapatok.

Céljukat elérték: gondoskodtak arról, hogy miközben Temesvárt ostromlom engem váratlan támadás ne érhesse a Duna-Tisza köze felől.

A hadak útján sokszor felcsendült a balladás:

A brassai fegyház, sűrű ablak rajta,
Szegény édesanyám sírva jár alatta.
Ne sírj, öreg anyám, így szokott ez lenni,
Minden jó családba kell egy rossznak lenni.

Ahol én eljárók, még a fák is sírnak,
S gyöngé ágairól levelek lehullanak.
Hulljatok, levelek, rejtsetek el engem,
Mer' akit szerettem, az nem szeret engem...

Ha korábban nem volt egység az anarchiába süllyedt, örökké torzsalkodó magyarok között, Uram, úgy most a veszélytől hajtva mindent alárendeltek az érdekezónosságnak. Soha eddig olyan egységes és kíméletlenül erőszakos nem volt magyar hatalom, Uram, mint hadaimmal szemben.

Az erélyes Mátyás halála után „remek” királyra letek a pipogya II. Ulászló személyében: fölöle azt tehettek, amit akartak. Könyöröghetett, panaszkodhatott a király, szavát nem nagyon hallották. Most bezzeg hűséges alattvalóként siettek hozzá Budára, Uram, amikor gyűlésre hívta őket! Persze, a vezérszerep most sem annyira az uralkodó, mint inkább az ország oligarcháinak kezében volt.

Június elsején került sor Budán a király által összehívott gyűlésre. Ezen megjelent Bakócz Tamás is, akinek ekkor még nem mertek szemrehányást tenni a nagyurak, ő viszont a kereszteseim elleni szélsőséges buzdítással hálálta meg ezt. Ámbár a főurak valójában komor nehezteléssel viseltettek a hercegérsek iránt, de nem merték bántalmazni, mert ha a hercegprímáshoz nyúlnak, akkor még inkább magukra lázítják az amúgy is forrongó országot. Amellett Róma pártfogását is élvezte a hatalmas főpap. S hogy milyen céllal tartottak tanácskozást a király és a nagyurak, arról a szélesebb közvélemény is ízelítőt kapott: amíg folyt az gyűlés az uralkodó palotájában, addig odakint az utcákon elrettentő példaként a foglyul ejtett kereszteseim hosszú sorát nyársalták fel. Ó, Uram! Emeld őket trónusodhoz!...

A főurak mindenekelőtt a székhőváros környékét szerették volna biztonságban tudni, hiszen Buda közelében, a gubacsi dombok között immár második hónapja táborozott Száleresi Ambrus vezetésével egyik seregrészem. Ennek leverésével bízták meg Bornemissza János tolnai nemest. Amit csak tudtak, rendelkezésre bocsátottak. Erős lovasságot bíztak a kezére, gyalogosoknak Buda és Pest polgárait rendelték parancsnoksága alá, csakúgy, mint a királyi zsoldosokat. Alvezérei, Tomori Pál, Battyány Ferenc és Móré László ugyancsak nagyszámú katonasággal rendelkeztek. Ráadásul döntő fölényt biztosított számukra a Szentlőrincen várakozó nemesi had: Nógrád, Heves, Hont és Pest megye bandériumai várták, hogy megtorolhassák hadba vonult parasztjaiktól elszenvedett viszontagságokat.

Bornemissza János serege június 21-én kelt át a pesti partra a haltéri révnél. A Kecskeméti kapun keresztül hagyták el a várost és rövidesen a gubacsi keresztés tábor közelébe értek. Fegyveres jobbágyságaim ama része, amely még nem szokta meg a katonai rendet, csupán az indulatára hallgatva, az érkező urakra rontott. Tomori Pál, a tapasztalt hadvezér gyorsan szétverte ezt a rendetlen támadást. Élve az első siker lélektani előnyével, Bornemissza ígéretet tett kereszteseimnek: bocsánatot nyer, és azonnal hazatérhet, aki meghódol. Kevesen hajlottak szavára, de a kevesek között volt Száleresi Ambrus parancsnok is.

Az életre-halálra szóló harcot elfoglaló kereszteseim rendezték soraikat, szabályos alakzatban, zászlók alatt indultak ütközetbe, noha látták, hogy a túlerővel szemben kevés reményük lehet a győzelemre. Bornemissza tüzésévével szemben nem volt ellenszerük, szétzilált soraikban pedig Tomori nehézlovassága vitt véghez kegyetlen mészárlást. Végül csak a menekülésben reménykedhettek. Két irányban hagyták el a csatateret. Egy részük a Csepel-szigetre igyekezett átjutni a Dunán, míg a többiek a Rákospatak völgyében fölfelé menekültek. De nem sokan éltek túl a katasztrófát. Vagy a Dunába fulladtak, vagy foglyul estek. Ők szörnyűbb módon végezték, mint akiket azonnal megölték. Fülüket, orrukat, karjukat levágták, Uram, így kellett hazamenniök, hadd lássa mindenki, hogyan álltak bosszút a nemesek.

Ugyanezen a napon zajlott le egy másik ütközet kereszteseim ellen Heves vármegyében, a Tarna völgyében. Itt Drágffy János vezetésével rontottak a ne-

mesek a Debrő várát ostromló jobbágyokra. Akárcsak a gubacsi homokdombok között. Debrő mellett is kemény ellenfélnek bizonyultak a fölfegyverzett szegények. Hiába rendelkeztek a nemesi csapatok minden szükséges hadieszközzel, hiába voltak túlerőben, a hosszú és elszánt küzdelem ellenére sem tudtak döntő győzelmet aratni. Megverték ugyan a jobbágyokat, de erejüket nem törték meg, s azok újra gyülekeztek.

Mindez a nemesi osztály javára billent katonai fölény tényén már nem változtatott. Elkezdődtek a tömeges megtorlások. Miként a gubacsi foglyokat, úgy a debrőieket is rettenetesen megcsonkították. Nagyrészüket a helyszínen felkoncolta Drágffy. Tizenhat főbb keresztesemet kiszolgáltatta az országtanácsnak, hadd mutassa meg az is, milyen szigorú. A tizenhat áldozattal Rákos mezején végeztek. Fejükre tüzes sisakot húztak, különböző módon húzták őket karóba, majd fölnyírták őket.

Mesélték, hogy énekeltek, Uram:

– Én az éjjel azt az álmod láttam:
Sárighasú kégyó bújt bé kebelembe.
Szívemet, májamat minnyát elemésztí,
Szívemet, májamat minnyát elemésztí.

Temesvárt kitartóan ostromoltam. De a falak erősek voltak, a védősereg pedig nagyszámú. Báthori vereségében ennek ellenére rendületlenül hittem. A temesi gróf sem ítélt meg másként a helyzetet, hiszen segítségért könyörgött leggyűlöltebb ellenfelénél, Szapolyai János erdélyi vajdánál. Ekkor még nem tudta a gróf, hogy Szapolyai egyébként is köteles a vár felmentésére igyekezni: megbízást kapott az ország úri vezetőitől, s a királytól a kereszteseim fő erőinek szétverésére.

Ehhez mérten készülődött a vajda Gyulafehérváron éjt nappallá téve. Saját pénzén toborzott sereget, parancsnoksága alá rendelték a fegyverforgatásra köteles nemességet, a királyi zsoldosokat, a székely könnyűlovasságot s a végvári nehézlovasságot. Csupa hadviselésben jártas ember állott fegyverbe, a lovassághoz képest elenyészően kevés gyalogsággal. Fegyvernemi fölényéhez számbeli fölény is járult. Mihelyt együtt volt a sereg, azonnal megindult Temesvár felé. Mivel a Maros völgyében nem mehetett kereszteseim lippai és solymosi retesze miatt, óriási kerülővel, erőltetett menetben az Al-Duna felé igyekezett, hogy Herkules-fürdőnél északra fordulva, délről találkozzon seregemmel. Oly súlyosnak látta a temesvári veszélyt, hogy egyelőre nem törődött kereszteseim erdélyi jelenlétével, pedig Kolozsvárt is elfoglalták.

A helyzetről pontosan tájékozódtam. Hírt kaptam az északi vereségekről és Szapolyai közeledtéről is. Válaszképpen nem tehettem egyebet, minthogy folytattam Temesvár ostromát még nagyobb eréllyel. Tudtam, milyen óriási sereggel közeledik Szapolyai. Ily roppant katonai tömeget nem zavarhattam meg rajtaütésekkel. Úgy láttam jónak, ha bevárom Temesvárnál az ellenünk vonuló sereget, Uram. Bízam a közeli csata szerencsés kimenetelében, mert a jobbágy-

seregek elszántaknak, fegyelmezettnek bizonyultak, ráadásul megérkezett Mészáros Lőrinc Temesvár alá tekintélyes csapatával.

Amikor jelentették Szapolyai közeledtét, nagy nyugalmat, önbizalmat sugározva jó kedvvel szólítottam csatarendbe katonáimat. Július 15-én, szombaton, perzselő kánikulában sorakoztunk fel egymással szemben, Uram. A derékhad élén lovagoltam, Gergely öcsém a balszárnyat vezérelte, Mészáros Lőrinc pedig a jobb szárnyat. Szapolyai nem tagolta fel seregét, hanem egyetlen hosszú vonalba állította nagy tömegű lovasságát, hogy egyszerre támadhasson az egész arcvonalon...

Néma csendben, sokáig várakoztunk, Uram. Egyikünk sem akart kezdeményezni. Végül Szapolyai adott parancsot a rohamra.

Órákon át folyt a küzdelem, a kölcsönös, irgalmatlan öldöklés. Úgy látszott, a legnagyobb erőfeszítések árán sem tud felülkerekedni a vitathatatlanul jobban fölfegyverzett és erősebb vajdai sereg. Végül a székely könnyűlovások, együtt a végvári nehézlovassággal behatoltak pórserégem gyalogos tömegeibe...

Figyelmem megoszlott. Ritkítottam a reám rontó lovasokat, ugyanakkor hátráló katonáimat lelkesítettem. A közelharcban sebezhetetlennek bizonyultam, mígnem egy távolról célzott dárdadöfés átverte a combomat, Uram. Súlyos volt a seb s a dárda átszakítván izmaimat, nyergeslovamba is belehasított, amitől a ló megrémült és levetett.

Ájultan estem fogságba, Uram.

Nélkülem dühöngött tovább a csata, de csakhamar felbomlott a rend a vezér nélkül maradt jobbágyssereg soraiban. Gergely szintén a vajda foglya lett, Mészáros Lőrinc nélkülünk kísérelte meg a lehetetlent, ám az egyenlőtlen küzdelemben arra kényszerült, hogy mentse, ami menthető. Egyedül az ő seregrészeinek sikerült viszonylag rendezetten elhagynia a csatamezőt. A többi jobbágy egyenként, vagy kis csoportokban védelmezte életét utolsó leheletéig. Amikor kimerültek, a lovasok egyszerűen lemészárolták őket, Uram. Ugyanezt tették kereszteseim táborában tartózkodó asszonyokkal és gyerekekkel.

Uram! Negyvenezer jobbágy teteme borította el a Temesvár alatti csatateret ezen a szombaton, 1514. július 15-én...

Néhány nappal később, a mai napon: július huszadikán készül véghez vinni Szapolyai János a világtörténelemben is párját ritkító kegyetlen gyilkosságot. De engem már a fogság napjaiban a felismerhetetlenségig eltorzítottak válogatott kínzásaikkal. A mellém rendelt hét ferencrendi szerzetes is akkora büntetésnek tartotta szolgálatát, Uram, hogy annál csak az örök kárhozatot képzelték iszonyúbbnak.

Egyetlen jajszó sem hagyta el az ajkamat a megpróbáltatások óráiban, láthattad, Uram. Csak öcsémnek, Gergelynek kértem kegyelmet. Már a tüzes trónuson ültem, amikor Gergelyt a szemem láttára lefejezték.

S attól a pillanattól tűröm szó nélkül a kínokat, Uram.

– E rettenetes után órák után még életben van, felség – mondta a hóhér Szapolyainak. – Haldoklik csendesen a borzalom trónusán.

Esteledett. Szapolyai a hóhérnak parancsot adott:

– Doronggal tördd szilánkokra teteme csontjait! Pallosoddal lefejezd! Testét négy részre vágd! Testrészeit bitóra függesszétek Pesten, Budán, Fehérváron és Váradon. Fejét hosszú lándzsára tűzve vigyétek Szegedre!

– Ó, Uram, meghalnom engedj, leheletnyi erőmből imádkozva:

Megmerítem arcomat Tebenned, Uram,
Hogy átjárja bensőmet a hit.
Hisz tudom a hatalmadat, Uram,
Mert láttam viharaid erejét,
a csendesülő égbolton a szivárványt:
hol lakhelyed párnája a lenyugvó Nap,
s bolygók, csillagok a takaród.

Ó, nézz le reánk, magyarokra, Uram!
S hozz nékünk vigasztalást!
Mert tudjuk a hatalmadat, Uram,
Tőled a földnek az eső, testnek a kenyér,
Szívnek a szerelem.

Ó, nézz le reánk, Uram, fénysugaraiddal,
S takard be azokkal az elpusztítottakat!
Látod: így fohászkodunk hozzád, parányi emberkéek,
Mert tudjuk a hatalmadat, Uram, látjuk erdőid, mezőid,
Virágaiban, madaraid dalában.
Előtted állunk magyarok mind így kitárulkozva,
Hitünk virágszirmait színed elé szórva... Ámen.

És ó, nemes kisasszony pártában!
Aki mindig képzeletemben valál,
Párost adj most már másnak, ne Dózsának,
De szülj: erős fiakat szülj e hazának!

A hóhér bevégezte Szapolyai parancsát.

Narrátor-krónikás:

De ezzel még nem ért véget sem a harc, sem a bosszú, sem a szenvedés! Szapolyainak további ütközetre kellett volna kényszerítenie a Várad környékén még szervezett keresztteseket, akikhez Mészáros Lőrinc is csatlakozott seregtörődékeivel. Ám az erdélyi vajda mihelyt győzött, első dolga volt személyes hasznára gondolni. Temesvár alól sietett megszállni Hohenzollern György birtokait. Lippa, Solymos és a többi erőd kellett neki. Útközben, szinte csak mellékesen ötszáz darab harácsolt ökröt küldött Erdélybe azzal az indokkal, hogy szüksége van élelemre a gyulafehérvári várőrségnek.

Arról azonban gondoskodott, hogy Erdélyben az utolsó szálig kiirtsa a kereszteseket. Alvezérei, Drágffy János és Bánffy János Kolozsvár mellett ütköztek meg a nem nagy létszámú, de annál elszántabb jobbágycsapatokkal. Az elfogottakon itt is rettenetes bosszút álltak. A Kolozsvár főterén megrendezett tömeges autodaféról lejegyeztem: Fehér hamut adtak ki a csontos tagok... A hulláknak többi részét – borzalmas látvány! – félig égett rudakra akasztva, a meleg légen szárítgatják.

Temesvár után a legszívósabb, vérveszteségben a legsúlyosabb harcok mégis a Duna-Tisza közén zajlottak le. Bács és Bodrog vármegyékben Pogány Benedek és Barabás pap állt a keresztesek élén. Először a Hájszentlőrincen védekező Barabás papnak kellett szembe néznie a biztos pusztulást ígérő túlerővel. Felgyújtották a várat, védőit legyilkolták, Barabás papot égő ruhában dobták a mélybe a vártoronyból.

Pogány Benedek még mindig ostrommal szorongatta a Bács várába menekült Frangepán György kalocsai érseket, aki sok nemessel együtt itt vészelte át az eseményeket. Az igen erős Bács várat csaknem olyan sok keresztes ostromolta, mint korábban Temesvárt. Az ellenük induló nemesek a lehető legnagyobb katonai fölényt összpontosították. Északról Bornemissza János közeledett a gubacsi csatában győztes seregével. Délről a végvári kapitányok indultak meg. Kelet felől az a Bánffy Jakab érkezett, aki Szapolyai parancsára a temesvári csatából menekülő kereszteseket irtotta az ország déli síkságain a Temesköztől a Dunáig. Pogány Benedekék megkísérelték, hogy visszavonuljanak Apáti felé, de csatára kényszerültek és elvéreztek. Több mint harmincezer ember esett el ebben az ütközetben: egyik testről a másikra léphetél volna...

Irtózatossá váló vérfürdővel végződött a paraszti háború utolsó nagy csatája is, amely Várad környékén zajlott le. Mészáros Lőrinc kaszásai és Tomori Pál lovasai állottak egymással szemben. Csak azért esett el háromezer jobbággy, mert nem voltak többen. A szó valóságos értelmében harcoltak az utolsó csepp vérükig. Itt lelte halálát Mészáros Lőrinc ceglédi plébános. Tetemét nem találták meg, összeolvadt a csatatéri hekatombával.

Teljessé vált a nemesi osztály diadala. Amikor 1524. szeptember 20-án nyílt kihallgatáson jelentkezett a királynál Miksa császár követe, már gratulálhatott a jobbággyfelkelés leveréséhez. Ezzel figyelmeztette a győzelemittas nemességet is, hogy Miksa császár eltökélte magát Ulászló megvédésére. A parasztokat halomra gyilkolhatták, de a királyhoz, meg a hercegérsekhez nem szabad nyúlaniok. A győzők ugyanis jelét adták, hogy diadalmárukban képesek lennének felforgatni Ulászló országlását és Bakócz Tamást is szívesen kardélre hánynák. Ennek megakadályozására már az országban voltak a válogatott külföldi seregek, köztük tizenkétezer cseh-morva ragyogóan felszerelt, mindenre elszánt lovas.

Így hát maradt áldozatnak megint a védtelen jobbággy. Rajta tombolta ki dühét a nemesség rákosi országgyűlése. Az október 18-tól november 19-ig tartó tanácskozás hetvenegy cikkelyből álló törvényt szavazott meg, s ebből hatvan-kettő a jobbággyok elleni bosszút kodifikálta. Werbőczy István ítélőmester szí-

gorával igazán elégedettek lehettek a tájtétkző urak. A legenyhébb rendelkezés is megjegyzi, hogy voltaképpen az egész parasztságot el kellene törölni. De nagykegyesen megelégedtek annyival, hogy az összes jobbágy helyett a felkelők kapitányait, tizedeseit, az érintett nemesek által megnevezett jobbágyokat volt kötelező kegyelem nélkül és mindenütt kiirtani. A válogatott jogi brutalitások között szerepelt, hogy a paraszt elveszítvén egy helyről más helyre szabadon való költöztésének jogát, földesurának kizárólagos és örökös szolgája legyen. A király pedig örült, hogy kedveskedhet a nemességnek e szigorú törvények aláírásával.

És mi leend az országból, Feleim?

A török hamarosan elfoglalta Nándorfehérvárt, tizenkét évvel később pedig bekövetkezett az egyik legtragikusabb nemzeti katasztrófa: Mohács. Nyitva állt az út Budára, ahol nem volt többé független magyar király.

Négyszáz esztendőre hódító hatalmak megalázottja lett a magyar, Magyarország pedig száz esztendőkre hódító hatalmak provinciája leend.

Ó, szállj le, holló, szállj le, ne is igen közel,
Ne is igen messze: kétszáz mérföldnyire.

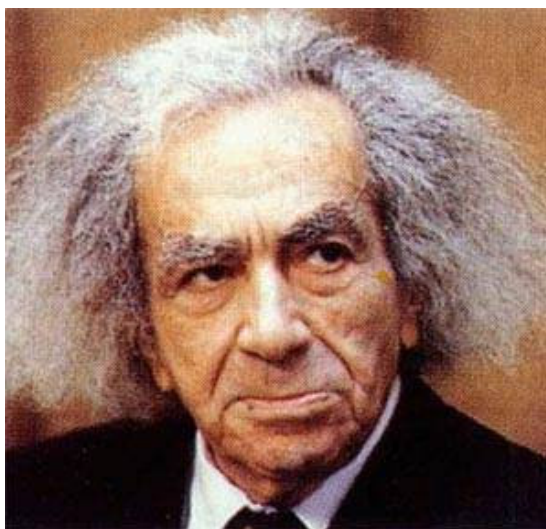
Vigyél üzenetet apámnak, anyámnak,
Apámnak, anyámnak, jegybéli mátkámnak.

Ha kérdik: hogy vagyok? Mondjad, hogy rab vagyok,
Király udvarába térdig vasba vagyok.

Megunta két fülem tenger mormogását,
Tenger mormogását, vadgalamb búgását.

Szabad a madárnak ágról ágra szállni,
Csak nekem nem szabad violámhoz járni.

Faludy György

(Szent István krt. 2.)

Verssorok jutnak eszembe:

„Egy nap a ledőlt Margit hídnál
Ültem a pesti oldalon
S még nem sejtettem, hogy számomra
E tájon nincsen oltalom.
Tizenöt hónappal korábban
A felrobbantott híd alatt
Lőtték Dunába
Fiatal orvos húgomat.
Nem húnytam szemet, mégis láttam
A partról, mint zuhant hanyatt
A jeges árba. Roppant vércsík
Habzik mögötte. Jobb kezét,
Melyet egy nyilas törzsőrmester
Pöröllyel zúzott szét elébb,
A tört hídpadló leszagatta.”
(részlet Faludy György *A Duna* c. verséből)

Faludy György költő, műfordító, író Budapesten, 1910. szeptember 22-én született zsidó polgári családban. Édesapja Faludy Jenő, vegyész, édesanyja Bieringer Erzsébet Katalin volt és Budapesten, 2006. szeptember 1-én halt meg. Rokonai éltek Zsolna környékén, a Felvidéken. *Pokolbeli víg napjaim* c. önéletrajzában visszaemlékezik ezekre, az évekre. Emlékezetes élmény a hegyvidéki

falusi táj, nagyapja vendégfogadója és kocsmája. Családtagja volt az Egyesült Államokban világhírnevet szerzett fizikus: Szilárd Leó. 1928-ban a budapesti Evangélikus Főgimnáziumban érettségizett, majd egy hónapot Firenzében töltött. 1928–1934 között külföldi, köztük a bécsi, a berlini, a párizsi, végül a grazi egyetemen tanult. Széles körű műveltséggel szerzett, több nyelvet megtanult.

A harmincas évek elején a Dénes Béla által szerkesztett Független Szemlében és a Magyar Hírlap című napilapban jelentek meg első versei. Első verseskötete 1938-ban a Officina Kiadó gondozásában látott napvilágot *A pompeji strázsa* címmel.

Faludy György költészetében személyes tapasztalatok szövődnek erotikával:

„Ez a szerelem is éppen / úgy kezdődik, mint minden szerelem: / most két hétig Einsteinról beszélsz nekem / és két hét múlva lefekszel velem.”

Egy másik:

„haja oly szőke volt, hogy meggyújthatták volna rajta / a firenzei dóm összes gyertyáit”, vagy: „rászegezte kihívó szemét, / mely olyan kék volt, mintha a sarkában / egy ibolyát préseltek volna szét”.

1937-ben jelentette meg a Villon-átköltéseket, mely jó időre meghatározta pályáját. A költői indulás sikeres volt.

1938-ban elhagyta Magyarországot, a németek oldalán semmiképp sem akart harcolni. Faludy György jól tudta, hogy a meneküléssel életét és szabadságát menti meg, miközben a honvágy fájdalmával naponta meg kellett küzdenie. Párizsba menekült, találkozott Koestler Artúrral és számos emigráns magyar művésszel. Később Marokkón keresztül az Amerikai Egyesült Államokba érkezett, ahol a Szabad Magyar Mozgalom titkára és lapszerkesztő lett, s három évet az amerikai hadseregben szolgált. Húga – ahogy A Duna c. versében megírta – az országban maradt, s nem élte túl az ostromot.

Faludy 1946-ban érkezett vissza Magyarországra, a Népszava szerkesztőségében dolgozott. 1947-ben jelent az *Őszi harmat után* című verseskötete, majd a *Villon balladák* 14. kiadása.

1949-ben három a recski kényszermunkatáborba zárták.

„Szabad hazáról álmodoztam / s felébredtem a szovjet gyarmaton” – írta. Sztálinista himnusz és Óda Sztálin hetvenedik születésnapjára c. verseiben gyűlölettel „tett eleget” a felszólításnak, hogy ünnepi verset írjon: „Halálotat oly vadul kívánom / s hívom, hogy szinte beleszakadok. (...) Milliók vannak így. Ma sem kívánok mást, mint hogy halj meg, ki e föld átka vagy / s alvadt vértömbökből épült Bizáncod / ne éljen túl”.

Fokozódó ellenszenvét alig volt képes palástolni. 1950-ben a Népszava szerkesztősége a csehországi Karlovy Vary-ba küldte, hogy a filmfesztiválról adjon tudósításokat. Június 14-én a szobi határállomásnál két detektív leszállította a vonatról, s az Államvédelmi Hatóság központjába vitték, amelyet Péter Gábor vezetett az Andrássy út 60. számú épületben. A kihallgatók azzal vádolták, hogy kémkedett az amerikaiaknak. Többször megverték, megkínózták, végül beisme-

rő vallomást tett. „Beismerte”, hogy Amerikában két titkos ügynök: Edgar Allan Poe százados és Walt Whitman őrnagy szervezte be.

Először a kistarcsai táborban, majd 1950 nyarán a „magyar Gulág”-ra: a recski kényszermunkatáborba került, ahol három évet töltött el a tábor 1953-as nyári feloszlatásáig.

Pokolbeli víg napjaim c. önéletrajza megrázó emlékekről ír. Aki kulturális érdeklődését feladta, a halál karmaiba került:

– Aki nem beszél Platónról – olvasható a kötetben –, annak meg kell halnia. Keats verseinek szavalása immunizál a tífusz baktériumok ellen.

Faludy visszaemlékezései tanúsítják, hogy a szellemi tevékenység valóban védelmet adott az elviselhetetlen megpróbáltatásokkal szemben.

Recsken írt versei 1983-ban Münchenben jelentek meg *Börtönversek 1949–1953* címmel.

Szabadulása után fordításokból élt, s 1956-ban újra elmenekült az országból.

Életrajzi regényében írta, hogy amikor az ávós őrnagy 1953 szeptemberében szabadon bocsátotta, azt mondta:

– A Magyar Népköztársaság nevében bocsánatot kérek öntől azért az igazságtalanságért, jogtalanságért és méltatlanságért, melyet el kellett szenvednie.

De figyelmeztetett:

– A törvény hatévi fegyházbüntetést ír elő, amennyiben rabságunk körülményeiről, helyéről, okairól akár bármit is elárulunk.

Azzal a jó tanáccsal szolgált, hogy a kérdezősködőket fel kell jelenteni, közvetlen hozzátartozóinknak pedig azt mondani, hogy tanulmányúton voltak a Szovjetunióban.

Londonban élt, 1957-től az Irodalmi Újság szerkesztője volt. Önéletrajzi visszaemlékezéseit 1961–1962-ben írta a *Pokolbeli víg napjaim* címmel. 1963 és 1967 között Firenzében és Máltán élt. 1967-ben költözött Torontóba. Kanadában és az Egyesült Államokban egyetemeken tartott előadást, közben a *Ötágú síp* és a *Magyarok Világlapja* című lapok munkatársa volt. Összegyűjtött versei New Yorkban 1980-ban jelentek meg. Magyarországon tiltott költő volt, a könyvtárakban a katalógusból kivették azokat a cédulákat, melyeken a neve olvasható volt.

1988-ban újra hazatelepült. 1994-ben Kossuth-díjas lett. Alapító tagja a Digitális Irodalmi Akadémiának. *Pokol tornácán* c. kötete bemutatóját már nem érte meg.

Fischer Annie

(Szent István park)

Állok márványtáblája alatt, s egy korai fénykép jut eszembe: a gyermek Fischer Annie – kezében hegedű. A képet lexikonban láttam. Fischer Annie, a zongoraművész, tizennégy éves korában, 1928-ban megnyerte a Zeneművészeti Főiskola hegedűversenyén a Reményi-díjat.

Otthon aztán CD-t hallgatok, Fischer Annie Beethovent játszik, s közben zenei kézikönyveket lapozgatok. A magyar zenei előadó-művészet kiemelkedő alakja, a Kossuth-díjas kiváló zongorista Budapesten született 1914. július 5-én és Budapesten halt meg 1995. április 10-én.

Csodagyerekként kezdte, nyolcéves korában pódiumra lépett, s Beethoven C-dúr zongoraversenyét játszotta. Tizenkét éves volt, amikor első hangversenyét adta külföldön. Mozart a-dúr, és Schumann a-moll zongoraversenyével Zürichben debütált.

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán Székely Arnold, majd Dohnányi Ernő növendéke volt. Nemzetközi sikerei akkor kezdődtek, amikor 1933-ban megnyerte a Budapesten rendezett nemzetközi Liszt Ferenc Zongoraverseny első díját. Ezután Európa legnagyobb városaiban és híresebb koncerttermekben játszott. Ismert karmesterekkel – Fritz Busch, Bruno Walter, Knappertsbusch, Mengelberg, Ansermet, Karajan, Böhm, Matačić, Weingartner, Maazel, Barbirolli, Riccardo Muti, Adrian Boult, Sawallisch, Klemperer, a magyarok közül Dohnányi, Fricsay, Ormándy, Solti, Széll, Ferencsik – dolgozott.

Felfelé ívelő karrierje a II. világháború idején szünetelt, a háborús éveket Svédországban töltötte. Férje Tóth Aladár, zenetudós, az Operaház igazgatója volt.

1946-ban tért haza, haláláig Budapesten élt, innen járta a világot. Gyakori vendég volt Angliában, Franciaországban, Svájcban és Hollandiában. A világ jelentős zongoraművészei közé került, de nem szerette a stúdiók zárt világát, ezért viszonylag kevés hanglemezfelvétel őrizi nagyszerű zongorajátékának – melyet férfias erő, a billentés szépsége jellemzett – emlékét.

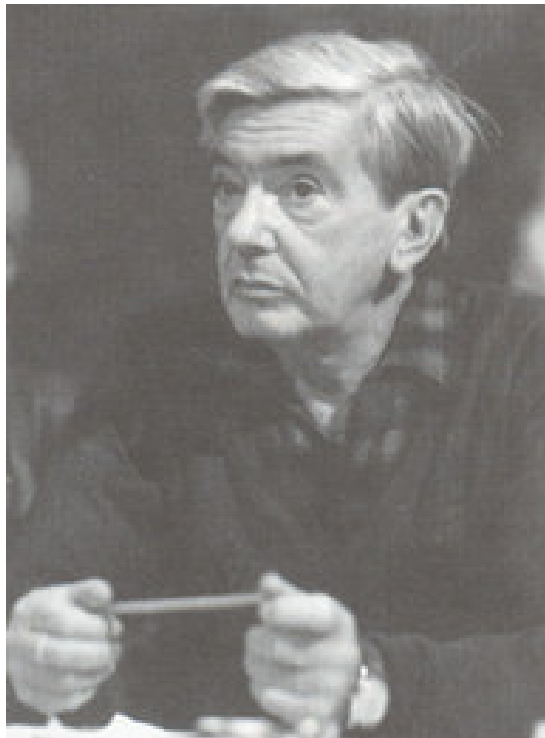
A kritikusok Magyarországon és külföldön is tiszteletüket kifejezve írtak róla. S kialakult a repertoárja: Mozart, Beethoven, Schubert, Schumann, Chopin, Liszt legnagyobb művei alkották műsorai színe-javát. A hatvanas évektől kezdett megváltozni előadói magatartása: virtuóz művészből elmélyült, eszköztelen muzsikus lett.

Idős korában a század legnagyobbjaival együtt emlegették.

Soha nem tanított, azonban ha fiatalok tanácsért fordultak hozzá, meghallgatta őket, és segítette őket pályájukon. Afféle „utazó zenei nagykövetnek” nevezték.

Az Amerikai Egyesült Államokban, 1961-ben debütált Széll György vezényletével. Miközben világszerte fellépett, mégis európai művész volt. Pályája koronája volt, hogy Ottó Klemperellel előadta Beethoven összes zongoraverse-nyét a londoni Royal Festival Hallban.

Gábor Miklós

(Katona József u. 27.)

„Fajsúlyos” művész volt. A Madách Színházban, ahol fél életemet eltöltöttem, nála fiatalabb színészek gyakran emlegették: annyi elég volt, hogy beült a próbára, s nézte. Attól megrémültek.

A Kossuth-díjas Gábor Miklós Zalaegerszegen 1919. április 7-én és Budapesten 1998. július 2-án halt meg. Ruttkai Éva színművésznő első férje volt. Életútja: 1937-40 között a Színművészeti Akadémia növendéke. 1941-45 között Madách Színház, 1945-54 között Nemzeti Színház, 1954-75 között Madách Színház, 1975-79 között kecskeméti Katona József Színház, 1979-84 között Népszínház, 1984-91 között újra a Nemzeti Színház, 1991-98 között Független Színpad tagja volt. Kritikusai szerint a filozófikus mélységű szerepeket magas intellektussal párosuló és érzelemgazdag tudással tolmácsolta.

Rádióadók műsoraiban hallani lehet Gábor Miklós előadásában Brecht Koldusoperából *A kitartottak balladáját*. A felvétel szerint Gábor Miklós – Bicska Maxit játszotta – s a Madách Színház társulatában Kiss Manyi, Psota, Pécsi Sándor, Márkus László, Vass Éva, Basilides Zoltán, Garas, Körmendi játszott.

Láthatták őt a Madách Színház nagy korszakában, mint Hamletet, mint Szatyint az Éjjeli menedékhelyben. Füst Milán IV. Henrikének címszerepében. Sokan emlékeznek az előadás záró szavaira:

– A szépet szerettem, de szerettem ám a rútat is, s ha most meglökne még egy jó vihar, még lángban állnék ám...

Visszaemlékezők szerint Gábor Miklós korszakos Hamletje után számos színész játszotta el a dán királyfi szerepét magyar színpadokon. Hiába, számukra Gábor Miklós marad az abszolút Hamlet, az örök Hamlet.

Gábor Miklóstra sokan emlékeznek, számos filmszerepére, köztük a Valahol Európában c. filmre.

1970-től rendezett is. 1993-tól a Széchenyi Irodalmi- és Művészeti Akadémia tagja volt.

Gárdonyi Géza

(Radnóti Miklós u. 8–10. Általános Iskola)

Hosszú téli esték gyermekkori olvasmányélményeim közé tartozik az Egri csillagok, amelyet többször is elolvastam.

Szerzőjéről Újlipótvárosban patinás – egykor a Sziget utcai – általános iskolát neveztek el, ahol az elmúlt száz évben sok ismertté vált újlipótvárosi tanult: Nádas Pétertől Spiró Györgyig és Kern Andrástól Soros Györgyig.

Gárdonyi Géza író, költő (eredeti nevén Ziegler Géza) Agárdon született 1863. augusztus 3-án és Egerben halt meg 1922. október 30-án. Neve az 1890-es években *Göre Gábor*-sorozatával vált ismertté, amelyben a paraszti életmódot mutatta be sajátos nézőpontból.

Édesapja, Ziegler Sándor uradalmi gépész és jószágigazgató volt, a szabadságharc idején fegyvereket gyártott. Gárdonyi édesanyja Nagy Terézia volt.

A XIX. század negyvenes éveiben élt Bécsben egy magyar származású, Ziegler Sándor nevű lakatosmester. Jómódú polgár volt, amikor 1848-ban kitört a forradalom, s Ziegler Sándor hazajött Magyarországra, saját költségén fegyvergyárat szervezett, hogy a szabadságharcot támogassa. Petőfi és Kossuth nagyra értékelte hazafias tettét. A szabadságharc bukása után tönkrement, s cséplőgép-javító mesterként költözött uradalomról uradalomra. S bár nem keresett sokat, mégis jó iskolákban taníttatta öt fia közül a legértelmesebbet, Gézát. A jóhírű

sárospataki gimnáziumban, majd a Budapestté egyesült fővárosban. Egyetemi tanulmányok finanszírozására azonban már nem futotta.

Ziegler Géza tanító lett.

Családja Gárdonyi gyermekkorában tizenkét településen élt, például a Borsod megyei Sályon, ahol elemi iskolai tanulmányait 1870–73 között folytatta, majd az utolsó évet Hejőcsabán 1873–1874-ben végezte.

A tehetséges fiú már diákkorában verset írt, kezdő tanító korától pedig prózát. S feltűnést keltett irodalmi körökben. Tekintettel apja negyvennyolcas tetteire, magyar nevet választott magának. Agárdon született, apja akkor éppen ott dolgozott, s a közeli Gárdonyban anyakönyvezték. Ezért választotta a Gárdonyi nevet, népszerűvé lett, s a legtöbbet olvasott magyar írók egyike.

A sárospataki kollégiumban 1874–76 között, és a pesti Kálvin téri református gimnáziumban 1876–78 között végezte középiskolai tanulmányait. 1878-tól az egri érseki tanítóképzőben tanult, majd segédtanító volt Karádon 1881–82-ben, itt kapott oklevelet, majd Devecserben 1882–83 között, Sárvárott 1883–84 között és Dabronyban 1884–85 között dolgozott, ahol választott kántor és tanító volt.

1885-ben feleségül vette Molnár (Csányi) Máriát. Házasságuk boldogtalan volt. Győrben munkatársa volt a Hazánknak, a Győri Közlönynek és a Győri Hírlapnak. 1886-ban megindította a Tanítóbarát című szakmai havilapot, szerkesztője volt a Garabonciás Diák című győri élclapnak. Novellái, versei budapesti lapokban jelentek meg. 1889-ben a Szegedi Hírmondónak, a Szegedi Naplónak 1890–91 között és az Arad és vidékének 1891-ben volt munkatársa.

1891 őszén Bródy Sándor segítségével került Pestre, Feszty Árpád körkép-vállalatának titkára volt. 1891-ben Argyrus c. librettójával elnyerte a Műbarátok Köre pályadíját. 1892–97 között a Magyar Hírlap munkatársa volt. Zenei témájú cikkeket is írt.

1892-ben elvált feleségétől.

Miután otthagyta a falusi tanítóskodást, feljött Budapestre írónak és újságírónak. Valóságos filozófiai izgalomban élt, hatott rá Schopenhauer pesszimizmusa, s mély együttérzést mutatott minden emberi bánattal szemben. Rossz házassága boldogságkeresővé tette. Emberi helyzetekről szépen, egyszerűen, világosan, gazdag lírai árnyaltsággal tudott írni.

Kezdetben nehezen boldogult. Ponyvaregényeket írt, a paraszti élet paródiáját, a *Göre Gábor*-könyveket. Népszerű lett, később azonban szégyellte a Göre Gábor műveket. Szemére is hányták, s maga is úgy vélte: ostobának mutatta az egyszerű embereket.

De ez csak részigazság. Göre Gábor történeteivel a jó szatirikus író is kifejlődött.

Első jelentős regénye *A lámpás*. A kilencvenes években már népszerű íróvá vált. Egerben, ahol tanítóképzőbe járt, barátkozott össze az Bródy Sándorral. S pályájuk összefonódott. Jó barátok, vagy riválisok voltak. Bródy lelkesedett Gárdonyiért. Hamarosan csatlakozott hozzájuk a Párizsból hazatért, mindkettő-

jüknél műveltebb Ambrus Zoltán, a jó író, a kitűnő, és fegyelmezett stilisztá. Együtt alapították meg a *Jövendő*t, mely a Nyugat megjelenéséig a legszínvonalasabb és leghaladóbb magyar folyóirat volt.

Gárdonyi Egerben találta meg otthonát. 1897-ben anyjával a városban telepedtek le, utolsó éveiben mindenkitől elzárkózva élt.

1898-tól a Petőfi és a Természettudományi Társaság tagja volt. A Pesti Hírlap 1899. karácsonyán elkezdte közölni az Egri csillagokat. 1900-ban, és utána is gyakran utazott Franciaországba és más európai országokba. 1902-ben a Kisfaludy Társaság elvetette jelölését – 1903-ban pedig Gárdonyi már nem fogadta el a felkínált tagságot. 1906-ban dolgozta ki titkosírási rendszerét. 1910-től a Magyar Tudományos Akadémia levelezője volt, 1920-tól pedig tiszteletbeli tagja. Móricz Zsigmond kérésére 1918-ban fogadta el a Vörösmarty Akadémia tagságát.

Ott élt haláláig magányos, különc életet. Titkosírást talált ki, mellyel naplót írt.

Novellái tökéletesen megformált írásai, különösen azok, amelyek a paraszti világot mutatják be.

Regényeiben kifejezően ábrázolja a lelki élet egyensúlyának felbomlását, a rossz családi életet, öngyilkossághoz vezető meghasonlottságot. Ez Gárdonyi világa. Regényei: *Az a hatalmas harmadik*, *Az öreg tekintetes*, *A hosszúhajú veszedelem*, *Szunyoghy miatyánkja*. *Ida regénye*, *Ábel és Eszter*. Történelmi regényei: *Egri csillagok*, *A láthatatlan ember*, *Isten rabjai*.

Egri magányában élő író egyre inkább eltávolodott barátaitól is, még Bródy Sándortól is. Halálos ágyán azonban arra kérte fiait, menjenek el Bródy Sándorhoz, s a kérjenek nevében bocsánatot tőle.

1922. október 30-án, 59 éves korában halt meg. Az egri vár Bebek-bástyájában temették el. A sír felirata: „Csak a teste”

Napjainkban egri lakóháza múzeum.

Hajós Alfréd

(Margitsziget)

Egy úr. Építész és az első magyar olimpiai bajnok. Beceneve a „magyar delfin” volt.

Hajós Alfréd – eredeti nevén *Guttman Arnold* – Budapesten 1878. febr. 1-én született és Budapesten 1955. november 12-én halt meg. Zsidó családból származott. Szegény családban nőtt fel, édesanyja egyedül nevelte őt testvérével együtt. A vézna fiúcskáról a Markó utcai főreálgymnáziumban már az első tornaórán kiderült, hogy nem tud fölmászni a rúdon.

– Nem lesz mindig így! – határozta el. S néhány hét múlva az edzések eredményeképpen fölmászott a plafonig. A Műegyetemen folytatta tanulmányait, közben tornázott, futott és úszott a Magyar Úszó Egyesület tagjaként. Friss diplomásként Alpár Ignác majd Lechner Ödön irodájában dolgozott. 1907-ben önálló lett. Sikeres pályázatok alapján számos vidéki megbízatást kapott. Szecessziós, majd eklektikus, később konstruktív, modern, leginkább olasz stílusú épületeket tervezett.

1896-ban, Athénban az első újkori olimpián úszásban 100 m-en és az 1200 m-en nyert, így ő szerezte az első és második magyar olimpiai aranyérmét. Valójában ezüstöt, ugyanis az első olimpián a győztes ezüstérmet kapott, a második helyezett pedig bronzot.

A tizennyolc éves egyetemista kiváló gyorsúszó volt. A versenyeket április 11-én Pireuszban tartották. A tengeröböl tizenkét fokos vizében. 100 méteren 13 versenyző indult, s 1:22.2 perces idővel Hajós ért elsőként célba. Nagyon fázott,

de újból bezsírozta magát, s a sűrű program miatt az 500 méteres távot kihagyva 1200 méteren indult újra. Úgy nyert hatvan méteres előnnyel, hogy versenytársai közül sokan feladták a versenyt. Kifagytak a vízből. A görögök ünnepelték az úszósport első olimpiai bajnokát. A király a fogadáson megkérdezte tőle:

– Hol tanult meg ilyen jól úszni?

– A vízben – válaszolta az ifjú.

Építészeti munkái között meg kell említeni: Aranybika szálló (Debrecen), Nagy Lajos Gimnázium (Szombathely), Református Egyház Zsinati Központja (Budapest), UTE Stadion (Újpest), Nemzeti Sportuszoda (Budapest, Margitsziget), a miskolci-, pápai-, szegedi-kaposvári sporttelep.

Önéletrajzi írása 1956-ban jelent meg Budapesten *Így lettem olimpiai bajnok* címen.

Hatvany Lajos

(Pozsonyi út 40.)

A báró! A mecénás! Márványtáblája annak az épületnek a falán látható, melyet ő építtetett, s amelyen Heltai Jenő, Kéthly Anna, Major Tamás és Szabolcsi Bence emléktáblája is megtekinthető.

Hatvany Lajos író, kritikus, irodalomtörténész, az MTA tagja Budapesten, 1880. okt. 28-án született és Budapesten, 1961. jan. 12-én halt meg.

Hatvany, mint festő bátyja, Hatvany Ferenc, gazdag gyártulajdonos családban született. Az elemi és középiskola befejezése után a budapesti egyetemen tanult tovább, ahol Gyulai Pál hatott rá erősen. Bölcsészdoktori oklevelét 1905-ben szerezte meg, s három év múlva, 1908-ban Ignotusszal és Fenyő Miksával közösen megalakították a századforduló legnagyobb hatású irodalmi folyóiratát, a Nyugatot. Életre szóló barátságot kötött Ady Endrével, akit számos írásában méltatta. Felfigyelt a költő tehetségére és nemcsak Adyt, de a Nyugatot is támogatta.

1911-ben a lap szerkesztése miatt összeveszett Osvát Ernővel, szakított a Nyugattal, s Berlinbe költözött. Hat év tért vissza, 1917-től két évig a Pesti Napló, majd 1918–1919 között az Esztendő című folyóirat szerkesztője volt. A tanácsköztársaság alatt Bécsbe emigrált, 1919-27 között Ausztriában és Német-

országban élt, ahonnan éles hangú cikkekben támadta Horthy rendszerét. Önként vállalt száműzetéséből nyolc év múlva, 1927-ben tért haza, itthon bíróság elé állították, s másfél év börtönre ítélték. Külföldi nyomásra végül kegyelmet kapott és büntetése végrehajtását felfüggesztették.

1938-ban előbb Párizsba, majd onnan Oxfordba költözött. Magyarországra 1947-ben tért vissza feleségével, Somogyi Jolánnal együtt. Újra bekapcsolódott a hazai szellemi életbe.

Életét a művészetek, a magyar irodalom anyagi és erkölcsi támogatásának szentelte. Tehetséges írókat, költőket karolt fel. Barátja volt Ady Endre, Tóth Árpád, József Attila, Markovits Rodion, Lesznai Anna és az irodalom számos alakja, akiket, ha kellett, támogatott is. Kritikákat, publicisztikát írt. Petőfi Sándor munkásságát és életrajzi adatait kutatta. Irodalomtörténeti írásai is jelentősek. Regényeket és színműveket is írt.

Művészi álnevei voltak: *Pilvax*, *Agricola*.

Hegedüs Géza

(Ditrói Mór u. 3.)

Hegedüs Géza Tanár Úr még a Színművészetin hajdanán szeretette meg velem az ógörög szerzőket és a régi korok történetét.

Dr. Hegedüs Géza, az általános színház- és drámatörténet tanára, csak állt a katedrán, újra és újra cigaretta gyújtott, s oly alapos felkészültséggel beszélt tárgyáról, hogy egyik ámulatból estünk a másikba. Az első évben a görögöktől a felvilágosodásig jutottunk el, a következőkben a XIX. századot „hozta” óráinkra: a romantika, a realizmus, Ibsen, a naturalizmus, majd Csehov és Shaw szerepeltek előadásaiban, melyek meghatározóan mélyítették el kultúrtörténeti érdeklődésemet.

Hegedüs Géza Tanár Úr mindig fejből, jegyzet nélkül tanított. Művekből ugyanúgy idézett, s tárgyismerete kifogyhatatlannak tetszett. Aiszkhüloszt, a Perzsák szerzőjét olyan megragadóan tudta leírni, hogy a tanteremben élő szereplőkké varázsolta a perzsákat, akik megfeszített erővel hidat emeltek a Boszporuszra, akik elfoglalták Babilont, s szabadon engedték a rabszolgasorba taszított zsidókat. S megelevenedtek a Biblia lapjai, peregetek előttünk a szúzai menyegző képsorai, Noé és bárkája az Ararát csúcsainál, s még megannyi kép, hangulat, emlék.

Vizsgázni Hegedüs Géza Ditrói Mór utcai lakásában vagy Visegrádon, a Fő utcai házának kertjében, a kedvelt „lugasban” lehetett.

S olyan jó volt, hogy négyest, ötöst annak is adott, aki tudásának közelébe sem ért.

A Túl az Egyenlítőn c. darabom bemutatója előtt, 1985. június 23-án levelet kaptam a Tanár Úrtól:

„Kedves Ernő!

Megkaptam kedves meghívó soraidat „színpadi szerzővé avatásodra”, és azonnal kedvem is támadt ott lenni, már csak azért is, mert – jól tudod – nemcsak olvastam ezt a színjátékodat, de éppen ezt tartottam már eleve is a leginkább színpadra valónak.

De Rád való tekintettel is szíves örömet ott lettem volna első bemutatódnál. Sajnos a körülmények mégsem teszik lehetővé. Akkor már nem vagyok Budapesten, szeptemberig nem is jövök haza. Most nem járok Autón, hogy ide-oda szaladgálhassak az országban. Tavaly kiderült, hogy magasabb a vércukrom, mint illenék, Ez nagy baj, sőt 70 éves kor fölött már ez a statisztikai valószínűség, de a volántól eltiltottak. Én pedig fegyelmezetten igyekszem is vigyázni magamra, s az adott körülmények közt nincs is semmi bajom, csak éppen nem futkározhatom az országutakon, s nem ugorhatok a fővárosba egy esti előadásra. Így hát csak lélekben leszek ott a premiereden, melyhez nemcsak sikert, de szerencsés folytatást kívánok írói pályafutásodhoz.

Baráti szeretettel üdvözl: Hegedüs Géza”

Drága Tanár Úr, aki lélekben jelen vagy, s a tudás és a műveltség példaképévé nemesült, emlékedet őrizzük.

Hegedűs Gyula

(Hegedűs Gyula u. 2.)

Hegedűs Gyula színművész – eredeti nevén Heckmann – Kéty községben született 1870. február 3-án és Budapesten halt meg 1931. szeptember 21-én. Amikor a színpadok ünnepelt szereplője volt, „a pillanatok művésze”, a nagy alakításokat még nem rögzítették. Korabeli kritikák, fényképek, s Újlipót-városban a róla elnevezett utca idézi fel alakját.

1899-ben lépett színpadra Tolnaapátiban Keresztély Jánosné vándor daltársulatánál. S még ebben az évben Paulay Ede felvette a színtanodába, tanára Újházi Ede volt. Vidéki szereplések után 1896-ig – rövid megszakításokkal – a Vígszínház tagja volt. A naturalista színjátszás jelentős alakja volt. Színészi habitusát vígszínházi stílusnak is nevezték. Hegedűs színészi játéka a Vígszínház stílusának meghatározója volt. Kritikusai feljegyezték, köztük Bárdi Ödön, hogy Hegedűs természetes, tiszta beszéde, egyszerű, életszerű játéka minden szerepkörben, még operettben magával ragadta nézőit. Szerepeit gondosan építette fel, figuráit hiteles, realista eszközökkel formálta meg. Legjobb alakításait a kortárs magyar írók, így Molnár Ferenc darabjaiban nyújtotta: Az ördög, Liliom, Játék a kastélyban. Emlékezetes alakításai voltak: Tokamero (Lengyel Menyhért: Tájfű), Pál (Herczeg Ferenc: Kék róka).

Játszott A tánc c. első magyar filmben, A munkászübbony (1914) c. némafilmben és a Zoárd mester (1917) c. némafilmben.

Heltai Jenő

(Pozsonyi út 40.)

Mozi! A szót Heltai találta ki. Otthon a verset is megtaláltam.

Mozi

Vászon. Homály. Rikoltó hirdetések.

Muzsika. Híradó. A film pereg.

Lóverseny. Autók. Piszé flapperek.

Gengszter. Detektív. A lyoni érsek.

New-yorki árvaház, ezer gyerek.

Az angol flotta. Chaplin: bölcs csavargó.

Mélyhangú, álomszöke Greta Garbo.

Hold. Víz ezüstje. Hervadó berek.

Micky egér. És hűvös mese-szőnyeg,

Mely úttalan útján a levegőnek

Bagdad fölé röpíti utasát.

Könny. Kacagás. Mint happy-end, a Végzet.

Egy centiméter igazi költészet

És háromezer méter butaság.

Heltai Jenő író, költő, újságíró, Herzl Tivadar jelentős cionista politikus, publicista és író unokatestvére Budapesten született 1871. augusztus 11-én és Budapesten halt meg 1957. szeptember 3-án. Az induló költő még Reviczky kortársa volt, az élettől búcsúzó pedig 1956 szemtanúja.

Népszerű volt, akit talán még ellenfelei is szerettek. Mosolygó bölcs, aki két emberöltőn keresztül könnyedség, finom irónia és megbocsátó alkat jellemzett. Nem volt első, sem vezér, nem tartozott sehová, de mindig jelen volt, úgy, hogy nem nyomta rá bélyegét korára, mégis észrevétlenül mozgatni tudta környezetét. A fasizmus éveit kivéve, amikor üldözték, mindig otthon érezte magát, és a jó életérzés kifejezője volt.

Tizennégy éves volt, amikor első verseit közölték. Félbehagyva jogi tanulmányait, újságíró lett: a Magyar Hírlap, A Hét, a Pesti Hírlap, majd a Pesti Napló szerkesztőségében. Sokat utazott. Élt Párizsban, Londonban, Bécsben, Berlinben, Isztambulban. 1900-ban a Vígszínház titkára volt, 1929-től a Belvárosi Színház, majd 1932–34-ben a Magyar Színház igazgatója volt.

Heltai írta Kacsóh Pongrác János vitéz c. daljátékához a dalszövegeket. „Kék tó, tiszta tó...”

Művelt, könnyed, kifinomult író volt. Regények alkotása közben írta tömör, csiszolt, humorban gazdag novelláit, melyek a magas színvonalú magyar novella-irodalomban fontos helyet kaptak.

1936-ban a Magyar Színházban nagy sikerrel mutatták be *A néma levante* című verses színpadi játékát. Más ünnepelt szerzőkhöz hasonlóan, mint Molnár Ferenc, rá is vonatkoztak a magyar zsidótörvények.

1945 után hazatért.

Novellái: Lou (Bp., 1900); Írók, színésznők és más csirkefogók (Bp., 1910); Scherzo (Bp., 1910); Színes kövek (Bp., 1911); A Tündérlaki lányok (Bp., 1914); Lim-lom (Bp., 1915); Papírkosár (Bp., 1927); Utazás enmagam körül (Bp., 1935); A gyilkos is ember (Bp., 1939); Ismeretlen ismerősök (Bp., 1943); Ötven elbeszélés (Bp., 1946); Színes kövek (elbeszéléseinek gyűjteményes kötete, Bp., 1957).

Ismert versei: Modern dalok, 1892 Kató, 1894 Fűzfasíp, 1913 Elfelejtett versek, 1947 Szabadság 1945. május 1.

Regényei : Hét sovány esztendő (Bp., 1897); Az utolsó bohém (Bp., 1911); Family Hotel (Bp., 1913); VII. Emmánuel és kora (Bp., 1913); Jaguár (Bp., 1914); A 111-es (Bp., 1920); Álmokháza (Bp., 1929). Ifjabb (Bp., 1931).

Színművei: Arcok és álarcok (Bp., 1925); A néma levante (Bp., 1936); Az ezerkettedik éjszaka (Bp., 1939); Lumpácius Vagabundusz, vagy a három jómadár (Nestroy vígjátékának átdolg. Bp., 1943); Szépek szépe (Bp., 1955); Menázséria (válogatott egyfelvonásos színművek, Bp., 1962).

Műfordítói munkásságáért francia becsületrenddel tüntették ki, a PEN Klub magyar elnökévé választották végül 1957-ben Kossuth-díjat kapott.

Hunyadi Mátyás

(Karikás Frigyes u. 3. Általános iskola)

Mátyás, az igazságos! Mathias rex! Felesége Beatrix. Hatalmas formátumú uralkodó, akinek uralkodása idején Magyarország Angliával azonos lakosság-számú, gazdag és erős állam.

Hunyadi Mátyás Kolozsváron született 1443. február 23-án. Apja Hunyadi János kormányzó, a középkori Magyar Királyság kiemelkedő hadvezére, anyja Szilágyi Erzsébet. 1458 és 1490 között I. Mátyás néven magyar király, 1469-től cseh (ellen) király, 1486-tól pedig Ausztria hercege volt. *Corvin Mátyás*nak, *igazságos Mátyás királynak* is nevezték, hivatalosan I. Mátyásnak. A köznyelv azonban *Mátyás királyként* emlegeti. Neve latinul és németül *Matthias Corvinus*. Aláírása *Mathias Rex* (Mátyás király) volt. A magyar hagyomány szerint az egyik legnagyobb magyar király, akinek emlékét népmesék és mondák is őrzik.

A Corvinus nevet Mátyás családja címeréről kapta, melyen gyűrűt tartó holló (latinul Corvus) látható. A Sziléziai Krónika tanúsága szerint vadászat közben levette gyűrűjét, amit egy holló felkapott. Mátyás üldözte a madarat, visszaszerezte a gyűrűt, s az esemény emlékére a hollót választotta címére.

Tudományos magyarázat szerint: román források említik, hogy Mátyás nagyapjának Holló Köve – románul: Piatra Corbului – birtoka volt. A legenda szerint, amikor a fiatal Mátyás Prágában raboskodott, édesanyja holló segítségével levelezett vele.

Mátyást hatéves koráig anyja és dajkája nevelte, majd tanítók felügyelete alá került. Apja nem lovagi műveltséget szánt a fiának, ezért Szánoki Gergely lengyel humanista, majd Vitéz János tanította az ifjú Hunyadinak egyház- és államjogot, művészeteket és latint. Olvasmányait Vitéz János jelölte ki számára.

Bátyja, Hunyadi László kivégzése után a Hunyadi párt zászlajára Mátyás neve került, aki V. László foglyaként, az István nevű toronyban várta szabadulását. Szilágyi Mihály támadásai miatt zűrzavar támadt az országban: a király hatalma és népszerűsége egyre csökkent. Szilágyi Bécsbe, majd Prágába vonult, s túszként magával vitte Hunyadi Mátyást is. V. László király közben váratlanul meghalt.

1458 januárjában küldöttség indult Csehországba Vitéz János vezetésével, hogy Budára kísérjék Mátyást. A kialkudott váltságdíj kifizetése után kísérete Esztergomnál kelt át a Duna jegén, s 1458. február 15-én érkezett a fővárosba.

1458. január 24-én, Budán, a Duna jegén a főpapok és a főurak királlyá választották, kiskorúsága miatt azonban Szilágyi Mihályt öt évre kormányzóvá nevezték ki. Mátyás néhány évvel trónra kerülése után megszilárdította hatalmát, véget vetett az elégedetlen főurak lázadásának.

1463-ban Mátyás a bécsújhelyi megállapodás értelmében nyolcvanezer aranyforint váltságdíj ellenében visszaszerezte Frigyesztől a Szentkoronát. Az egyezés részét képezte, hogy a törökök ellen közösen harcolnak, s lefektették, hogy ha Mátyás fiú utód nélkül hal meg, a magyar trónt Frigyes fia, Miksa öröklí.

Mátyás 1464. március 29-én, Székesfehérváron koronáztatta meg magát. Uralkodása kezdetén központosított királyi hatalmat épített ki, amelynek alapját a Fekete sereg képezte. Első felesége, Podjebrád Katalin halála után Aragóniai Beatrixot vette feleségül.

Megerősítette a már korábban felállított állami hivatalokat: a kancelláriát, a kincstartóságot. Budán csillagvizsgálót állíttatott fel Budán.

Költségeinek növekedését az adórendszer 1467-es újjászervezésével fedezte. A főkincstartó pozícióját nem nemesek töltötték be. A főkincstartó civil foglalkozású lehetett. A pozíciót budai polgár, Ernuszt János töltötte be. A kapudó helyett füstadót vezetett be, mivel korábban előfordult, hogy több házhoz csak egyetlen kapu tartozott.

Pénzügyi reformjainak eredményeképpen Mátyás évi bevétele 500-700 ezer forint körül alakult, mellyel alig maradt el a legnagyobb európai államoktól. Bevételeinek növekedésével egyidőben fejlesztette hadseregét. Az 1460-as évek közepétől egyre több zsoldosa volt. Csehekből és lengyelekből álló serege létszáma a bevételektől függően 15-20 ezer főre emelkedett. Serege négy fegyvernemből állt: nehéz- és könnyűlovasság, gyalogosok és tüzérség.

Mátyás – apjával ellentétben – nem erőltette a törökök elleni támadó hadjáratokat, hanem védelemre rendezkedett be. Kialakította a második déli védővonalat, mely Karánsebestől, a Szerémségen keresztül az Adria irányába húzódott. Hagyta, hogy a törökök megszállják a Balkán félszigetet, de azt már nem engedte, hogy ellenőrzésük alá vonják a délnyugati határvidéket. 1463-ban visszafog-

lalta Jajca várát. Báthory István erdélyi vajda és Kinizsi Pál rendszeres portyákat vezetett a törökök által megszállt Szerbiába és Havasalföldre.

Mátyás udvarában sok neves külföldi művész és tudós fordult meg. Pártfogását sok magyar humanista, többek között Báthori Miklós, Janus Pannonius és Váradi Péter élvezte. Mátyás felismerte a nyomtatás jelentőségét. Világhírűvé vált könyvtára – Corvinák – több mint ötezer kötetből állt. A kódexek értéke egyenként meghaladta az ezer aranyat. Budán és Visegrádon reneszánsz stílusban építkezett: kiváló olasz művészeket foglalkoztatott.

Uralkodása idején fejlődött a városok ipara és kereskedelme, s növekedett a mezővárosok gazdasági jelentősége is.

Hadjáratokat indított Csehország és Nyugat felé. Felismerte, hogy a törökök ellen össze kell fogni, s együtt lehet védekezni. Ehhez a Német-római Birodalom erőforrásaira is szüksége volt.

Császárrá kellett választatnia magát. Sikeres csehországi hadjáratát követően Brünmben, 1469. május 13-án cseh ellenkirállyá koronáztatta magát, hogy választófejedelem lehessen. Podjebrád György csehországi uralmát azonban nem tudta felszámolni. Örököse a lengyel Jagelló Ulászló lett. 1479-ben békét kötöttek. Kölcsönösen elismerték egymás cseh királyi címét: Mátyásé lett Szilézia, Morvaország és Lausitz.

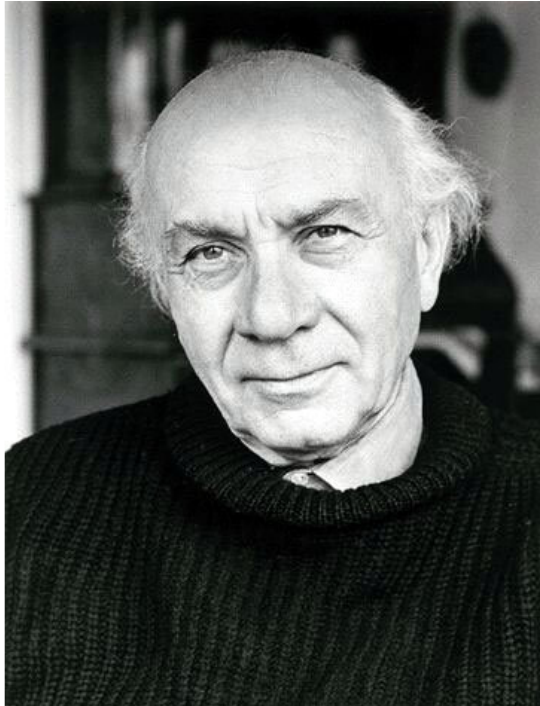
Mátyás Podjebrád Katalin halála után Aragóniai Beatrixszal kötött házasságot.

Külpolitikáját maga irányította. Az ország kormányzásában titkárára és tanácsosaira hallgatott. Mátyás megállítására a Habsburg és a Jagelló ház szövetségre lépett egymással, s III. Frigyes Ulászlónak adta a cseh királyi címmel járó fejedelmi méltóságot. Válaszul erre Mátyás körbezárta Bécset. III. Frigyes – mivel a pápa sem ismerte el Ulászló választófejedelemségét – 1477-ben Mátyásnak adományozta a címet.

Mátyás tovább folytatatta a háborút, hogy egy bécsi asszonytól született fia, Corvin János lehessen majd utódja. 1483-ban elfoglalta tehát Alsó-Ausztriát, majd 1485-ben Bécset, s a királyi székhelyet is ide helyeztette át.

Terveit azonban nem volt képes teljesen megvalósítani: 1490. április 6-án, Bécsben váratlanul meghalt.

Illyés Gyula

(Lehel-Hun u. 6. sarok)

Egy vers és egy irodalmi szociográfia. Mindkettő meghatározó élmény. A vers: *Egy mondat a zsarnokságról* és a regény: *A puszták népe*.

Állok a márványtáblája alatt, s a verssorok jutnak eszembe, majd otthon elolvasom az egész költeményt.

Illyés Gyula:

Egy mondat a zsarnokságról

Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van,
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,

nemcsak a vallatósobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó őr szavában,
ott zsarnokság van

nemcsak a füst-sötéten
gomolygó vádbeszédben,
beismerésben,
rabok fal-morse-jében,

nemcsak a bíró hűvös
ítéletében: bűnös! –
ott zsarnokság van,
nemcsak a katonásan

pattogatott „vigyázz!”-ban,
„tűz”-ben, a dobolásban
s abban, ahogy a hullát
gödörbe húzzák,

nemcsak a titkon
félig nyílt ajtón
ijedten
besuttogott hírekben,

a száj elé kapott ujj
„pszt”-jében, hogy ne mozdulj,
hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van

nemcsak a rács-szilárdan
fölrakott arcvonásban
s e rácsban már szótlan
vergődő jajsikolyban,

a csöndet
növelő néma könnyek
zuhatagában,
táguló szembogárban,

az van az éjben halkan
sikló gépkocsizajban
meg abban,
megállt a kapualjban;

abban, ahogy a „halló”
közben – érzed – a kagyló
csöndjén keresztül
figyel egy idegen fül;

nemcsak a telefondrót
közt vergődő Laokoon-mód:
vonat, repülő, sínpár,
gúzsbog, kötélzár,

mert zsarnokság van,
nemcsak a talpra álltan
harsogott éljenekben,
hurrákban, énekekben,

az ernyedetlen
tapsoló tenyerekben,
az operában,
a trombitában,

ott van az utca sarkán
az éppoly harsány –
vígan vagy kongó zordan
feszülő kőszoborban,

az van a derűtelen
tarkálló képteremben,
külön minden keretben,
már az ecsetben;

mert zsarnokság ott van
jelenvalóan
mindenekben,
ahogy a régi istened sem;

mert zsarnokság van
az óvodákban,
az apai tanácsban,
az anya mosolyában,

abban, ahogy a gyermek
dadog az idegennek,
ahogy, mielőtt súgtál,
hátrafordultál,

nemcsak a szögesdrótban,
nemcsak a könyvsorokban
szögesdrótnál is jobban
bénító szólamokban;

az ott van
a búcsúcsókban,
ahogy így szól a hitves:
mikor jössz haza, kedves,

az utcán oly szokottan
ismételt hogy-vagy-okban,
a hirtelen puhábban
szorított kézfogásban,

ahogy egyszercsak
szerelmed arca megfagy,
mert ott van
a légyottban,

nemcsak a vallatásban,
ott van a vallomásban,
az édes szómámorban,
mint légydög a borodban,

mert álmaidban
sem vagy magadban,
ott van a nászi ágyban,
előtte már a vágyban,

mert szépnek csak azt véled,
mi egyszer már övé lett;
vele hevertél,
ha azt hitted, szerettél,

tányérban és pohárban,
az van az orrba-szájban,
világban és homályban,
szabadban és szobádban,

mintha nyitva az ablak
s bedől a dögszag,
mintha a házban
valahol gázfolyás van,

ha magadban beszélgetsz,
ő, a zsarnokság kérdez,
képzeletedben
se vagy független,

fönt a tejút is már más,
határsáv, hol fény pásztáz,
aknamező; a csillag:
kémlelő ablak,

a nyüzsgő égi sátor
egyetlen munkatábor;
mert zsarnokság szól
lázból, harangozásból,

a papból, kinek gyónol,
a prédikációkból,
templom, parlament, kánpad,
megannyi színpad;

hunyod-nyitod a pillád,
mind az tekint rád;
mint a betegség,
veled megy, mint az emlék,

vonat kereke, hallod,
rab vagy, erre kattog;
hegyen és tavak mellett
be ezt lehelled;

cikáz a villám, az van
minden váratlan
zörejben, fényben,
szív-hökkenésben;

a nyugalomban,
a bilincs-unalomban,
a záporzuhogásban,
az égisz erő rácsban,

a cellafal-fehéren
bezáró hóesésben;
az néz rád
kutyád szemén át,

s mert minden célban ott van,
ott van a holnapodban,
gondolatodban,
minden mozdulatodban;

mint víz a medret,
követed és teremted;
kémlélődsz ki e körből,
ő néz rád a tükörből,

ő les, hiába futnál,
fogoly vagy, s egyben foglár;
dohányod zamatába,
ruháid anyagába

beivódik, evődik
velődig;
töprengenél, de eszmét
tőle fogan csak elméd,

néznél, de csak azt látod,
amit ő eléd varázsolt,
s már körben lángol
erdőtűz gyufaszálból,

mert mikor ledobtad;
el nem tapodtad;
így rád is ő vigyáz már
gyárban, mezőn, a háznál;

s nem érzed már, mi élni,
hús és kenyér mi,
mi szeretni, kívánni,
karod kitárni,

bilincseit a szolga
maga így gyártja s hordja;
ha eszel, őt növeszted,
fiad neki nemzed,

hol zsarnokság van:
mindenki szem a láncban;
belőled búzlik, árad,
magad is zsarnokság vagy;

mert már miattad dermed
dacba a gyermek,
s lesz az öledben ringó
feleség ringyó;

vakondként napsütésben
így járunk vaksötétben
s feszengünk kamarában
futva bár Szaharában;

mert ahol zsarnokság van,
minden hiában,
e dal is, az ilyen hű,
akármilyen mű,

mert ott áll
eleve sírodnál,
ő mondja meg, ki voltál,
porod is neki szolgál.

Illyés Gyula 1902. november 2-án született a Tolna megyei Felsőrácegrespusztán. Édesapja Illés János (1870–1931), uradalmi gépész, édesanyja Kállay Ida (1878–1931). Illyés Gyula Ferenc és Klára után harmadik gyermekként született, s élete első kilenc évét töltötte szülőhelyén. Az elemi iskolát a pusztai népiskolában (1908–1912) kezdte, majd 1912-ben, amikor a család Simontornyára költözött, ott fejezte be a negyediket (1912), s végezte el az ötödiket (1912–1913). A gimnázium alsó osztályait több helyen végezte: Dombóváron (1913–1914), Bonyhádon (1914–1916), és a budapesti Munkácsy Mihály utcai gimnáziumban (1916–1917). Szülei 1916-ban elváltak, anyjával Budapestre költöztek. A felső osztályokat az Izabella utcai kereskedelmi iskolában (1917–1921) végezte. 1921-ben érettségizett.

1920. december 22-én jelent meg első verse (*El ne essél, testvér*) név nélkül a Népszavában. 1921 ősztől a budapesti egyetem magyar–francia szakos hallgatója volt, decemberben Bécsbe ment, majd Berlinen és a Rajna-vidéken át 1922. április 24-én érkezett Párizsba.

Alkalmi munkák után egy könyvkötőműhelyben helyezkedett el. Egy ideig a Sorbonne hallgatója volt. 1923-ban első cikkeit, fordításait az *Ék* és a *Ma* közölte.

1926 nyarán érkezett haza. Kassák Lajos által szerkesztett *Dokumentum*, majd a *Munka* közölte írásait. 1927–1930-ban a Phönix Biztosító Társaság hivatalnoka volt. 1927. novemberében megjelent első kritikai írása a *Nyugat*-ban. 1928-tól a *Nyugat* rendszeresen közölte verseit, cikkeit. Barátságot kötött József Attilával, Németh Lászlóval, Szabó Lőrincssel, Erdélyi Józseffel. Első kötete a *Nyugat* kiadásában jelent meg (*Nehéz föld*, 1928). 1931-ben feleségül vette Juvancz Irma gyógytornatanárnőt. 1934–1938-ig a *Válasz*, 1935-ben az *Új Szellemi Front* munkatársa, 1937. március 15-én egyik alapítója *Márciusi Front*-nak, részt vett a Front szervezésében. 1937-től a *Nyugat* társszerkesztője; 1944-ig a Nemzeti Bank sajtóreferense francia mezőgazdasági ügyekben. Elvált Juvancz Irmától. 1939-ben feleségül vette Kozmutza Flórát, akitől Mária nevű lánya született 1940-ben. 1941-ben, Babits Mihály halála után a *Nyugat* örökébe lépő *Magyar Csillag* (1941–1944) szerkesztője.

Amikor egy nemzetközi írótalálkozón fellépett a szószékre és franciául beszélni kezdett, a franciák megtapsolták. Illyés Gyula úgy beszélt franciául, olyan hangsúllyal, hogy aki jelen volt, a szívébe zárta. A franciául jól beszélő, szép

hangorgánumú, elegánsan öltözködő férfi a magyar Dunántúl egyik uradalmi pusztáján született, tizenegy éves koráig még kisebb városban sem volt, ifjúságától fogva úgy érezte, hogy a puszták népének fia.

1944 márciusától Németh Lászlóval a Dunántúlon és Budapesten bujkált. 1945-ben nemzetgyűlési, majd rövid ideig országgyűlési képviselő. 1946-ig a *Nemzeti Paraszt Párt* egyik vezetője. 1945–1949 között a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1989-ben MTA tagságát visszaállították). 1946 októberétől 1949 júniusáig a *Válasz* szerkesztője. 1948-tól visszavonult a közélettől. 1956. október 31-én beválasztották a *Petőfi Párt* Irányító Testületébe.

Válogatás műveiből: *Nehéz föld* (1928), *Sarjúrendek* (1931), *Három öreg* (1932), *Hősökről beszélnek* (1933), *Ifjúság* (1934), *Oroszország* (1934), *Szálló egek alatt* (1935), *Petőfi* (1936), *A puszták népe* (1936), *Rend a romokban* (1937), *Magyarok* (1938), *Külön világban* (1939), *Ki a magyar?* (1939), *Lélek és kenyér* (1939), *Összegyűjtött versei* (1940), *Csizma az asztalon* (1941), *Kora tavasz* (1941), *Bartók* (1955)

1983. április 15-én halt meg Budapesten.

Kabos Gyula

(Váci út 16.)

Kabos Gyula színész, humorista – eredeti családneve *Kann Gyula* - Budapesten, 1887. március 19-én született, és New Yorkban, 1941. október 6-án halt meg.

Budapesten a Felsőerdő sor 15. szám alatti házban született, karnyújtásnyira az Andrássy úttól, a Körönd sarkán. Apja, Kann Zsigmond ügynök, édesanyja Meister Róza pedig háztartásbeli volt. A Kann család – három fiú és három leány – egy idő múlva átköltözik a Király u. 76. sz. alatti bérházba. Gyula a három fiútestvér közül a leggyorsabb észjárású, a legrátermettebb, de a legérzékenyebb is, aki a család szeme fénye, mindene volt.

„– ... szüleim irigylésre méltó, józan gondolkodású emberek voltak – emlékezett Kabos Gyula. – Érthető, hogy engem is becsületes, reális pályára szántak. Könyvelőt akartak belőlem képeztetni. El is végeztem – akaratukhoz hűen – a kereskedelmi iskolát. Ugyanakkor az én akaratomról sem feledkeztem meg, és szintoly hűségesen látogattam a Szidi néni iskoláját, a szüleim tudta és beleegyezése nélkül. De sikerrel. A sikertől nem voltam meglepve. Már az iskolában is oly sikerem volt, hogy csak komikusnak lehettem jó. Sokat röhögtek a gyerekek az ugratásaimon. Borzasztó komolyan tudtam vicceket mondani. Ha például valamelyik fiú nem tudott felelni, felálltam, és a tanárt lehetetlenül hülye kérdésekkel addig tudtam lekötni, míg vége nem lett az órának...”

Solymosi Elek színiiskoláját végezte el. Pályáját Szabadkán kezdte. 1906–1907 között Zomborban, 1907–1910 között ismét Szabadkán játszott. Pályája Nagyváradon (1910–1913), majd a Királyi Színházban (1913–1914) és a Royal Sörkabaréban folytatódott. 1916–1918 között a Kristálypalotában, a Fővárosi Orfeumban, a Téli kertben, 1917-ben, a Magyar Színházban, és az Intim Kabaréban lépett színpadra. 1918-ban Nagyváradon színházalapítással próbálkozott, a következő évben visszatért Budapestre. 1919-ben a Dunaparti Színház tagja lett. Ezután az alábbi budapesti színházakban lépett fel: Andrássy úti Színház, Magyar Színház, Vígszínház, Belvárosi Színház, Renaissance Színház, Pesti Kabaré, Revü, Scala, Blaha Lujza Színház, Budai Színkör.

Mindenütt nagy sikert aratott. 1926–1929 között a Fővárosi Operettszínház tagja volt. 1929-től 1930-ig a Fővárosi Művész Színház igazgatója volt. 1935–1937 között a Vígszínház tagja.

Hogy mégis miért szerződik át a Vígszínházhoz?

– Kedvem tartja. Ott is megpróbálom. Más hang, más levegő, más stílus és minden más. Ezt is meg kell próbálni. A külföldieknek nyitva áll a világ minden színpada. Nekünk csak e kis ország néhány szál deszkája. Lépünk hát rá mindeikre... – válaszolja egy riporter kérdésére, a Vígszínházhoz történő szerződése alkalmával. 1937–1938-ban a Magyar és Andrássy Színházhoz kötötte szerződés. 1939-ben az Amerikai Egyesült Államokba költözött, alkalmi fellépésekkel szórakoztatta az amerikai magyar közönséget. Filmszerepet nem kapott, utolsó évei keserűen teltek.

1941. október 6-án halt meg New Yorkban. Kobas néven temették el és sírjára csak jóval később akadtak rá.

„Pályáját, mint táncoskomikus kezdte, majd a pesti kabaré utánózzhatatlan alakja lett, s maradandót alkotott vígjátékokban, komikus és tragikomikus szerepekben is. Hadaró és dadogó beszéddel, eszköztelen játékkal, félszeg mozdulatokkal, groteszk mimikával teremtett figuráját számos, 1931–1938 között készült film is őrzi.” – olvasható róla a *Magyar Színházművészeti Lexikonban*.

Kabos így emlékezett:

„– ... fiatal színész koromban roppant irigyeltem azokat a komikus színészeket, akiknek nagy orruk vagy valami más torzságuk volt, mert amint beléptek a színpadra, az emberek már nevettek. Ez így nagyon könnyű lehetett, és én kétségbeestem, mert akkoriban egészen rendes, szabályos gyerek voltam. Ahol játszottam, a városok patikáiban nem maradt egy csepp deákflastrom sem, akkora orrokat ragasztottam. Azóta már megtanultam, hogy a színészetet nem a külsőségekben kell keresni, s hogy nem az orr, a szem és a száj fontos, hanem a belső humor, hogy meg kell találni az embert, és az ember igazi torzságát kell a színpadra vetíteni...”

Filmjei: 1931 Hyppolit, a lakáj, 1932 Piri mindent tud, Repülő arany, 1933 Mindent a nőért, 1934. márciusi mese, Meseautó, Lila akác, Az új rokon, Emmy, Iglói diákok, 1935 Köszönöm, hogy elgázolt, Ez a villa eladó, Budai cukrászda, Elnökkisasszony, Halló, Budapest!, A csúnya lány, Címzett ismeret-

len, Az okos mama, 1936 Szenzáció, Nászút féláron, Három sárkány, Dunaparti randevú, 1937 Fizessen, nagysád, Lovagias ügy, Torockói menyasszony, Pesti mese, Szerelemből nősültem, Hotel Kikelet, Viki, A kölcsönkért kastély, Hetenként egyszer láthatom, 120-as tempó, Úrilány szobát keres, 300 ezer pengő az utcán, Maga lesz a férjem!, A harapós férj, Hol alszunk vasárnap?, 1938 Pillanatnyi pénzzavar, Döntő pillanat, Borcsa Amerikában, Beszállásolás, Rozmaring, Fehérvári huszárok, Papucshős.

1996. november 30-án a Farkasréti temetőben tisztelői és színészek, akik nem lehettek partnerei, részvétellel állták körül koporsóját, mintha akkor, s nem ötvenöt évvel korábban halt volna meg. A ravatalnál Székhelyi József mondta búcsúztatójában:

– Kabos Gyula teste ugyan már elporladt, de testamentuma, szelleme közöttünk járkal, csámpázik színháziak, filmesek és mozinézők, vagyis valamennyiünk között. A honi kultúrtörténet legnagyobb kisemberének, a humánum és a humor óriásának egész életműve, sőt halála is a kirekesztés, a lenézés, a megalázás elleni vádirat volt.

Kaffka Margit

(Üteg u. 5.)

Állok a tábla alatt, s Ady Endre szavai jutnak eszembe. „Nagyon-nagy írő-asszony”-nak nevezte, a magyar irodalom egyik legjelentősebb női íróját, a Nyugat nemzedékének fontos tagját. Kaffka Margit író, költő Nagykárolyban született 1880. június 10-én és Budapesten halt meg 1918. december 1-én. Anyja ősi nemesi családhoz, apja a polgári értelmiséghez tartozott. Apai ágon déd-nagybátyja Lauka Gusztáv, Petőfi jóbarátja volt, anyai ágon nagynénje Hegyesi Mari pedig korának körülrajongott színésznője. A család múltja színes és gazdag volt: jelene azonban szegény.

Indulására nemcsak Kiss József íróköre hatott, hanem – saját vallomása szerint – Szabolcska Mihály is.

Apja főügyész volt, korán meghalt, Kaffka Margit hat éves korában árva lett, családja szerény körülmények között élt. Ösztöndíjat kapott a szatmári irgalmas-nővérek tanítóképző zárdájában, amiért egy évig Miskolcon tanított. Budapesten tanult tovább, 1902-ben az Erzsébet Leányiskolában polgári iskolai tanári oklevelet szerzett. Visszatért Miskolcra és a polgári leányiskolában irodalmat és gazdaságtant. Tanítványai szerették. Megjelentek első írásai: versek, novellák és a Nyugat állandó munkatársa lett.

1905. február 17-én ment férjhez Fröhlich Brúnó erdőmérnökhöz. Férjét 1907-ben a Földművelődésügyi Minisztériumba helyezték, Kaffka követve férjét Budapestre költözött.

Újpesten majd Angyalföldön tanított, sokat publikált, írásait a kor valamennyi fontos lapja – „A Hét”, „Figyelő”, „Virágfakadás”, „Az Ujság” – közölte. Műveiben finom lélektani ábrázolással a modern nő gondjait, lehetőségeit, az önállóság megszerzésének akadályait, korlátait mutatta be.

Házassága nem volt tartós, néhány év múlva elvált.

Kaffka Margit Budapesten 1910–1915 között tanár volt, közben 1914. augusztus 18-án Szegeden másodszor is férjhez ment Balázs Béla öccséhez, Bauer Ervin gyakorló orvoshoz, biológushoz.

1914-ben otthagyta a tanári pályát és csak az irodalomnak élt.

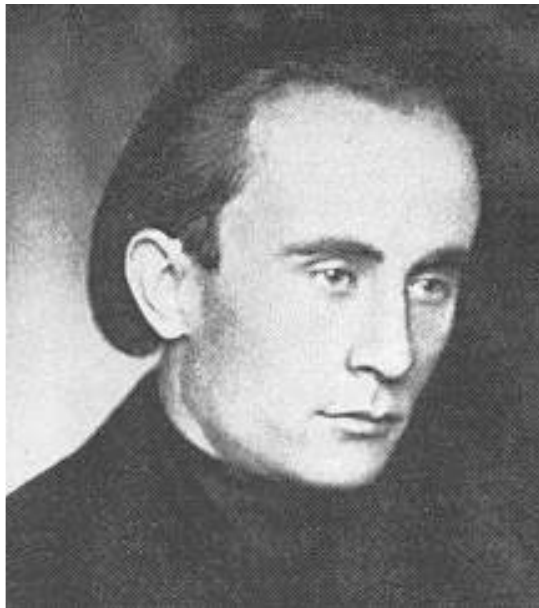
1912-ben jelent meg első – talán legfontosabb- nagyregénye, a *Színek és évek*, mely a dzsentrí korral és a századfordulón élő nők sorsával foglalkozik. Másik nagy sikert aratott regényét, a *Hangyabolyt* – mely a zárdában töltött évekről szól – 1907-ben adták ki.

1918-ban kisfiával együtt elkapták a spanyolnáthát és mindketten meghaltak.

Művei:

Versek (1903.) Levelek a zárdából (naplóregény, 1904.) A gondolkodók és egyéb elbeszélések (elbeszéléskötet, 1906.) Csendes válságok (elbeszéléskötet, 1909.) Képzelet-királyfiak (meseregény, 1909.) Csendes válságok (elbeszéléskötet, 1910.) Csonka regény és novellák (elbeszéléskötet, 1911.) Tallózó évek (verskötet, 1911.) Utolszor a lyrán (verskötet, 1912.) Süppedő talajon (elbeszéléskötet, 1912.) Színek és évek (regény, 1912.) Mária évei (regény, 1913.) Szent Ildefonso bálja (elbeszéléskötet, 1914.) Két nyár (regények, 1916.) Állomások (regény, 1917.) Hangyaboly (regény, 1917.) Kis emberek barátocskáim (ifjúkori írások, 1918.) Az élet útján (verskötet, 1918.) A révnél (elbeszéléskötet, 1918.)

Kassák Lajos

(Bulcsú u. 21. és Váci út 61.)

Magyar avantgarde – Kassák Lajos neve jut eszünkbe. Magyar szabad vers – Kassák Lajos neve jut eszünkbe. A magyar költészet XX. századbeli történetében Ady Endre és József Attila mellett a harmadik főalak: Kassák Lajos.

Kemény arckifejezése, férfias hangja, új iránti érzékenysége irodalmunk élvonalába emelte. S nem mellékesen az absztrakt festészet élvonalába is.

Kassák Lajos író, költő, műfordító, képzőművész Érsekújváron született 1887. március 21-én és Budapesten halt meg 1967. július 22-én.

Autodidakta költő és képzőművész volt.

Apja patikussegéd, anyja mosónő volt. Szülei taníttatni akarták, a gimnáziumi tanulmányait azonban abbahagyta, lakatosinasnak állt, segédlevelet szerzett. Vasmunkásként angyalföldi gyárakban dolgozott. 1909-ben gyalog, pénz nélkül Párizsba ment. 1910-ben haza kellett térnie.

Első verse 1908-ban jelent meg, első novelláskötete pedig 1912-ben *Élet-síratás* címmel. A párizsi út során szerzett benyomásait is megírta az *Egy ember élete* című többkötetes önéletrajzi művében. 1915-ben jelent meg első verseskötete (*Éposz Wagner maszkjában*), s ugyanebben az évben elindította első folyóiratát, A Tett címmel, melyet háborúellenessége miatt egy év múlva betiltottak.

A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált, ott jelentette meg a *Ma* című folyóiratának új számait. 1926-ban tért haza Magyarországra, ahol *Dokumentum* (1927) és *Munka* (1927–1938) címmel szerkesztette továbbra is független, baloldali, avantgárd szellemű folyóiratait.

Kassák Lajos művei 1949-től művei nem jelenhettek meg. 1953 szeptemberében, az Írószövetség párttaggyűlésén kritizálta az MDP kultúrpolitikáját, ezért kizárták a pártból. Ettől kezdve évekig nem publikálhatott, Szénaboglya c. önéletrajzi jegyzeteit halála után adták ki. Csak 1956-tól térhetett vissza a művészeti életbe, az Írószövetség közgyűlésén beválasztották az elnökségbe. 1957 után íróként a „tűrt”, képzőművészként gyakorlatilag a „tiltott” kategóriába tartozott, egy 1961-es kivétel után sem Párizsba, sem Rómába nem engedték ki saját kiállítására. 1958-tól a párizsi Magyar Műhely c. kiadvány fiatal emigráns szerkesztői (Albert Pál, Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor) Kassák munkásságát állították lapjuk és saját munkásságuk középpontjába. Róla elnevezett díjat is kiadtak, külföldi és hazai avantgárd költőket és képzőművészeket kitüntetve.

Kassák nevéhez több izmus is köthető, melyekről írt műve halála után, 1972-ben jelent meg *Az izmusok története* címmel.

Kassák Lajos a hazai avantgárd vezéralakja. Írói és képzőművészeti életműve rendkívül jelentős Igazi maximalista volt. Felismerte a művészet önelvűségét. Vallotta, hogy a művészet (műalkotás), nem kifejezője, hanem része a társadalmi valóságnak, nem tükör, hanem önálló tevékenység.

Műveinek megismerőit meglepettette futurizmusból és expresszionizmusból szőtt egyéni stílusa, szokatlan szókötései, gondolattársításai. Sokan gúnyolták, parodizálták, de egyre többen lelkesedtek érte. Kassák nemcsak újító, nemcsak eredeti stilisztá, de nagy költő volt: a haladás, a humanista elvek, a pátosz és a érzelmek magas fokon alkotó kifejezője.

Az Egy ember élete c. önéletrajzi regénye, mely nemcsak gazdag dokumentumgyűjtemény egy korszakról, hanem a korszak az egyik legjelentékenyebb szépprózai alkotása.

Kamaszkorom egyik meghatározó olvasmányélménye. Mint Jack London, Ernest Hemingway, Nagy Lajos, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső és számos kitűnő, nagy írásművész egy-egy műve.

Katona József

(Katona József u. 37.)

Katona József Kecskeméten 1791. november 11-én született és szülővárosában halt meg 1830. április 16-án. Apja takácsmester volt. 1798–1802 között a kecskeméti római katolikus iskolában tanult, majd a pesti, kecskeméti és a szegedi piarista gimnáziumban. Jogi végzettséget Pesten, 1813-ban szerzett. 1816-ban ügyvédi vizsgát tett, Halász Bálint ügyvéd segédje volt, később 1820-ig önálló ügyvéd lett Pesten. Részt vett a *Második Pesti Magyar Játékszíni Társaság* munkájában. Színész volt és darabokat fordított, dramatizált Békési József álnéven darabokat fordított és dramatizált. Fokozta színház iránti vonzódását Déryné iránt érzett szerelme. Megírta A *Luca széke* című karácsonyi játékát, majd történelmi drámák következtek, melyek közül figyelemre méltó: a *Žiška* (1813) és a *Jeruzsálem pusztulása* (1814).

A drámaírói pályáját befejezni akarta – döntéséről a Ziska c. szomorújáték előszavában írt –, amikor 1814-ben az Erdélyi Múzeum c. folyóirat pályázatot hirdetett a kolozsvári Nemzeti Színház megnyitására írandó történelmi drámára. Fő művét, a Bánk bánt küldte be. A pályázat eredményhirdetése során Katona művét meg sem említették.

1815-ben, amikor a pesti színtársulat feloszlott, Katona abbahagyta a színészi pályát, letette az ügyvédi esküt, s 1820-ban Kecskeméten alügyész lett. Ugyan-

ebben az évben írta híres röpiratát: *Mi az oka annak, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?* Írása az állandó kőszínház, a nemzeti öntudat hiányát, a megjelenés nehézségeit, s a cenzúra működését sorolja fel. Értekezése 1821-ben a *Tudományos Gyűjtemény* IV. kötetében jelent meg.

Hegedüs Géza Tanár Úr szerint:

„Katona József élete és munkássága példa arra, hogy aki megelőzi korát, arra kora nem visszhangzik. Bárkiről legyen szó. Katona főműve, a Bánk bán abban a korban keletkezett, amikor a romantika hazánkban éppen kezdett kialakulni. Korának irodalom vezéralakjai tudomást sem vettek róla. Felvetődik a kérdés: gőg, szakmai sznobizmus, hierarchia, fullasztó közöny? Katona reményvesztetten fogadta el szülővárosának ajánlatát, s ügyész lett. Élete utolsó tíz évét az alföldi mezővárosban peres, s jogi ügyek kötötték le. Katona József az elsők egyike, akit életében egyáltalában nem becsültek meg.”

Kecskeméten 1826-ban főügyész lett. Irodalommal már nem foglalkozott. 1830-ban a jelenlegi kecskeméti városháza előtt szívrohamban halt meg.

Drámafordításai, átdolgozott művek: *A szegény lantos* (Der arme Minnesänger), 1811 Kotzebue: *Az örökség* (Die Erbschaft), 1811 Hassaurek: *A Mombelli grófok vagy az atya és az ő gyermekei* (Der Vater und seine Kinder), 1811 Weissenthurn: *Szmolenszk ostromlása* (Die Bestürmung von Smolensk), 1811 Iffland: *Az üstökös* (Der Komet), 1812 (ismeretlen forrás): *A Luca széke karácsony éjszakáján*, 1812 (névtelen német lovagregény): *A borzasztó torony vagyis a gonosz talált gyermek* (Der böse Findling oder der Schauerturm), 1812 Veit Weber: *Monostori Veronika, vagy harc két ellenkező igaz ügyért* (Tugendspiel), 1812 Girzik: *István, a magyarok első királya* (Stefan, der erste König von Ungarn), 1813 Ziegler: *Jolánta, a jeruzsálemi királyné*, 1815 Müllner: *A bűn* (Die Schuld), 1816

Művei: *A farsangi utazás*, 1811 (kézirata elveszett) *Aubigny Klementina*, vagyis a vallás miatt való zenebona Franciaországban IV. Henrik alatt, 1813 *Ziska*, vagyis a husziták első pártütése Csehországban, 1813 *Ziska*, a táboriták vezére, 1813 *Jeruzsálem pusztulása*, 1814 *A rózsa*, vagy a tapasztalatlan légy a pókok között, 1814 *Bánk bán*, 1815; végleges változat 1819 *Bánk bán*, *Mi az oka, hogy Magyar Országban a' játékszíni Költő-mesterség lábra nem tud kapni?* (tanulmány). *Tudományos Gyűjtemény*, 1821. április

Bánk bán feldolgozások 1861: Erkel Ferenc operája 1912: Janovics Jenő filmje 2002: Káel Csaba filmje

A Bánk bán előadásai: 1833. febr. 15-én – a Bánk bán színpadi ősbemutatója Kassán, 1834. szeptember 6. – kolozsvári bemutató Egressy Gábor révén, 1835. február 27. – előadás Budán, 1839 – először kerül színre a Nemzeti Színházban, igaz, csupán egyetlen előadásban. 1845. november 1. – felújítás, és megkezdődik a előadás-sorozat, igaz cenzori engedéllyel, húzásokkal, 1848. március 15. – a forradalom első napjának díszelőadása, 1861 – Erkel Ferenc Egressy szövegével azonos nevű operát ír belőle, 1861. márc. 9. – színpadra kerül Erkel „Bánk bán”-ja, 1884. szeptember 27. – a budapesti Operaház megnyitó díszelőadásának

műsorán a Bánk bán első felvonása, 1939. – Rékai – Oláh – Nádasdy átdolgozza az Operát (Premier: 1940. március 15.), 1953. március 23. – az opera új változata, a címszerep átdolgozása, 1945 – a Nemzeti Színház első előadása a háború után: Katona: Bánk bán, 1993 – rekonstruálják az eredeti partitúrát, az Operaházban, 2000–2002 – korszerű technikával film készül az operaváltozatból, 2003 – CD-, DVD-változatban kerül a könyvesboltokba a film és zenei anyaga.

Keller Dezső

(Katona József u. 35.)

Amikor a tábla alatt megállok, mindig eszembe jut felesége, akivel Újlipót-városban Keller Dezső halála után boltban, utcán egy ideig gyakran találkoztam, s lelki szemeim előtt megjelent a konferanszié, aki egyik kezével fogja a színpadi függönyt, s közben beszél. A közönsége pedig nevet.

Keller Dezső író, humorista, dramaturg, konferanszié, az Érdemes és kiváló művész Budapesten, 1905. december 1-én született és Budapesten, 1986. szeptember 24-én halt meg. Pályáját újságíróként kezdte. A Komédia Kabaré 1927-ben mutatatta be első kabarétréfáját. Majd a Blaha Lujza Színház, a Bethlen téri Színpad, a Talkie- és a Clarus Kabaré műsoraiban hangzottak el jelenetei, dalszövegei. 1931-ben a Komikusok Kabaréjának dramaturgja volt. A Terézkörúti Színpadon 1933-ban konferált először, a *Hurrá, technokrácia!* c. műsort vezette. 1937-től 1941-ig *Békeffi* László Pódium Írók Kabaréjának szerzője volt. 1940-től 1943-ig a Kamara Varieté tagja volt. 1945 májusától 1948 elejéig a Pódium Kabaré szerzője és konferansziéja volt, majd 1950–51-ben a Kamara Varieté tagja. 1951. szeptemberétől a Vidám Színpadon konferált tizenkét éven át. 1964-ben a Thália Színházhoz szerződött, kabaréműsorokat írt és konferált. 1979-től a Kis Színpad konferansziéja volt. A pesti polgár bölcs, s olykor keserves humorát képviselte. A függöny elé lépett, a függöny egyik szárnyába kapaszkodva beszélgetett közönségével. Szellemes mondanivalója, dramaturgiai pontossággal

időzített poénjai sokszor kényes politikai kérdéseket vetettek fel. Stílusa enyhén csipkelődő, finoman gúnyolódó volt.

Könyveket írt. Színpadi műve: a *Dr. Jazz* (1934). Lajtai Lászlóval együtt librettót írt *Három tavasz* c. operettjéhez. Békeffi Istvánval is írt szövegkönyveket *A csárdáskirálynő*höz (1945; 1954) és a *Luxemburg grófjához* (1952).

Librettói: Buday Dénes: *Fityfiritty* (1946); Komjáthy K.: *Csicsónénak három lánya* (1946, Békeffi Istvánval); Fényes Szabolcs: *Szombat délután* (1954).

Könyvei: *Az én kabarém* (1954); *Kedves közönség* (1957); *Kis ország vagyunk* (1963); *Pest az Pest* (1967); *Kortársak és sorstársak* (1971); *Leltár* (1976) *Fogom a függönyt* (1986).

Kéthly Anna

(Pozsonyi út 40.)

Emléktáblája előtt állva **Bujdosó** Alpár író társam jut eszembe, aki Ausztriából érkezve kétszer is vendégem volt az Újlipótvárosi esték c. irodalmi műsoromban az Újlipótvárosi Klub Galériában.

Bujdosó Alpár író a soproni Erdőmérnöki Főiskola hallgatója volt. 1956. februárjában kizárták a DISZ-ből, amelynek minden hallgató automatikusan tagja volt. Októberben először tagja, majd három nap múlva elnöke lett a MEFESZ Intézőbizottságának. A Bizottság és a soproni Nemzeti Tanács megbízásából november 4-én **Kéthly** Anna kormánydelegációjának tagjaként New Yorkba utazott az ENSZ-hez annak reményében, hogy elérhető lesz egy kéksisakos rendfenntartó egység küldése Magyarországra. Mikor ennek lehetetlensége bebizonyosodott, az akkori amerikai külügyminiszter, John F. Dulles kérésére bejárta az Egyesült Államok egyetemait a közvélemény tájékoztatására: előadásokat tartott '56-ról, interjúkat adott rádió- és televíziós állomásoknak. 1957. január végén visszatért Bécsbe. Itt Jankó Bélával, az orvosi egyetem MEFESZ-elnökével, és Németi Edével, a Műegyetem Mefesz-Bizottságának tagjával megalakították a Magyar Menekült Egyetemisták Szövetségét.

A Szövetség titkárságával Kölnbe költözött, ahol – miután felmerült egy, az ázsiai országokba küldendő egyetemista delegáció ötlete –, részt vett annak felállításában, az utazás előkészületeiben, és végül 1957. májusában Derecskey Károllyal, Kiss Lászlóval és Nagy Balázssal elindultak Pakisztánba (Bangla Desh), Indiába, Thaiföldre, Burmába (Myanmar), Indonéziába, Japánba, Dél-Koreába, és visszafelé Ceylonba (Sri Lanka) majd Ibadanba. Európába, Párizsba a Szövetség első kongresszusára tértek vissza. Az út naplójának szerkesztett

változata *299 nap* című könyve témája. A művet az '56-os Intézet és Magyar Műhely Kiadó 2003-ban adta ki.

Visszatért Bécsbe, 1960-ban megházasodott. Felesége Vizi Zsuzsanna, '56-ban a Corvin-közi felkelő csoport parancsnokságán szolgált.

Az emigrációs magyar irodalom egyik központja volt a könyveket is megjelentető *Magyar Műhely* folyóirat Párizsban, melynek – számos kiváló szerző mellett – meghatározó munkatársai volt: **Bujdosó** Alpár, **Nagy** Pál és **Papp** Tibor.

Nézem az emléktáblán a domborművet. Kéthly Anna arcát.

Kéthly Anna Budapesten 1889. november 16-án született kilencgyermekes munkáscsaládban és Blankenberge városában, Belgiumban halt meg 1976. szeptember 7-én. 1917-től a Magántisztviselők Országos Szövetsége tisztviselője volt, majd az alelnöke lett. 1919-ben csatlakozott a szociáldemokratákhoz. A Központi Nőszervező Bizottság tagja volt, és felelős szerkesztője a *Nőmunkás* című lapnak. 1920-ban lett tagja a Magyar Szociáldemokrata Pártnak. Publikált a *Népszavában* és a *Szociáldemokrata Füzetekben*. Nagy tekintélyt és befolyást szerzett a politikai életben. 1922–1948 között a szociáldemokrata párt vezetőségének tagja volt, s közben folyamatosan országgyűlési képviselő. 1922-ben, amikor képviselővé választották, s aztán még másfél évtizeden keresztül ő volt az egyetlen képviselőnő a parlamentben.

Az 1944. márciusi német megszállás után illegalitásba vonult és hamis papírokkal egy Nógrád megyei faluban rejtőzködött. 1949-ben letartóztatták, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1954-ben szabadult amnesztiával. 1956-ban intenzíven dolgozott a Szociáldemokrata Párt újjászervezésében. 1956. október 31-én a párt elnöke lett. Államminiszteri kinevezést kapott az 1956. november 2-án átalakult Nagy Imre-kormányban, ami miniszterelnök-helyettesi státusz volt. 1956 novemberében a II. Internacionálé bécsi értekezletére utazott, s már nem jött vissza Magyarországra. Belgiumban a Magyar Forradalmi Tanács elnöke lett. 1957-től hét évig szerkesztette a Londonban megjelenő *Népszavát*.

Bibó István véleménye szerint Kéthly Anna a Nagy Imre-kormány egyetlen hiteles külföldi képviselője volt.

Kovács Margit

(Pozsonyi út 1.)

Az emléktábla megtekintése után újra meglátogatom szentendrei múzeumát, hogy megismerjem életét, pályáját, műveit. Járv a termeket, jól látható, hogy műveit a szépség szeretete és a virtuóz technika jellemzi.

S hogy művészetének középpontja az ember.

Kovács Margit kerámiaművész Győrben született 1902. november 30-án és Budapesten halt meg 1977. június 4-én. Magyarországon és külföldön folytatta tanulmányait. Jaschik Álmától grafikát, az Iparművészeti Iskolában 1924–1926 között porcelánfestést tanult. Ezután, 1928-ig Bécsben tanult Herta Bücher kerámiaműhelyében. Majd a Staatschule für Angewandte Kunst tanintézetben, Münchenben folytatta kerámiaművészeti stúdiumait, s közben szobrászhallgatóként plasztikai formálást is tanult. 1932-ben Koppenhágába utazott tanulmányútra. 1933-ban a Sevres-i Porcelángyárban a samottos figura és a porcelán zsánerfigurák mintázásának műhelytitkait sajátította el. Az 1930-as évek elején terrakotta kisplasztikák, reliefek, és korongolt dísz tárgyak alkotásával kezdte művészi pályáját. Alkotásait dekoratív ornamentális díszítményekkel gazdagította s a fényes fedőmázzal borította, s megkezdte a matt máz használatát is. Az 1950-es években a hétköznapi élet egy-egy eseményét ábrázoló kerámiákat alkotott. Egyéni stílusú nagyméretű figurákat kezdett készíteni. A hatvanas és hetvenes években kedvenc terrakotta anyagáról samottra váltott, s expresszív mintázással, tömbös formázással egyre inkább a mitológiák, a mesék és mondák

világa érdekelte. Rendkívül gazdag életműve, egyedülálló művészete rangos helyet jelölt ki számára a magyar kerámiaművészetben. 1928-ban önálló kiállítása volt egy budapesti galériában, s ettől kezdve érett, ismert művész lett. Megrendeléseket kapott köz- és magánépületek díszítésére, faliképek, domborművek készítésére. Egyik legjelentősebb egyházművészeti alkotása a győri Szent Imre templom portálja (1939–1940), de ő készítette az 1937-es Párizsi Világkiállítás magyar pavilonja nagyméretű, *Budapest a Duna királynője* c. kerámia dekorációját.

1948-ban az elsők között tüntették ki Kossuth-díjjal. Sok állami megbízást kapott. Sikeres kiállítások és díjak bizonyítják magyarországi és külföldi elismertségét.

Kiállításai:

1928: Csoportkiállítás. Budapest Nemzeti Szalon 1930: IV. Nemzetközi Iparművészeti Kiállítás, Monza. Elismerő Oklevél 1933: IV. Triennale, Milano. Ezüstérem 1936: V. Triennale, Miano. Aranyérem 1937: Világkiállítás, Párizs.

Fontosabb művei:

Korongos (1929) Szent György (1935) Kuglófmadonna (1939) Ádám és Éva (1941) Nővérek I. (1942) Bort, búzát, békességet (1942) Pólyázó Madonna (1942) Királykisasszony (1944) Báránys király (1944–1945) Corpus (1948) Anyám (1948) Szoptató (1948) Leánykérés (1948) Almaszedés (1952) Kenyér-szegő (1952) Fonó (1953) Lakodalmas kályha (1953) Fésülködő dáma (1957) Párkák (1958) A nagy család (1962) Halálasszonyok (1968) A mag (1969) Cantata Profana (1969)

Állandó kiállításai:

Kovács Margit Állandó Kiállítás (Győr, Apáca u. 1.) Kovács Margit Múzeum (Szentendre, Vastagh György utca 1.)

Krúdy Gyula

(Margitsziget)

Kosztolányi Dezső írta róla: „Az élet gazdagsága az övé, az a kincs, hogy mindent másképpen lát, mint a többiek... Ez a világ, amit ő álmodik, a bánatos, egyszerű frizurájú nőekkel, a kisvárosi alakokkal, a legendás hercegekkel, máris mese és történelem, a szemünk előtt sóhajt el innen...”

Krúdy Gyula író, hírlapíró, a modern magyar prózaírás mestere Nyíregyházán született 1878. október 21-én és Budapesten halt meg 1933. május 12-én.

Megnézem az óbudai Krúdy emlékházat is, hogy jobban áttekinthessem életét és pályáját. Apja, id. Krúdy Gyula dzsenteri volt, jómódú ügyvéd, anyja, Csákányi Julianna cselédlány. A házaspár tizedik gyermekük születése után, 1895-ben házasodott össze. Krúdy Gyula elsőszülött gyermekük volt, s törvénytelen gyermeknek anyakönyvezték. Az elemi iskolát 1883–1887 között szülővárosában, a gimnáziumot 1887–1888 között Szatmárnémetiben és Podolinban – 1888–1891-ben, majd ismét Nyíregyházán – 1891–1895 között végezte. 1895 júniusában itt érettségizett. Először Debrecenben, majd Nagyváradon volt újságíró.

Az érettségi idején írta: „Az apám – büszke, nagyralátó ember – azt hitte, hogy majd követ leszek Párizsban. Az anyám szolgabíróét szeretett volna nevelni belőlem. Egy napon aztán megszöktem a háztól. Beálltam hírlapírónak Debrecenbe. Öreg tanárom, Porubszky Pál egy hét múlva értem jött: legalább az érettségi

vizsgát tegyem le elébb”; „Hírlapírónak szöktem el a szülői háztól, vidéki színésznőbe bolondultam, boldog voltam, művész voltam, ittam, mulattam, szerettem, nem is tudom, hogy mi történt velem...”

Húsz éves sem volt, amikor első novelláskötete *Üres a fészek és egyéb történetek* megjelent. Írt a Nyugatnak is. Országos hírű és közönségsikereket elérő író a *Szindbád*-sorozat és az 1913-ban megjelent *A vörös postakocsi* c. regénye megjelenése után vált. 1899-ben feleségül vette Spiegler Bella tanítónőt, akinek írói neve Satanella volt. 1900-ban született Gyula fia, 1902-ben Ilona, 1907-ben Mária lánya. 1914-ben, a háború kitörésekor átmenetileg hazaköltözött családjához. Vidéken előfizetőket gyűjtött Összegyűjtött Művei Singer és Wolfner által tervezett kiadásához. 1916-ban megkapta a Székesfőváros Ferenc József irodalmi díját. 1918-ban kiköltözött a Margitszigetre. 1919-ben nagy riportot készített A kápolnai földosztásról.

Feleségétől elvált és Várady Zsuzsát vette feleségül s megszületett kislánya, Zsuzsanna (1919–1992).

„Vastag, kerek tollszárral, hegyes tollal, diósgyőri árkusokra rótt apró gyöngybetűit. Még mindig napi 16 oldalt, Jókai teljesítményét szabta ki magának. Hosszú, gyötrelmes órákig tartó munkája közben csak néha állt meg. Ekkor karjait, ujjait tornáztatta, ropogtatta, s rágyújtott ki tudja hányadik Stambul-cigarettájára” – emlékezett lánya, Krúdy Zsuzsa..

Pályája kiemelkedő a XX. századi magyar irodalomban. Műveiben a késői romantika, a modern, impresszionisztikus elemek és a realizmus elemeit keverte, s sajátos, egyéni stílusú társadalom- és lélekábrázolást alakított ki.

Diáktársaival 1892-ben alapította meg a Nyíregyházi Sajtóirodát. Első novellája a Szabolcsi Szabadsajtóban ugyanebben az évben jelent meg. 1893-ban riportsorozatot közölt a Pesti Naplóban a hipnózisról. 1895-ben a Debreceni Ellenőr, majd három hónappal később a nagyváradi Szabadság munkatársa lett. Riporter és korrektor volt. 1896 májusában elhagyta Nagyváradot, hazament, végül Budapestre költözött. Szeptemberben a Képes Családi Lapok novellapályázatán első díjat nyert. 1897-ben havonta hét-nyolc novellája jelent meg. Az Egyetértés és a Fővárosi Lapok közölték műveit.

Népszerű író volt, az igazi ismertséget egy párbaj hozta meg számára. 1911-ben, egy borozóban egy vagdalkozó huszártisztól könnyedén elvette a kardját, s lovagias gesztussal átadta egy hölgynek. Ettől kezdve legendák keringtek kivételes testi erejéről, a nőkhöz fűződő kapcsolatáról, hetekig tartó mulatozásairól.

1925-ben irodalmi működésének 25. évfordulóját ünnepelték. Újra előfizetőket gyűjtött, ezúttal az Athenaeumnál készülő tízkötetes életmű-válogatásra, nem sok eredménnyel. Hatvany Lajosnál vendégeskedett Bécsben.

1926-27-ben már tíz éve lappangó betegsége úgy legyengítette, hogy a Liget-szanatóriumba került. Szívbetegség, nehéz légzés, gyomor-, máj- és tüdőbántalmak gyötörték. Történelmi tanulmányokat gyűjtött a Három királyhoz. 1928-29-ben ötvenedik születésnapján Krúdy-estet tartottak a rádióban, tízkötetes gyűjteményt adtak ki új kiadásban. Nyáron féloldali szélütést kapott, amelyből vi-

szonylag gyorsan felgyógyult. A világgazdasági válságra hivatkozva könyveit nem jelentették meg.

1930. január 18-án Baumgarten-díjat kapott, de akkor már nagyon el volt adósodva. *Az élet álom* című kötetét saját költségén kellett kiadnia. Szigeti lakását felmondták, május 28-án családjával Óbudára költözött, a Templom utca 15-be.

1931-32-ben szegényes körülmények között élt. Rászokott újra az italra. 250 font ajándékot kapott Rothermere lordtól. 1932 júniusában hitelezői csődeljárást indítottak ellene, s vagyontalansági esküt tett. Nyár végén újra kórházba került, sokat szenvedett, de valamennyire rendbe jött, s hazatért Óbudára. 1933 tavaszán állapota rosszabbodott. Szíve, gyomra, mája alig működött már. Kilakoltatási végzést kapott, az áramot is kikapcsolták. Lakbérhátraléka 360 pengő volt. Fizetni nem tudott, végrehajtók zaklatták. Május 12-én, hajnalban hunyt el, 55 éves korában.

Művei: Üres a fészek (1897), első novelláskötete; Az aranybánya (1900), regény; A podolini kísértet (1906), regény; Szindbád ifjúsága és utazásai (1911), novelláskötet; Francia kastély (1912), regény; A vörös postakocsi (1913), regény; Palotai álmok (1914), regény; Szindbád: A feltámadás (1915), novelláskötet; Aranykéz utcai szép napok (1916), novelláskötet; Őszi utazások a vörös postakocsin (1917), regény; Napraforgó, (1918), regény; Asszonyságok díja, regény; (1919) N. N., regény; (1920) Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban, regény; (1921) Nagy kópé (1921), regény; Hét bagoly (1922), regény; Az utitárs (1922), regény; Valakit elvisz az ördög (1928), regény; Boldogult úrfikoromban, regény; (1930) Az élet álom (1931), elbeszéléskötet; A kékszalag hőse (1931), regény; A tisztaeszlári Solymosi Eszter (1931) regény; Purgatórium (1933), kisregény; Rezeda Kázmér szép élete (1933), regény.

Krúdy fiatalkori olvasmányélménye volt a keleti mese- és novellagyűjtemény, az Ezeregyéjszaka, s ennek hatására választotta Szindbádot novellái hőséül. A Hét Bagoly regénye a XIX. században játszódik, Pest, a Belváros és a Ferencváros kocsmaiban. Az Asszonyságok díja Krúdy egyik legfurcsább regénye, melyet több írói megoldása miatt szinte „posztmodern” műnek vélhetünk. „Démon, aki az egész világ felett uralkodik, egy napon Pestre jött, és a temetésrendező házában lelt búvóhelyet” – írja Krúdy a mű első mondatában. A Boldogult úrfikoromban c. műve első kiadás tanúsága szerint a regény már 1929-ben elkészült. Krúdy korában értő olvasókra és bírálókra nemigen talált, mert történetvezetése, stílusa eltért a megszokottól.

Tom Lantos

(Szent István park 25.)

Amikor az emléktáblát leleplezték, a közelben álltam, s láttam a politikus felesége, Annette arcán a meghatódottságot.

Tom Lantos (Lantos Péter Tamás) magyar származású amerikai demokrata politikus Budapesten született 1928. február 1-én és 2008. február 11-én halt meg. 1981-től haláláig az amerikai képviselőház tagja volt, ahol Kalifornia 12. számú választókerületét képviselte, a ház egyedüli Soá-túlélőjeként. 2008. január 2-án bejelentette, hogy nyelöcsőrákja miatt az év végén visszavonul a politikától, azonban ezt nem érthette meg, mert február 11-én 80 éves korában meghalt. A képviselő honlapján olvasható életrajza szerint Lantos már fiatalon a demokrácia lelkes támogatója volt, Magyarország 1944-es német megszállása-kor már tizenéves korában antifasiszta volt, a II. világháború után pedig anti-kommunista diákmozgalmak részvevője volt. 1947-től az Egyesült Államokban élt, felsőfokú tanulmányokat folytatott a Washingtoni, illetve a kaliforniai Berkeley Egyetemen, ahol 1953-ban PhD-fokozatot szerzett. Mielőtt képviselő lett, volt egyetemi professzor, közgazdaságtant tanított, üzleti tanácsadó magántársaságoknál, külpolitikai elemző egy televízió-társaságnál, majd a szenátus gazdaság-, illetve külpolitikai tanácsadója.

Az Amerikai Egyesült Államok képviselőházának megemlékezése tanúsága szerint Tom Lantos, a Külügyi Bizottság elnöke tizennégy cikluson keresztül volt képviselő, s egész élete során felemelte hangját az emberi jogok és a polgári szabadság érdekében.

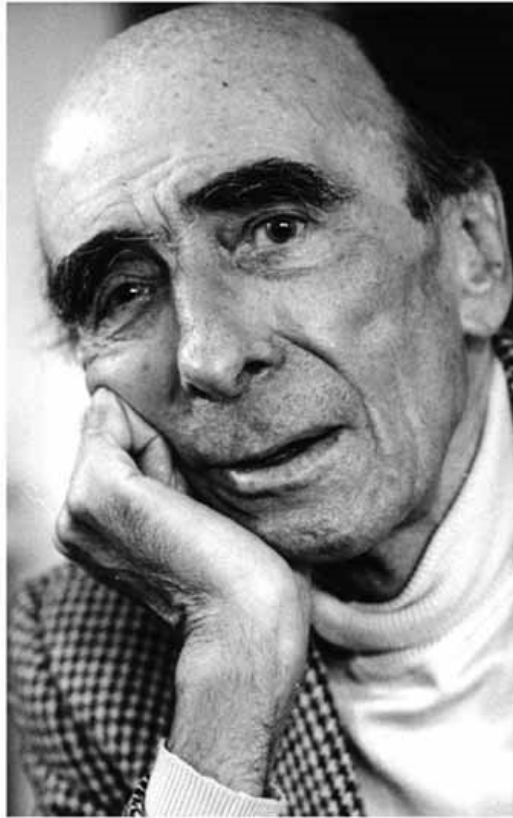
Felesége, Annette, a San Francisco Chronicle című amerikai napilap szerint Gábor Zsazsa magyar származású amerikai színésznő unokatestvére. Ötvennyolc évig voltak partnerek a kongresszusban, s társak a házasságban.

A Magyar Köztársasági Érdemrend Nagykeresztjét betegsége miatt már nem vehette át. Politikai nézetei alapján Lantos liberális kongresszusi képviselőnek tekintető, aki az emberi jogok védelmét központi jelentőségű politikai feladatként tűzte ki. Támogatta a terhességmegszakítás legalizálását és az össejtkutatást. Felszólalt a Patriot Act (hazafias törvény) törvénybeiktatása ellen. Támogatta a szexuális kisebbségek jogait, beleértve jogukat a házasságkötésre és gyermekek örökbefogadására. Felszólalt a halálbüntetés ellen. Felszólalt a könnyebb kábítószeres orvosi célú felhasználásának engedélyezése mellett. Felszólalt a fegyverviselési jog korlátozása mellett.

Nevéhez köthető:

Washingtonban első dolga az volt, hogy törvényjavaslatot terjesztett elő arról, hogy Raoul Wallenbergnek adják meg a tiszteletbeli amerikai állampolgárságot és követeljék a Szovjetuniótól az 1945-ben elhurcolt svéd diplomata sorsának feltárását. Elérte, hogy Washingtonban, a Capitolium alatti rotundában állítsák fel Wallenberg mellszobrát. S azt is, hogy a magyar szabadság vezetőjének, Kossuth Lajosnak is szobrot állítsanak a Capitoliumban. Kossuth Lajos szobrának avatása 1990. március 15-én volt, az ünnepségre meghívták Tőkés László erdélyi református püspököt is.

Major Tamás

(Pozsonyi út 40.)

Jól emlékszem a Színművészeti Főiskola tanévnyitó ünnepségeire, amikor mi növendékek az Ódry-Színpad nézőterén ültünk, tanáraink meg a színpadon. Major Tamás pedig mindig szavalt, leginkább József Attilát, s mindig olyan kitörő sikerrel, hogy lábainkkal dübörögve honoráltuk teljesítményét. Aki nem kedvelte, az is elismerte tehetségét.

Major Tamás, Kossuth-díjas színész, rendező, színházigazgató Újpesten született 1910. január 26-án és Budapesten halt meg 1986. április 13-án.

1930-ban a Színművészeti Akadémián szerzett oklevelet, és a Nemzeti Színház 1931-ben szerződtette.

Pályája kezdetétől baloldali volt, tagja volt a Független Színpadnak. Mint antifasiszta kulturális műsort rendezte a Vigadói Esteket. Színészi képessége lehetővé tette, hogy komédiától a tragédiáig változatos szerepkörökben lépjen fel.

1945–1962 között a Nemzeti Színház igazgatója volt, majd főrendezője. 1947-től a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára. Az 1983-ban alakult Katona József Színház társulatának alapító tagja. Közben országgyűlési képviselő volt 1949–1953 között és 1958–1971 között.

Színházi működése emlékezetes. A Nemzeti Színházban első szerepe 1938-ban Molière Tartuffe-jének címszerepe volt.

Kiemelkedő alakításai: Molière: Tartuffe (Tartuffe) Rahmanat: Viharos alkonnyat (Polezsajev professzor) Madách: Az ember tragédiája (Az Úr, Lucifer) Shakespeare: Othello (Jago) A vihar (Caliban) A velencei kalmár (Shylock) Hamlet (Hamlet) III. Richárd (III. Richárd) Macbeth (Macbeth) Lear király (Lear király) Volpone (Corbaccio) Goldoni: A fogadósne (Forlipopoli márk) Ibsen: Nóra (Krogstad) Németh László: II. József (II. József) Shaw: A szerelem ára (Cocane) Držić: Dundo Moraje (Dundo Moraje) Brecht: Puntila úr és szolgálja, Matti (Puntila úr) Osborne: A komédiás (Archie Rice) Csurka: Döglött akának (Moór) Spiró: Az imposztor (Wojciech Bogusławski) Csokonai: Az özvegy Karnyóné (Kuruzs) Bulgakov: Iván, a rettentő (Rettegett Iván)

Főbb rendezései: Shakespeare: Vízkereszt, A windsori víg nők, Hamlet, Szeget szeggel, Rómeó és Júlia, Téli rege; Gorkij: Jegor Bulicsov és a többiek; Brecht: Galilei élete, A vágóhidak Szent Johannája, A szecsuáni jólélek; Goldoni: Két úr szolgálja, A chioggiai csetepaté

Filmszerepei: Erkel (Kölcsey Ferenc, 1952) Merénylet (Halmágyi, 1960) Mit csinált felséged 3-tól 5-ig? (narrátor, 1964) Miért rosszak a magyar filmek (Póczik, 1964) Nem (lakásügyi előadó, 1965) A köszívű ember fiai (Baradlay Kázmér, 1965) Kár a benzinért (igazgató, 1965) A tizedes meg a többiek (Albert (Kovács Dezső), 1965) Egy magyar nábob (Griffard, 1966) Hideg napok (Grassy ezredes, 1966) A múmia közbeszól (Fáraó, 1967) Egy szerelem három éjszakája (Lajos, főpincér, 1967) Egri csillagok (Szulejmán, 1968) Szemüvegesek (Náray, 1969) Az oroszán ugrani készül (Kálmán, 1969) Alfa Rómeó és Júlia (beteg, 1969) A gyilkos a házban van (házmester, 1971) Fekete macska (jogász, 1972) Régi idők focija (Kerényi úr, 1973) A Pendragon legenda (James Morvin, 1974) Déryné, hol van? (Jancsó, öreg színész, 1975) Circus maximus (Bárdos, 1980) Ripacsok (Dr. Molnár Géza, elmeorvos, 1981) Mephisto (Oskar Kroge, 1981) Szerencsés Dániel (nagypapa, 1983)

Márkus László

(Csanády u. 12/a.)

Jól emlékszem. Élete volt a színház. A Madách Színház. Ahol fél életemet eltöltöttem, s ahol Laci, mert így hívta mindenki, már jóval kezdés előtt bent volt, érdeklődött a jegypénztárban, milyen ház lesz. Beszélgetett. Nevetett. Élt.

Ahol könyveimet írom, a szoba ablakából kinézve láthattam Laci ablakát.
Most a ház falán az emléktáblát.

Ebben a házban élt Márkus László színművész

Márkus László Budapesten született 1927. június 10-én és 1985. december 30-án halt meg. Édesanyja Fleischmann Margit, jómódú pozsonyi család leszármazottja, aki Márkus László édesapjával Budapesten ismerkedett meg. Apja is jómódú család legfiatalabb tagja volt. A szülők házasságkötésük után az Andrássy úton laktak, majd a mai újlipótvárosi Katona József utca 9–11. számú házban. Apja a Sylvánia Rt. cégvezetője volt, elfoglalt, szigorú ember. A gyermek nem járt óvodába, fraulein vigyázott rá a nagyméretű polgári lakásban. A szülők eltávolodtak egymástól, s 1938-ban elváltak.

A Sziget utcai – ma a Radnóti Miklós utcában működő Gárdonyi Géza – általános iskolában kezdte tanulmányait, ahol Hegedüs Géza, később Nadas Péter, Spiró György, Kern András és később híressé vált személy folytatta tanulmányait. Rossz tanuló volt, a Pozsonyi úti Mellinger Magániskolába írárták, végül Bécsbe került bentlakásos intézetbe. Nem szeretett tanulni. A Duna mozi –

akkor Lloyd – vált törzshelyévé, főleg, amikor abba a házba költöztek. Tanulás helyett szabadidejét mozikban tölti.

Az ostromot és a nyilas uralmat Pesten élte túl. Nyilaskeresztes katonák ezreket végeztek ki néhány hónap leforgása alatt. Márkus Lászlót és édesanyját néhány hónap alatt tizenkét nyilas-transzport is lekísérte a Duna-partra, de mindig életben maradtak.

Márkusnak haláláig vissza-visszatérő rémálma volt a Duna felé menetelés félelmetes élménye.

1945-ben Szegeden Lehotay Árpád magántanítványa lett. 1945. december 21-én Zilahy Lajos *12. óra* című darabjában lépett először színpadra. 1947–1951 között a Film- és Színházművészeti Főiskola hallgatója volt, Lehotay Árpád lett az osztályfőnöke. 1951. november 1-től a debreceni Csokonai Színház tagja volt. 1957-től haláláig pedig a Madách Színháznak. 1975 őszén jelentkezett betegsége. 1982-ben megműtötték, melyből felgyógyult és újra játszott. 1985. december 30-án a szilveszteri tévéműsor felvételeit követően öltözőjében halt meg. Sokoldalú, tehetségű művész volt, aki humorát bohózatokban, vígjátékokban kamatoztatta, de drámai szerepeket is játszott.

Színházi szerepei: *Achard: A bolond lány* – Sévigné Beaumarchais: *Figaró házassága* – Don Basilió Brecht: *Koldusopera* – Tigris Brown Brecht: *Kurácsi mama* – Első verbuváló Brecht: *Kaukázusi krétakör* – Kövér herceg Csehov: *Cseresznyés kert* – Piscesik Csehov: *Három nővér* – Kuligin Csehov: *Jubileum* – Kuzma Nyikolajevics Hirin, a hajlott korú bankkönyvelő Dürrenmatt: *A nagy Romulus* – Romulus Gogol: *A revizor* – Hlesztakov Gorkij: *Nyaralók* – Szuszlov Gorkij: *Éjjeli menedékhely* – Bárány Hubay Miklós: *Néró játszik* – Néró – (a szerző számára írja a darabot!) Hubay-Vas-Ránki: *Egy szerelem három éjszakája* – Viktor Hugo: *Királyasszony lovagja* – lakáj Huszka Jenő: *Gül Baba* – Zülfikár Kálmán Imre: *Csárdáskirálynő* – Bóni Lengyel Menyhért: *A waterlooi csata* – Romberger, az igazgató Mérimée: *A művésznő hintaja* – Alkirály Molière: *Tudós nők* – Trissotin Molière: *Tartuffe* – Orgon Molière: *Fösvény* – Harpagon Molnár Ferenc: *A hattyú* – Albert herceg Molnár Ferenc: *Olympia* – Krehl csendőr alezredes Molnár Ferenc: *Előjáték Lear királyhoz* – Dr. Ernő Géza, egyetemi magántanár Molnár Ferenc: *Játék a kastélyban* – Turai Molnár Ferenc: *Egy, kettő, három* – Norrison Molnár Ferenc: *Ibolya* – színikazgató Molnár Ferenc: *A doktor úr* – Dr. Sárkány Polgár András: *Töltsön egy estét a Fehér rózsában* – Kalivoda Shaffer: *Black Comedy* – Brindsley Miller Shakespeare: *Othello* – Rodrigó Shakespeare: *Hamlet* – Claudius Shakespeare: *Vihar* – a Kapitány, a Kormányos – Szegeden – Stephan – Madách Sz.-ban Shakespeare: *III. Richárd* – Buckingham Shaw: *Az ördög cimborája* – Christy Shaw: *Szent Johanna* – Warwick grófja Shaw: *Warrenné mestersége* – Crofts Szakonyi Károly: *Adáshiba; vendégként a Játékszínben* – Bódog Szolovjov: *Csendháborítók* – Bokharai emír

TV és filmszerepei: *A kertész kutyája* (1986) TV film *Névtelen vár* (1982) – Combray márkai *Zsarnok szíve, avagy Boccaccio Magyarországon* (1981)

Csontváry (1980) – Egy úr *Kojak Budapesten* (1980) – Billy *BÚÉK!* (1979) – Szabó, a minisztériumi felettes *A kisfiú meg az oroszlánok* (1979) TV film – Papa *A korona aranyból van* (1979) TV film *Dóra jelenti* (1978) – Stemmer *Kréta kör* (1978) *Defekt* (1977) *Petőfi* (1977) TV filmsorozat – A köpcös *A tanítvány* (1977) TV film *Fekete gyémántok* (1976) TV film – Frohm *Kísértet Lublón* (1976) – Lubomirszky Tivadar *Az ötödik pecsét* (1976) – Király László *A bohóc felesége* (1974) TV film – Dr. Márffy Csínom *Palkó* (1973) *Régi idők focija* (1973) – Turner Pipi *Kiskirályok 1.-2. rész* (1972) TV film *Öt férfi komoly szándékkal* (1972) Tv film *Bob herceg* (1972) *Lányarcok tükörben* (1972) – Vera édesapja *Kukori és Kotkoda* (1972) 2. sz. TV rajzfilmsorozat – Kukori hangja *Kukori és Kotkoda* (1970-71) 1. sz. TV rajzfilmsorozat – Kukori hangja *Egy óra múlva itt vagyok* (1971) TV filmsorozat – Podweisz Elek *Csak egy telefon* (1970) – Rábel *A gyilkos a házban van* (1970) – Dr. Szilágyi János *Szerelmi álmok – Liszt* (1970) magyar-szovjet film *Miért is mentem hozzád feleségül?* (1970) TV film *Üvegkalitka* (1970) TV film *A 0416-os szökevény 1.-5 rész* (1970) TV film *Esküdtszéki tárgyalás zenében elbeszélve* (1970) TV film *Egyszerű kis ügy* (1969) TV film *Mai módra* (1969) TV film *A Hanákné ügy* (1969) TV film *Nyomozók társasága 1.–13. rész* (1969) francia – japán – kanadai – magyar – NSZK TV filmsorozat *VII. Olivér* (1969) TV film *Régi nyár* (1969) svéd – magyar TV film *Egri csillagok I-II* (1968) *Mi lesz veled Eszterke?* (1968) *A bíró és a hóhér* (1968) TV film *A múmia közbeszól* (1967) – 1001-es *Társasjáték* (1967) TV film *A tizedes meg a többiek* (1965) – Herr Obersturm-führer *Meztelen diplomata* (1963)

Művészi hitvallását naplójába jegyezte fel:

„...én együtt élhetek a lángelmékkal, a világ legnagyobb íróival, az ő gondolataikba fészkelhetem be magam, ők lehetek én, lehetek Moliére, lehetek Prohor Boriszovics, lehetek Claudius, Buckingham, lehetek Crofts... a nyilvánosság előtt hirdethetem a nagy írók gondolatait, és a fantáziájuk szülte csodálatos alakokat megteremthetem fizikailag és gondolatilag egyaránt. Ezért vagyok gazdagabb lelkű és boldogabb azoknál, akik a színészt bántják. A kritizálni kifejezést nem írtam le, mert a kritika más, ott indokolnak is...”

Giorgio Perlasca

(Szent István park 35.)

Táblája alatt állva eszembe jut a svájci Carl Lutz, a svéd Wallenberg, s mindaz, amit a zsidók megmentésért mindhárman tettek.

S még eszembe jut Lebovits Imre Zsidótörvények-zsidómentők c. (Bp. 2007.) vaskos, „hézagpótló” könyve, amelyben a szerző a Horthy rendszer zsidó politikáját és Szálasi rémuralmát ismertetve további hétszáz hős embermentőt mutat be: a Világ igazait, a Jad Vasem Intézet kitüntettjeit.

S mégis, mégis 600.000 zsidó! A zsidómentő igazak veszéllyel mit sem törődő áldozatkész munkája ellenére hatszázezer áldozat!

Giorgio Perlasca olasz kereskedő 1910. január 31-én született Comoban, Olaszországban. A Padova melletti Maserában nőtt fel. Spanyol konzulnak kiadva magát zsidók ezreinek életét mentette meg a II. világháború során 1944-ben Magyarországon.

A háború idején egy olasz cég megbízottjaként, az olasz hadsereg számára, élelmet – főként húst – vásárolt a Balkánon. 1942 októberétől Budapesten dolgozott. A németek bevonulása után bujkált, majd internálták. Először Kékesen, majd a csákánydoroszlói Battyány-kastélyban tartották fogva, ahonnan barátja, a spanyol diplomata, Ángel Sanz Briz segítségével október 13-án tudott Budapestre utazni, spanyol állampolgárságú útlevelet kapott és felkérést, hogy intézze

háromszáz, spanyol védleveles magyar zsidó ügyeit. Perlasca megszervezte a védett házakat, vigyázott az ott élőkre.

November végén Sanz Briznek el kellett hagynia Magyarországot, Perlasca beköltözött a követség épületébe, és mindenki elhitte, hogy ő a spanyol érdekek képviselője. Diplomátának kiadva magát menleveleket állított ki, élelmet, gyógyszert szerzett a védett házakban élőknek, pályaudvarokról, nyilas házból, rendőrségi cellákból szabadított ki zsidókat. Az utolsó napig, Pest felszabadításáig dolgozott, s 5200 magyar zsidó életét mentette meg.

A háború után hazatért Olaszországba, s kereskedő lett újra. A negyvenes évek végén egyszer megpróbált visszatérni Budapestre, de megtagadták tőle a beutazási engedélyt.

1988-ig kellett várni tettei elismerése, amikor a padovai zsinagógában az Igazaknak járó kitüntetést vette át Izrael Államtól, 1989-ben megkapta a Magyar Köztársaság Csillagrendjét, 1990-ben átvehette a Raoul kitüntetést. Spanyolország 1991-ben a Katolikus Izabella Érdemrendet adományozta Perlascának, Olaszország a „Grand Ufficiale della Repubblica” kitüntetéssel jutalmazta.

Film készült életéről, tevékenységéről: *Perlasca – Egy igaz ember története* címmel. A hősről, aki életét kockáztatva mentette meg zsidók ezreit a nyilas terror legszörnyűbb napjaiban, s aki sose várt elismerést tettéért. A színes olasz-magyar-francia filmet *Rendezte:* Alberto Negrin *Szereplők:* Luca Zingaretti, Matilda May, Cserhalmi György, Garas Dezső, Szacsvey László, Rudolf Péter, Stohl András *Zene:* Ennio Morricone

Perlasca 1992. augusztus 15-én halt meg padovai házában. Kérésére Maseràban temették el, ahol sírkövén születése és halála dátuma alatt csak egyetlen héber nyelvű felirat szerepel: „*Egy Igaz ember a népek között.*”

Petőfi Sándor

(Dózsa György út 136. Általános Iskola)

Petőfi életét és néhány verssorát minden magyar ismeri. Petőfi még Kínában is szeretve tisztelt költő. Sétálgatva a pekingi Császári Palotában, melynek Tiltott Város a neve, mellém szegődő egyetemista elszavalta nekem kedvenc versét:

Szabadság, szerelem!

Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért fölálldozom
Az életet,
Szabadságért fölálldozom
Szerelmemet.
(Pest, 1847. január 1.)

Magyarul szebben hangzik, igaz, de – bevallom őszintén – zakatolt a szívem. Felsorolhatatlan emlékmű, szobor, róla elnevezett utca őrzi emlékét. S ki nem ismeri az Egy gondolat bánt engemet... c. versét: „Egy gondolat bánt engemet: / Ágyban, párnák közt halni meg! (...) Ott essem el én, / A harc mezején, / Ott folyjon az ifjui vér ki szivemből, (...) S holttestemen át / Fújó paripák / Száguldjanak a kivivott diadalra, / S ott hagyjanak engemet összetiporva.”

Külföldön Petőfi a legismertebb magyar költő Kiskőrösön született 1822. december 31-én és 1849. – valószínűleg – július 31-én halt meg.

Apja, Petrovics István mészárosmester volt. Édesanyja, Hrúz Mária, férjhezmenetele előtt mosónő és cseléd volt a maglódi evangélikus lelkésznél. 1818-ban kötöttek házasságot evangélikus szertartások szerint. Előbb Szabadszálláson laktak, majd 1821-ben Kiskőrösre költöztek.

Szülei 1824 októberében – egyéves korában – Kiskunfélegyházára költöztek, melyet Petőfi *Szülőföldemen* (1848) c. költeményében születése helyének nevezett.

Családja elég jó körülmények között élt. Petrovics István ügyes vállalkozó volt, a mészárszék mellett kocsmát bérelt és működtetett. Apja két mészárszéket is fenntartott Kiskunfélegyházán, Szabadszálláson több ingatlan tulajdonosa volt, saját földjein és bérelt területeken gazdálkodott.

Apja a lehetőségekhez a legjobb iskolákban taníttatta gyermekét. Petőfi öt éves korában már iskolába járt: 1828 elejétől Kiskunfélegyházán. De inkább csak vendég volt a római katolikus elemi iskolában, mert olvasni már tudott. Kecskeméten, Szabadszálláson, Sárszentlőrincen tanult, majd Pesten először az evangélikus német gimnáziumba és a neves piarista gimnáziumba járt. Majd, ahogy írta: *Búcsúzás 1838-ik évben* c. első versében:

„Aszód! Csak egyszer kellene ezt a szót tőlem hallnod, s azonnal kitalálnád, hogy én itt három esztendőig tanultam... akarom mondani: jártam iskolába. S mily eseménydús három esztendő! 1. Itt kezdtem verseket csinálni. 2. Itt voltam először szerelmes. 3. Itt akartam először színésszé lenni. A verselés a szerelem eredménye volt. A színésszé lenni akarásnak pedig nem annyira eredete, mint következménye nevezetes. Nevezetes és szomorú.”

1838. augusztus 31-től a Selmecbányai Líceumba járt, ahol az ötödik osztályba, első éves rétorinak iratkozott be. A Nemes Magyar Társaság önképzőkör tagja lett. Megismerte Gvadányi József, Csokonai, Vörösmarty Mihály műveit.

Amikor Sándor tizenöt éves volt, családja minden pénzét elveszítette az 1838-as árvíz, s egyik rokonuk vesztéseinek kezességvállalása miatt. Petőfinek 1839 februárjában el kellett hagynia a Selmeci Líceumot. S apja a félévi rossz bizonyítvány miatt sem támogatta tovább. Vándorévek következtek Pesten, Sopronban, Dunavecsén. Gyalog kelt útra kelt, Pesten statisztá, szolga volt a Nemzeti Színházban. Apja felkereste és hazavitte. Anyja azonban rokonokhoz küldte, s Sopronban ismét iskolába járt. De megismerkedett a szép és gazdag Tóth Rózával, akihez költeményeket írt. Ezért a rokonoktól is mennie kellett. Sopronban, 1839-ben besoroztatta magát a Gollner-féle 48-as számú gyalogezredbe. Tífuszt kapott, kórházba került, végül alkalmatlanság miatt leszerelték.

1841 februárjában került vissza Sopronba, majd szüleihez ment Dunavecsére. Szülei újra felvetették, hogy mesterséget kellene tanulnia! Legyen mészároslegény! Petőfi inkább a színészi pályát választotta. Sepsy Károly vándorszínészei közé állt, s három hónapot töltött el közöttük.

1841 őszén újra tanulni kezdett: egy évet töltött el a híres pápai kollégiumban. Barátja lett Jókai Mór és Orlai Petrich Soma festő. A pápai diák 1842 májusában a következő levelet írta Bajza Józsefhez, néhány vers kíséretében:

Tekintetes Szerkesztő Ur!

Ha csekély munkácskáim a megjelenésre érdemesek, kérem őket az Athenaeumban felvenni. Gyenge erőmet továbbra is ajánlva vagyok

Tekintetes urnak alázatos szolgája

Petrovics Sándor

tanuló

Pápán, maj. 5. 1842

1842. május 21-én az Atheneumban leközlötték *A borozó* című versét. Első megjelent alkotása még *Petrovics Sándor* aláírással jelent meg, de november 8-án a *Hazámban* című költemény alatt már *Petőfi Sándor* név látható.

Petőfit vonzotta a színészet. Székesfehérváron, Kecskeméten, Pesten, Pozsonyban játszott *Rónai*, *Borostyán*, végül *Petőfi* néven szerepelt. 1842-ben Pestre látogatott, felkereste Vörösmartyt és Bajzát, s hogy verseiről őszinte véleményt kérjen: *Pönögei Kis Pál* néven mutatkozott be. S csak a dicséreték után mondta meg, hogy ki is ő valójában. Bajza értesült nehéz helyzetéről, baráti társaságában pénzt gyűjtött neki, s valószínűleg ő vette rá Nagy Ignácot arra, hogy fordítói munkát adjon az ifjú költőnek. Petőfi három hét alatt fordított le egy francia, majd azután három héttel később egy angol regényt. 900 oldalt németből! Bernard *A koros hölgy* és James *Robin Hood* című műveit Petőfi fordításában a Kisfaludy Társaság adta ki. Ezért kapta első írói honoráriumát.

Eztán ment Debrecenbe. „*Hej, Debrecen... sokat szenvedtem én tebenned*” – írta később.

Egy füzetbe másolta úgy 70–80 versét, s 1844 februárjában, a hideg télben az áradó Tiszát megkerülve gyalog vágott neki a pesti útnak, hogy műveinek kiadót találjon. „*A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint amely kártyás utósó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál.*”

Vörösmarty Mihály – akit a költő „Magyarország egyik legnagyobb emberének” tartott, támogatta az ifjút, s tekintélyével beajánlotta a Nemzeti Körnek – a haladó pesti polgárság és értelmiség ellenzéki szellemiségű szervezetének –, hogy Petőfi verseit kiadják. A kör tagjai: Vörösmarty, Tóth Gáspár, Fáy András, Szigligeti Ede, Fényes Elek tudós statisztikus összeültek, hogy a művek megjelenjenek.

Bajza és Vörösmarty beajánlották őt Vahot Imrének, aki – sógorától, Erdélyi Jánostól, annak külföldön tartózkodása idejére – átvette a *Regélő Pesti Divatlapot* és nevet változtatva, *Pesti Divatlap* címen készült kiadni a lapot.

Petőfi 1844 áprilisától júniusáig otthon volt szüleinél Dunavecsén. Ekkor írta családi témájú műveit (*Egy estém otthon, István öcsémhez...*). A fiatal segédszer-

kesztő költeményben vett végső búcsút a színészetektől: „*Eddig Thalia papja voltam, Most szerkesztő-segéd leszek. Isten veled, regényes élet! Kalandok, isten veletek!*” Július 1-jén kezdte el a szerkesztőségi munkáját, s a feszített munka mellett írta verseit. Ebben az időszakban született *A helység kalapácsa*, a *János vitéz*.

Pályája innen már felfelé ívelt.

1848. március 15. Pesti forradalom s egyszersmind Petőfi napja. „Ezt a napot Petőfi napjának nevezze a magyar nép; mert ezt a napot ő állítja meg az égen, hogy alatta végigküzdhesse a nemzet hosszúra nyúlt harcát szabadsága ellenségeivel.” – emlékezett Jókai.

Pest, 1848. március 21.

Petőfi levele Arany Jánoshoz (részlet): „Forradalom van, barátom, s így képzelheted, mennyire vagyok elememben! ...Sokan el akarják mozgalmainktól a nevet disputálni, és miért? mert vér nem folyt. Ez csak dicsősége a dolognak, de a dolgot nem változtatja meg. Én forradalomnak tartok minden erőszakos átalakulást; márpedig mi erőszakkal vívtuk ki a sajtószabadságot és Stancsics kibocsáttatását. Hogy ellenszegülés nem történt, ez csak azt mutatja, hogy az ellen vagy teljesen átlátta tehetetlen gyöngeségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket.”

Pályája, műfaji sokfélesége, legismertebb költeményei:

Népies költemények: Befordultam a konyhára... (1843), A virágnak megtiltani nem lehet... (1843), A borozó (1842), Ez a világ amilyen nagy... (1844), Szeget szeggel (1843), Távolból (1843), Anyám tyúkjá (1848)

Családi költemények: Egy estém otthon (1844), Füstbement terv (1844), István öcsémhez (1844)

Elbeszélő költemények: A helység kalapácsa (1844), János vitéz (1845), Bolond Istók (1847), Az apostol (1848)

Útirajzok: Úti levél, Életképek (1844)

Tájköltemények : Az alföld (1844), A Tisza (1847), A puszta, télen (1848), A Kiskunság (1848)

Szerelmi költemények: Fa leszek, ha... (1845), Reszket a bokor, mert... (1846), Szeptember végén (1847), Beszél a fákkal a bús őszi szél... (1847), Minek nevezzetek? (1848)

Forradalmi látomásköltészet: A XIX. század költői (1847), Egy gondolat bánt engemet... (1846), Nemzeti dal (1848), Föltámadott a tenger... (1848)

A szabadságharc versei: Csatadal (1848), A vén zászlótartó (1848), Európa csendes, újra csendes... (1849)

Irodalmi művek Petőfi emlékére:

Jókai Mór: *Politikai divatok* (1862) Harsányi Zsolt: *Az üstökös* (1932) Juhász Gyula: *Petőfi elmegy* (színmű, 1922) Herczeg Ferenc: *A Költő és a Halál* (színmű, 1923) Szabó Lőrinc: *A szökevény* (színmű, 1923) Illyés Gyula: *Két férfi* (filmregény, 1950) Füsi József: *Az aszódi diák* (1953)

Radnóti Miklós

(Radnóti u. 45.)

Radnóti Miklós Budapesten született **1909.** május 5-én és a Győrhöz közeli Abdán halt meg 1944. november 9-én.

A modern magyar líra kiemelkedő képviselője. Radnóti Miklós az újlipótvárosi Kádár utca 8-ban született, egy asszimilált zsidó családban. Születése édesanyja, Grosz Ilona (1881–1909) és ikertestvére életébe került. Édesapja, Glatler Jakab (1874–1921) kereskedelmi utazó volt.

A Szemere utcai elemiben (1915–19), a Markó utcai főreáliskolában (1919–23) és az Izabella utcai Báró Wesselényi Miklós fiú felső kereskedelmi iskolában (1923–1927) végezte tanulmányait. 1927 júniusában érettségizett.

1921. július 21-én agyvérzésben meghalt édesapja.

1926 őszén megismerkedett leendő feleségével, Gyarmati Fannival. Közösén csatlakoztak a Magyar Ifjúsági Balassa Bálint Irodalmi Körhöz. 1927–28-ban elvégzett egy tanévet a csehországi Liberrec (Reichenberg) textilipari főiskoláján, majd onnan visszatérve nagybátyja nagykereskedésében helyezkedett el. Októberben barátaival 1928 címmel irodalmi folyóiratot indítottak. A lapnak két száma jelent meg, s Radnótitól két verset (*Sirálysikoly*, *Szegénység és gyűlölet*

verse) közölt. 1929-ben a fiatal csoportosulás *Jóság* címmel önálló antológiát jelentetett meg, amelyben Radnóti már tizenkét verssel szerepelt.

A nyári szünidőt a rokonoknál, Trencsényben töltötte. Decemberben gimnáziumi különbözeti érettségi vizsgát tett annak érdekében, hogy felsőoktatási tanulmányokat folytathasson. 1929–30-ban részt vett a *Kortárs* című, avantgárd szellemiségű folyóirat megalapításában és szerkesztői munkájában. Ősszel beiratkozott a Szegedi – akkor – Ferenc József Tudományegyetem bölcsészeti karának magyar-francia szakára. 1931-ben bekapcsolódott a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tevékenységébe.

Április 11-én a budapesti törvényszék utasítására házkutatást tartottak nála, verseskötetének maradék példányait elkobozták, vallásgyalázás és szemérem-sértés vádjával eljárást indítottak ellene. A nyári szünidőt Franciaországban töltötte. December 8-án zárt tárgyalás keretében a Töreký-tanács nyolcnapi fogházbüntetésre ítélte. 1932. május 18-án az ítélőtábla Gadó-tanácsa helybenhagyta az elsőfokú ítéletet, de annak végrehajtását felfüggesztette. Júniusban a *Valóság* című folyóirat munkatársa volt. Júliusban Bálint Györgyénél, Tátraszéplak közelében nyaralt. Ősszel tanári alapvizsgát tett. Részt vett az Országos Ifjúsági Bizottság szegedi csoportjának, valamint a Hétvezér utcai munkásotthon szavalóköreinek munkájában.

1933-ban a Művészeti Kollégium művelődési programja keretében előadást tartott. 1934 májusában sikeres doktori szigorlatot tett. Júniusban summa cum laude minősítéssel a bölcsészettudományok doktorává avatták. *Kaffka Margit művészi fejlődése* című doktori értekezését az egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézete és a Művészeti Kollégium is kiadja. Elkészíti francia szakdolgozatát, majd Müller Lajos nyomdász jóvoltából a Gyarmati Könyvnyomtató Műhelyben külön kötetben is megjelenik *Ének a négerről, aki a városba ment* című költeménye. A Nyugat 3. nemzedéke munkatársa lett.

1935. augusztus 11-én feleségül vette Gyarmati Fannit, s a Pozsonyi út 1. számú házban béreltek lakást. A nyarat az apósa által bérelt, Diana út 15/B. szám alatt lévő családi házban töltötték. 1936-ban rendszeres résztvevője a Tóth Árpád Társaság felolvasóestjeinek. 1937. január 18-án Baumgarten-jutalomban részesült. Nyáron feleségével egy hónapot töltöttek Párizsban.

1938 nyarán egy hetet a francia Pen Club meghívására, további három hetet magánemberként újra Párizsban töltött feleségével. Hozzákezdett Guillaume Apollinaire verseinek fordításához. 1940-ben megjelent a Vas Istvánnal közösen fordított Guillaume Apollinaire válogatott versei. Szeptember 6-ától munkaszolgálatra hívják be Szamosveresmartra, majd decemberben két hétig a tasnádi börtöntáborban dolgozott. December 18-án szabadult.

1941 októberében sajtó alá rendezte József Attila fiataalkori verseit, Galamb Ödön visszaemlékezésének függelékéként *Makói évek* címmel. November 1-én részt vett Kossuth és Táncsics Mihály sírjánál rendezett néma tüntetésen. 1942-ben a Hungária Kiadó gondozásában megjelent külön füzet formájában *Naptár* című verses füzete. Március 15-én részt vett a Történelmi Emlékbizottság

kezdemenyezte háborúellenes tüntetésen a Petőfi-szobornál. Július 1-én újabb munkaszolgálatos behívót kapott. Többek között Élesden és a hatvani Cukorgyárban dolgozott. November 19-én egy pesti ládagyárba vezérelték. Aláírás-gyűjtés kezdődött a kiszabadítása érdekében. 1943. május 2-án a budapesti Szent István Bazilikában megkeresztelkedett.

Május 18-án újabb munkaszolgálatra hívták be. Az ukrán fronton teljesített szolgálatot. 1944 májusában a magyar hadsereg visszavonult, és Radnóti egységét a jugoszláviai Bor melletti munkatáborba vezényelték. Június 2-án érkezett meg a Lager Heidenauba. Radnóti ekkor verseit egy kis noteszbe írta fel, melyeket szétszított barátai között. Azt akarta, hogy aki tudja, vigye magával a háború után, és jelentesse meg. Versei (többek között a *Hetedik ecloga* és a *Razglednicák*) a tábori élet sötét körülményeit mutatták be, vagy szerelméhez, Fannihoz szóltak.

Augusztus végén a bori tábort felszámolták, és az ott élő 3200 zsidót Magyarországra vezényelték, hogy onnan deportálják őket. Az út folyamán a csoport nagy része meghalt a nehéz körülmények miatt. Radnóti az út folyamán még megírta utolsó verseit, köztük az *Erőltetett menet* címűt is. Szemtanúk szerint az amúgy is legyengült költőt egy részeg tiszt abronccsal erősen megverte, mivel „firkálgatott”. Mivel ő és társai képtelenek voltak tovább haladni, a tisztek a Győr közeli Abda község határában tömegsírba lőtték őket. 18 hónappal később exhumálták, és ekkor találták meg zubbonya zsebében a noteszét, benne utolsó verseivel.

Részlet a Razglednicákból:

*Mellézuhanam, átfordult a teste
s feszes volt már, mint húr, ha pattan.
Tarkólövés. – Így végzed hát te is, -
súgtam magamnak, – csak feküdj nyugodtan.
Halált virágzik most a türelem. -
Der springt noch auf, – hangzott fölöttem.
Sárral kevert vér száradt fülelem.
(Szentkirályszabadja, 1944. október 31.)*

Rajk László

(Radnóti u. 1.)

Egy székely csizmadiamester fia, aki elindul szerencsét próbálni... és...! Állók megrendülve a tábla alatt.

Rajk László politikus, miniszter Székelyudvarhelyen született 1909. március 8-án és Budapesten halt meg 1949. október 15-én.

A Baczkamadarasi Kis Gergely Református Líceumban kezdte el tanulmányait Székelyudvarhelyen, majd a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karán magyar-francia szakon tanult 1929-től. Az illegális kommunista mozgalomban 1930-tól dolgozott, 1931-ben a KIMSZ tagja lett és a KMP tagja lett. Politikai tevékenysége miatt többször letartóztatták. Tanulmányait sem folytathatta. Építőmunkás lett, s 1935-ben a Magyar Építőmunkások Országos Szövetsége kommunista frakciójának vezetőjeként egyik szervezője és irányítója volt az építőmunkások sztrájkjának.

A párt utasítására 1936-ban Prágába, egy év múlva Spanyolországba ment, s részt vett a polgárháborúban. Az ún. Nemzetközi Brigád magyar zászlóaljának politikai biztosa és párttitkára volt. Megsebesült. A spanyol köztársaság bukása után Franciaországba menekült, de ott internálták.

1941-ben hazatért, 1945 után felesége, Földi Júlia lakásában bujkált. De letartóztatták és internálták. Két és fél évig ült börtönben Budapesten és Kistarcsán. 1944. szeptemberében szabadult, a párt Központi Bizottságának titkára, a Magyar Front egyik vezetője, s az ellenállási mozgalom egyik fő szervezője és írá-

nyítoja lett. Előkészítette a két munkáspárt megegyezése alapján a Magyar Front akcióegység programot, amelyet 1944. október 10-én írtak alá.

1944 decemberében a nyilasok ki akarták végezni, először Sopronköhidára, majd Németországba hurcolták, de bátyja, Rajk Endre államtitkár közbenjárására 1945. május 13-án szabadon engedték.

Hazatérve bekapcsolódott az országos politikába. Tagja lett az MKP valamennyi vezető testületének és az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. Országgyűlési képviselő lett. 1945 májusától novemberéig a budapesti pártbizottság titkára, majd 1945 novemberétől 1946. március 1-ig az MKP főtitkárhelyettese lett.

1946. március 20-ától belügyminiszter volt. E posztján a „fasiszta és reakciós csoportok” üldözésére létrehozta az ÁVH-t, akkori nevén még ÁVO-t, és sok egyházi-, nemzeti és demokrata érzelmű intézményt és szervezetet tiltott be, illetve oszlatott fel. Számuk elérte az ezerötszázat! Az ÁVO megrendezte az első koncepciók pereket.

Rajk Lászlót 1948. augusztus 5-én leváltották, s külügyminiszter volt 1949. május 20-áig. Végül Rákosi Mátyás és köre nyomására 1949. május 30-án letartóztatták: kémkedés az imperialistáknak „kitalált vád alapján”, s azzal az indoklással, hogy együttműködött a Horthy-korszak titkosrendőrségével, s kapcsolatot tartott a jugoszláv kommunistákkal. A per célja valójában a Titoval szembeni szovjet szembenállás hangsúlyozása volt, de Rákosi Rajkban vetélytársát is látta. Rákosi áldozata kiválasztásakor először a mezőgazdaság területén működő Nagy Imrére gondolt, majd a népszerű Rajk a második kiszemelt jelölt. Nagynak jó kapcsolatai voltak a moszkvai pártvezetésben: őt „feláldozni” nehezebb lett volna.

Rajk minden vádat tagadott, de vallatói: Kádár János belügyminiszter és Farkas Mihály meggyőzték, a per célja csak megfélemlítés, s a halálos ítélet végrehajtására nem kerül sor. Rajk végül minden ellene felhozott alaptalan vádat beismert, amit azonban Péter Gábor utasítására az ÁVH rádió közvetített.

Sztálini és a szovjet példát követve ezzel elkezdődött a tisztogatás a párt belső köreiben. A vádiratot Rákosi Mátyás, a párt főtitkára készítette, s Sztálin hagyta jóvá. A perben a népbíróság szeptember 24-én népellenes büntett és hűtlenség vádjával három halálos ítélet hozott – az egyik a Rajké volt –, s utána a Szovjetunió, végül valamennyi népi demokrácia felmondta szerződéseit az „imperialista bérenc” Jugoszláviával.

A Rajk-perről ekkor hangoztatta Rákosi Mátyás: *„megvallom, sok álmatlan éjszakámba került, amíg a végrehajtás terve alakot öltött”.*

Rajk Lászlót október 15-én végezték ki. Felesége öt évi börtönbüntetést kapott, gyermekük nevelőintézetbe került, ahol „Kovács István”-nak hívták. Senki nem tudta, ki ő valójában.

Rajk Lászlót még 1955 júliusában rehabilitálták, mert Rákosinak nem sikerült leállítani a kommunista rendszer által korábban elkövetett törvénytelenségek felülvizsgálatát, közöttük Rajk László perét és kivégzését. A szovjet-jugoszláv kibékülés, és az SZKP – Sztálin bűneit feltáró – XX. Kongresszusa után Rákosi

helyzete pedig tarthatatlanná vált. El kellett ismernie a Rajk-perrel kapcsolatos személyes felelősségét is.

1956 tavaszán Rajk Lászlóné Földi Júlia el akarta temetni férjét. Egyeztetés után 1956. október 6-ára engedélyezték a rehabilitált Rajk László és társai nyilvános újratemetését a Kerepesi temetőben. A temetésen százezres tömeg vett részt. Az egyetemisták tüntetést szerveztek.

Az özvegyet és gyermekét, ifj. Rajk Lászlót Kádár János két évre Romániába deportáltatta. Nagy Imrével együtt tartóztatták le őket.

Sarkadi Imre

(Huba u. 7.)

Pályakezdő voltam, amikor egy véletlen folytán ellátogathattam Sarkadi Imre özvegyéhez, s az író drámáinak elolvasása után akkor úgy éreztem, közelebb kerültem a híres *Elveszett paradicsom* c. dráma szerzőjéhez.

Sarkadi Imre Kossuth-díjas író Debrecenben 1921. augusztus 13-án született és Budapesten halt meg 1961. április 12-én.

Sarkadi Imre élete önmagában kalandos regény. Fordulatos, igaz, rövid, de változatos. Gyógyszerészsegédként kezdte 1941-ben, Debrecenben. 1943–44-ben nyomdász volt. Munka mellett a debreceni egyetemen jogot tanult. 1946-ban Budapestre költözött, s újságíró volt: a Szabad Szó felelős szerkesztője lett. 1950-ben a Művelt Nép segédszerkesztőjeként volt, 1954–55-ben az Irodalmi Újság munkatársa. 1955–57 között a Madách Színház dramaturgja. Első írásai a Válasz-ban és a Csillag-ban jelentek meg. Ezeken még érződik Móricz Zsigmond hatása, későbbi írásai egyre tragikusabb, egyre drámaibb hangvételűek.

Az ötvenes és hatvanas évek fordulójának legjellegzetesebb szerzője volt, aki erőteljesen ábrázolta a társadalom válságát. A *Ház a város mellett* (1958), az *Oszlopos Simeon* (1960) és az *Elveszett paradicsom* (1961) olyan művek, melyekben a szerző saját, személyes drámáját: csalódásait, kétségbeesését álmolta a színpadra. A három mű közül különösen az *Oszlopos Simeon*ban fogalmazta

meg hitelesen a kor életérzését. A művet egyesek az abszurd dráma előfutárának tekintették. A drámák értelmiségi és művészhősei tehetetlenül állnak a korral szemben: kétségbeesésük önsorsrontássá torzul.

Korszakjelző mű Sarkadi Oszlopos Simeonja.

Írásai egyre pesszimistább, egyre kiábrándultabb hangot ütöttek meg. Ezért vélték sokan, hogy öngyilkos lett. Halála körülményeit nem lehetett tisztázni.

Művei: 1943 A próféta 1947 Népgyűlés és hitvita 1947–1953 Kőműves Kelemen 1948 Pokolraszállás 1948 A szökevény 1948 Ödipusz megvakul 1948 Párbaj az igazságért 1948 Népítélet 1948–1949 Elektra 1949 Gál János útja 1953 Tanyasi dúvad 1955 Kútban 1955. Szeptember 1960 A bolond és a szörnyeteg 1960 Oszlopos Simeon 1961 A gyáva 1961 Elveszett paradicsom.

Simon István

(Raoul Wallenberg u. 7.)

Simon István Kossuth-díjas költő, műfordító, esszéíró, szerkesztő szegény-paraszti családban született a *Veszprém megyei* Bazsin 1926. szeptember 16-án és Budapesten halt meg 1975. július 7-én.

Édesapja Simon István, édesanyja Mosner Gizella volt. Elemi iskolába szülőfalujában járt, a gimnáziumot *Sümege*n végezte. 1944 decemberében behívták katonának, majd szovjet hadifogságba esett. 1947-ben tért haza. Ekkor befejezte félbehagyott középiskolai tanulmányait és leérettségizett. 1948-tól Népi-, majd Eötvös-kollégistaként a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán tanult, ahol 1952-ben kapott magyar–német szakos tanári oklevelet. 1948-tól a *Csillag* és az *Új Hang* közölt tőle verseket. Simon István költészetét az a történelmi forduló-pont jellemzi, mely Nagy Lászlót és Juhász Ferencet is költővé érlelte. 1952–1955-ben a *Szabad Nép* kulturális rovatának munkatársa, 1955–1956-ban az *Új Hang* főszerkesztője, 1957-től a *Kortárs* egyik alapítója és rovatvezetője, 1964-től 1971-ig főszerkesztője volt. 1963-tól országgyűlési képviselő, 1971-től haláláig a Színház- és Filmművészeti Főiskola magyar irodalom tanára, ugyanettől az évtől a Magyar Írók Szövetségének titkára, 1974-től főtítkárhelyettese.

Bazsin helyezték örök nyugalomra.

Verseskötetei: Egyre magasabban (1944) Tanú vagyok (1950) Hajnali lakodalmasok (1952) Érlelő napok (1953) Nem elég (1955) Himnusz az értelemhez (1956) Felhő és árnyéka (1956) Pacsirtaszó (válogatott versek, 1958) A Jangce vitorlái (1959) Februári szivárvány (1959) Almafák (1962) Gyümölcsoltó (válogatott versek, 1964) A virágfa árnyékában (esszék, 1964) Szőlő és gesztenye (1966) Verőfény (válogatott versek, 1968) Forró égöv alatt (útirajzok, 1969) Gyalogútról a világba (1970) Örök körben (1973) A magyar irodalom (esszé, 1973) Bakony (Reismann Jánossal közösen, 1973) Rapszódia az időről (1975) Gyönyörű terhem (válogatott versek, 1976) Írószobák (interjúk, 1976) A sümegi vadgesztenyék (1979)

Dr. Soó Rezső

(Margitsziget)

Állva a tábla alatt középiskolai biológiatanárom, dr. Rékási József jut eszembe, aki oly sokszor emlegette a híres botanikust.

Soó Rezső Kossuth-díjas botanikus Székelyudvarhelyen született 1903. augusztus 1-én és Budapesten 1980. február 10-én halt meg.

1940-44 között a kolozsvári egyetemen a növényrendszertani tanszéket, a Botanikus Kertet és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytárát vezette. A debreceni tudományegyetem növénytani tanszékének vezetőjeként megalapította és vezette a debreceni cönológiai és ökológiai iskolát, mely a magyarországi növényföldrajz és fejlődéstörténet tekintetében kiemelkedő volt.

A kolozsvári Piarista Gimnáziumban tanult, majd Eötvös-kollégistaként a budapesti Tudományegyetem hallgatója volt. 1925-ben kitűnő eredménnyel tette le tanári szakvizsgáját és doktorált. Értekezésében rámutatott a fajkeletkezésben a növénytársulások szelekciós szerepére. 1925-től 1927-ig a berlini Collegium Hungaricum tagjaként Berlin–Dahlemben dolgozott a világ akkori első számú növényrendszertani műhelyében. Itt az orchideakutatás legnagyobb szaktekintélyeitől tanult, majd Kellerrel közösen megírták Európa orchideáinak rendszertani monográfiáját (Berlin, 1930–1940). A kötet alapműve. 1927-ben jelent meg

Kolozsvár geobotanikai monográfiája, mely a Kárpát-medence területéről az első nagyszabású munka.

1927 és 1929 között a Tihanyi Biológiai Kutatóintézet adjunktusa volt. Elindította Magyarország növénytársulásainak rendszeres kutatását, s Magyarországon először végzett mikroklíma méréseket. 1929 végén nyilvános rendkívüli tanárként elnyerte a debreceni egyetem növényteni tanszékének vezetését. Megszervezte az egyetemi növényteni intézetet és létrehozta a botanikus kertet. Intézete világhírű cönológiai iskolává vált, ahonnan tehetséges geobotanikusok generációi kerültek ki keze alól. Útjára indította az első magyar ökológiai folyóiratot, az *Acta Geobotanica Hungarica*-t. 1940 őszétől a kolozsvári egyetem növényrendszertani tanszékének vezetője volt, a botanikus kert és az Erdélyi Múzeum növénytárának igazgatója. 1945-ben visszatért Debrecenbe, és újra átvette régi intézetét. 1947-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező-, 1951-től rendes tagja volt.

Kiemelkedő munkái: *Növényföldrajz* (1945), *A magyar növényvilág kézikönyve* (1951) és a *Fejlődéstörténeti növényrendszertan* (1953).

1955-ben a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem növényrendszertani és növényföldrajzi tanszékének vezetője lett, s az egyetemi botanikus kert igazgatójává nevezték ki. 1969-ben nyugdíjba ment, s idejét élete fő művének, a Magyar flóra- és vegetáció rendszertani, növényföldrajzi kézikönyve (1964–80) című hatkötetes hatalmas munkának szentelte.

Általános műveltsége, a művészetekhez való vonzódása miatt közéleti aktivitása is jelentős volt. A debreceni Ady Társaság elnöke, a falukutató mozgalom lelkes támogatója, a kisgrafikának nemzetközi hírű gyűjtője, s értő műkritikus volt.

Több mint 660 publikációt, köztük 30 könyvet írt.

Művei *Jávorka Sándor: A magyar növényvilág kézikönyve* Soó, Rezső. I-II. Akadémiai Kiadó, Budapest, (1951). *Növényföldrajz. Egyetemi tankönyv* Soó, Rezső. Tankönyvkiadó, Budapest, (1963). *Kárpáti Zoltán: Növényhatározó II. Magyar Flóra: Harasztok – virágos növények* Soó, Rezső. Tankönyvkiadó, Budapest, (1968). *A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve* Soó, Rezső. I-VII. Akadémiai Kiadó, Budapest, (1964–1985).

Sulyok Mária

(Hollán Ernő u. 10.)

A tábla alatt állva szerencsésnek érzem magam, hogy személyesen ismerhettem a művésznőt, s a Madách Színházban ügyeletes rendezőként sokszor láthattam Szabó Magda Régimódi történet c. előadásában.

Sulyok Mária Kossuth-díjas színművész Királyhidán született 1908. április 24-én és Budapesten halt meg 1987. október 20-án.

A színészmesterséget 1925-ben kezdte tanulni a budapesti Színiakadémián, s 1929-ben kezdődött színpadi pályafutása. Néhány évvel később kapta meg első filmszerepét, s ebben a műfajban is emlékezetes alakításokat nyújtott, igazi műhelye a színház volt. Adottságai „királynői” szerepekre predesztinálták, pályája során sokszor játszott polgárasszonyokat, munkásnőket, parasztasszonyokat is. Az egyik legszebb orgánumú és legszebben beszélő magyar színésznő volt, aki 1952 és 1966 között beszédművészetet és a színészmesterséget is tanított a Színművészeti Főiskolán.

„Azt kell mondanom, hiszen ezt tapasztalatból tudom, hogy rendkívül nagy energiát fordítanak a beszéd oktatására. Véleményem szerint sokkal inkább arról van szó, hogy egyes fiatalok, amikor »belülről« nem tudják hitelesíteni a figurát, akkor elkezdnek dűnnyögni, »életszerűen« beszélni, mert azt hiszik, hogy attól hétköznapiabb és elfogadhatóbb lesz a figura. Pedig attól csak élvezhetetlenebb lesz a játékuk. Én a csúnya beszédet a hiteltelen játék mankójának érzem. [...] A darab, a film témája és műfaja természetesen sok mindent meghatároz. Így min-

denekelőtt a színész magatartását az adott műben. Ez a magatartás az egyedüli mérce, ennek kell megszabnia a beszéd jellegét, stílusát is. Eltérést talán ott látok, hogy a mikrofon természetesen más igényeket támaszt, mint a színpad, ahol a színésznek a kakasülő közönségére is kell gondolnia.” – mondta a beszéd-technikáról.

Sulyok Mária édesapja katonatiszt volt, Máriát apja vezetékeve után Szaunerként anyakönyvezték. Édesanyja, Sulyok Julianna Vas megyéből származott. Két évvel Mária születése után meghalt. Máriának két nővére és két bátyja volt. Az édesapa feleségül vett egy középkorú osztrák nőt, Hermina Schwertnert, aki a házasság után lelkiismeretesen gondoskodott az öt gyerekről. Mária Királyhidán végezte az iskola első két osztályát, harmadik évben viszont átkerült a Lajta túlsópartján fekvő Bruck leányiskolájába. Ennek köszönhetően a magyar mellett a német nyelvet is jól megtanulta, a tantárgyakat ugyanis németül oktatták.

Az I. világháború befejezése után osztrák állampolgárság lett. A határok megváltozása miatt Királyhida Ausztria területéhez került. E miatt sokan elhagyták a várost. Édesapja 1919-ben agyvérzésben meghalt, a család az özvegyen maradt mostohaanya gondoskodása ellenére szétesett. Mária egyik fivére még a háborúban meghalt, a másik messzire költözött. Mindkét nővére férjhez ment, egyikük Budapestre. Csupán Mária maradt Bruckban, ahol mostohaanyja viselte a gondját.

A brucki leányiskolában kezdett Mária érdeklődni a színjátszás iránt. Tizenhét éves korában elhagyta Bruckot, és Budapestre utazott, ahol 1925 őszen utójelentkezéssel felvették a Színiakadémiára. Záróvizsgáján részt vett a debreceni színház akkori igazgatója, Kardos Géza, aki rögtön szerződést ajánlott neki. Egy évadot töltött Debrecenben, onnan Miskolcra majd Pestre, a Vígszínházba került. De több színház, köztük a Madách tagja is volt.

Színpadi szerepei:

Ábrahám Pál: 3:1 a szerelem javára (Mira) Edward Albee: Érzékeny egyensúly (Ágnes) Andai Ernő – Bálint Lajos: Baskircsev Mária (Baskircsev Mária) Jean Anouilh: Euridike (Anyu) Arcubasev: Féltékenységi (Mihalova Klavdij) Balázs Sándor: Érettségi után (Vera) Bókay János: A rossz asszony (Alisz) Clare Boothe: Asszonyok (Christiné Allan) Edouard Bourdet: Szabad az út (Jacqueline) Bertold Brecht: Egy fő, az egy fő (Hocinesze Leokádia) Bródy Sándor: A tanítónő (Tóth Flóra) Jean Cocteau: Rettenetes szülők (Yvonne) Anton Pavlovics Csehov: Sirály (Arkagyina) Csiky Gergely: Az udvari kalap (Leona) Csiky Gergely: Kaviár (Barlanghy Brigitta) Csurka István: Eredeti helyszín (I. örömanya) Csurka István: Szájhős (Moórné) Csurka István: Csak akarni kell (Moórné) Eduardo De Filippo: Filuména házassága (Filumena Marturanno) Eduardo De Filippo: Az én családom (Elena) Shelagh Delaney: Egy csepp méz (Helén) Déry Tibor: Tükör (Karolin) Déry Tibor: Itthon (Anna) Laurent Doillet: A gyógyszerész úr (Genevieve, az ifjú patikusné) Friedrich Dürrenmatt: Az öreg hölgy látogatása (Claire Zachanassian) Friedrich Dürrenmatt: Fizikusok (Marta

Boll) Egri Viktor: Közös út (Horkáné) Eisemann Mihály: Ezüstmenyasszony (Elíz) Emőd Tamás – Török Rezső: A tányérmosó (Molly) Euripidész – Jean-Paul Sartre: Trójai nők (Hekabé) Friestley: A Conway család (Mrs. Conway) Fodor László: Hajnali vendég (Lídia) Fodor László: Roulette (Lici) Fodor László: Csók a tükör előtt (Egy asszony) Földes Mihály: Mélyszántás (Bittóné) Gandra: Volga bár (Miriam) Federico Garcia Lorca: Bernarda Alba háza (Bernarda) Federico Garcia Lorca: Donna Rosita (Dajka) G. Láng Erzsi – Lakatos László: Egy szavába kerül (Oroszy Lili) Johann Wolfgang Goethe: Faust (Márta) Makszim Gorkij: Jegor Bulicsov (Glafigra) Makszim Gorkij: Vássa Zseleznova (Ráchel) Gyakonov: Házasság hozománnyal (Vaszilissza Pavlovna) Gyárfás Miklós: Játsszik a család (Aranka) Gyárfás Miklós: Fura világ (Lady Buttler) Harmath Imre: Dínom-dánom (Katica) Háy Gyula: Romok (Bellányi Kis Teréz) Hertelendy István: Bolond szerelmesek (Éva) Hollós Korvin Lajos: Hunyadi (Szilágyi Erzsébet) Hunyadi József: Bányászbecsület (Lidi) Henrik Ibsen: John Gabriel Borkman (Gunhild) Illés Béla: Szivárvány (Somogyiné) Illyés Gyula: Lélekbúvár (özv. Gáboryné) Karinthy Ferenc: Pesten és Budán (Farkas Bernátné) Karinthy–Kárpáthi–Orbók–Varga: Különös tárgyalás (Lazsá-nyiné, Inokayné, Málnayné) Katona József: Bánk bán (Gertrudis) Joseph Kesselring: Arzén és levendula (Abby) Pavel Kohout: Ilyen nagy szerelem (Édesanya) Kornejcsuk: A nagy műtét (Bocskarjova) László Aladár: Egy nő, akinek múltja van (Kábel Mária) László Miklós: Illatszertár (Rátz kisasszony) Leonyid Leonov: Hóvihar (Zinocska) Leonyid Leonov: A jelentéktelen ember (Vera) Madách Imre: Az ember tragédiája (Hippia) Mágori Erzsébet: Diploma-ták (követfeleség) Mándi Éva: Hétköznapiak hősei (Anna) Somerset Maugham: Eső (Sadie Thompson) Somerset Maugham: Fenség fizetek! (Lady Wanley) Mell: Új passiójáték (Zsuszka szolgálólány) Mesterházy Lajos: Az ártatlanság kora (Schimdtné) Mikszáth Kálmán – Karinthy Ferenc: A Noszty fiú esete Tóth Marival (Homlódyné) Arthur Miller: A salemi boszorkányok (Rebecca Nurse) Molnár Ferenc: Olympia (Eugénia) Molnár Ferenc: A testőr (A mama) Molnár Ferenc: A hattyú (Beatrix hercegnő) Molnár Ferenc: Az ismeretlen lány (Anni) Molnár Ferenc: Harmónia (Vera) Móricz Zsigmond: Nem élhetek muzsikaszó nélkül (Zsuzsi, a szolgálólány) Peter Nichols: Tojás Joe halálának egy napja (Grace) Sean O'Casey: Az ezüst kupa (Heeganné) Eugene O'Neill: Amerikai Elektra (Christine) Eugene O'Neill: Vágy a szilfák alatt (Abbie) Alekszandr Osztrovszkij: Erdő (Raisza Pavlovna) Örkény István: Macskajáték (Orbánné) Örkény István: Vérrokonok (özv. Bokorné) Petőfi Sándor: Tigris és hiéna (Predszláva) Luigi Pirandello: IV. Henrik (Spina grófnő) Radzinkszkij: Filmet forgatunk (Nagyezsda) Armand Salacrou: A gyűlölet éjszakája (Louise) Sándor Kálmán: A harag napja (Gizella, a professzorné) Friedrich Schiller: Tell Vilmos (Gertrud) William Shakespeare: Hamlet (Gertrúd) William Shakespeare: III. Richárd (Margit királyné) William Shakespeare: Szentivánéji álom (Hippolyta) William Shakespeare: Minden jó, ha a vége jó (Rousillon) William Shakespeare: Rómeó és Júlia (Dajka) G. B. Shaw: Pygmalion (Higginsné) G. B. Shaw: A hős

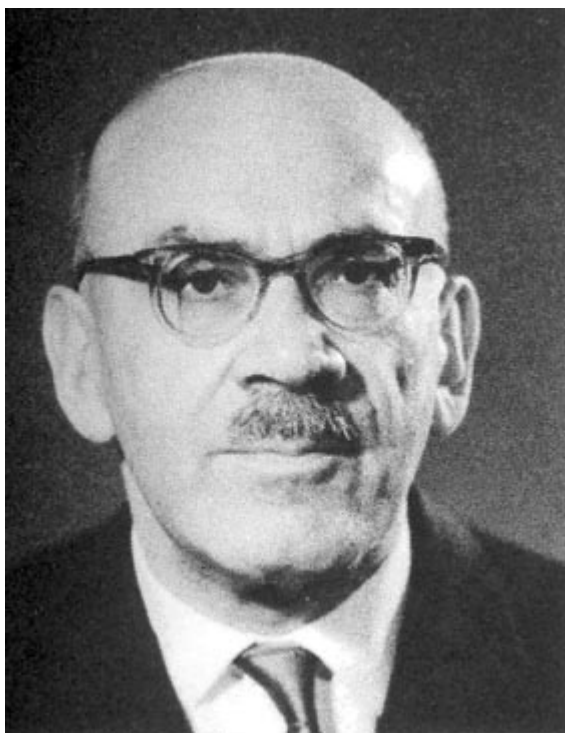
és a csokoládékatona (Ekaterina) Edward Brewster Sheldon: Éjfélről hajnalig (Rosie MacGinnis) Sólyom László: Holnapra kiderül (Hilda) August Strindberg: Haláltánc (Alice) Szabó Magda: Régimódi történet (Rickl Mária) Szép Ernő: Három levelű lóhere (Asszony) Szép Ernő: Szívdobogás (Lili méltóságos) Szép Ernő: Tangó Tibor (Méltóságos asszony) Szigligeti Ede: II. Rákóczi Ferenc fogsága (Zrínyi Ilona) Anatolij Szofronov: Moszkvai jellem (Szerverova) Tabi László: Spanyolul tudni kell (Viola néni) Thurzó Gábor: Záróra (Stein Hubert-né) Thurzó Gábor: Az ördög ügyvédje (Regina nővér) Tolsztoj: Szellemesek (Szakácsnő) Ödön von Horváth: Mesél a bécsi erdő (Nagyanya) Pierre Weber – Alexis Madis: Kényes válóper (Lydia) Weöres Sándor: Szent György és a sárkány (Inganga) Emlyn Williams: Hattyúdal (Fan) Zágon István: Márciusi szél (Lilian) Zágon István: Dzsimbi (Margit) Zilahy Lajos: Gyümölcs a fán (Sacy, az elvált asszony) Zsolt Béla: Oktogon (Ibolya)

Filmszerepei:

1985 Yerma 1975 Déryné, hol van? 1974 III. Béla (tévéfilm) 1974 Mész a kés hegyén (tévéfilm) 1974 Próba felvétel (tévéfilm) 1973 Az ember melegségre vágyik (tévéfilm, a *Mikor van a háborúnak vége?* című epizódban) 1973 III. Richárd (tévéfilm) 1973 Irgalom (tévé sorozat) 1971 A két Madáchné (tévéfilm) 1970 Beismerő vallomás (tévéfilm) 1970 Földindulás (tévéfilm) 1969 A szájkosár (tévéfilm) 1969 Nyomozók társasága (tévé sorozat) 1969 Naphosszat a fákon (tévéfilm) 1968 Isten és ember előtt 1968 A völgy 1968 Szeressétek Odor Emíliát! 1967 Skorbut (rövidfilm) 1966 Kárpáthy Zoltán 1966 Ketten haltak meg 1966 Egy magyar nábob 1966 Az orvos halála 1966 Sok hűség semmiért 1965 Butaságom története 1965 Iszony 1965 A köszívű ember fiai 1964 A játékos (tévéfilm) 1964 Ezer év 1963 Elektra (tévéfilm) 1963 Lóvá tett város (tévéfilm) 1963 Fotó Háber 1962 Az utolsó vacsora 1962 Mici néni két élete 1960 Az arc nélküli város 1960 Rangon alul 1957 Bolond április 1957 A nagyrozsdási eset 1955 Egy pikoló világos 1955 Dandin György, avagy a megcsúfolt férj 1955 Gázolás 1952 Nyugati övezet 1951 Becsület és dicsőség 1951 Különös házasság 1949 Mágnás Miska 1944 Idegen utakon 1944 Ördöglovas 1943 Aranypáva 1942 Negyedíziglen 1940 Jöjjön elsején! 1940 Férjet keresek 1938 Maga lesz a férjem 1935 Szerelmi álmok

Kedvem támadt végignézni valamennyi filmjét!

Szabolcsi Bence

(Pozsonyi út 40.)

Szabolcsi Bence Kossuth-díjas zenetörténész, művészettörténész Budapesten született 1899. augusztus 2-án és Budapesten 1973. január 21-én halt meg. Jogot, irodalomtörténetet és filozófiát tanult Budapesten 1917–1920 között, majd 1921–1923 között Lipcsében zenetudományt, művészettörténetet és történelmet.

Társszerkesztője a „*Zenei Szemlének*” (1926–29), Tóth Aladárral a „*Zenei Lexikonnak*” (1930–31). 1936-ban tagjává választotta a londoni *Royal Asiatic Society*, 1938-ban a *Nemzetközi Zenetudományi Társaság*, 1940-ben a *Nemzetközi Népzenei Tanács*, valamint 1960-ban a finn *Kalevala Társaság*.

1945-től a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zenetörténet tanára volt. 1951-ben kezdte el és haláláig irányította a zenetörténész képzés magyarországi műhelyét, a zenetudományi tanszakot. 1950–1956 között az „*Új Zenei Szemle*”, 1960-tól 1973-ig a „*Magyar Zene*”, haláláig a „*Studia musicologica*” c. folyóiratok szerkesztő bizottságának tagja volt. Utóbbi szaklapnak Kodály Zoltán halála után szerkesztője lett. 1951–1956, valamint 1959–1961 között elnöke volt a Magyar Zeneművészek Szövetségének. Bartha Dénessel együtt szerkesztették a „*Zenetudományi tanulmányok*” tízkötetes könyvsorozatát (1953–62).

1961-ben megalapította, és 1973-ig igazgatóként irányította az MTA Bartók Archívumát, amely 1969 – más forrás szerint 1974 – óta az MTA Zenetudomá-

nyi Intézeteként működik. A budapesti Zeneművészeti Főiskolán ő hozta létre a Zenetudományi Tanszéket.

Az 1920-as, 30-as években bejárta a Duna menti országokat, összegyűjtötte, s közzétette a régi magyar zene emlékeit. Útjainak gyűjtéséből 1928–1954 között tíz fontos tanulmányt írt a magyar zene történetéről, a középkortól kezdve a XIX. századig. A tanulmányok „*A magyar zene évszázadai*” c. gyűjteményes kötetekben jelentek meg 1959 és 1961 között. Ugyanennek az anyagnak más elvű, antológia-szerű összefoglalása „*A magyar zenetörténet kézikönyve*” (1947).

Az 1930-as évek közepétől terjesztette ki kutatásait az egyetemes zenetörténet jelenségeinek és összefüggéseinek vizsgálatára. Ekkor megjelent művei: „*Bevezetés a zenetörténetbe*” (Budapest, 1936); „*A zene története*” (Budapest, 1940); „*Beethoven*” (Budapest, 1947); „*Európai virradat. A klasszikus zene kialakulása Vivalditól Mozartig*” (Budapest, 1948). Kétirányú – „keleti” és „nyugati” – kutatásainak eredményeit monumentális szintézisbe foglalta fő művében: „*A melódia története*”-ben (Budapest, 1950). Szabolcsi írta az első, tudományos hitelű magyar Bartók-életrajzot (1955).

Új kutatási területet nyitott meg a Liszt kései alkotói korszakát vizsgáló tanulmánya is: „*Liszt Ferenc estéje*” (Budapest, 1956). Élete utolsó hónapjaiban adta közre válogatott Kodály-tanulmányait: „*Úton Kodályhoz*”, (Budapest, 1972).

Kutatásainak két fő területét egy-egy hanglemez-antológia formájában is közreadta: „*Musica Hungarica*” (Budapest, 1965); „*Musica mundana*” (Budapest, 1975), „*Zsidó kultúra és zenetörténet*” (szerkesztette Komoróczy Géza, Tankönyvkiadó, 1999).

Szántó Piroska

(Férjével Vas Istvánnal)

(Visegrádi u. 5)

„Szántó Piroska magányos jelenség a magyar művészetben... Különös adottságokkal rendelkezik. Kihallgatja a napraforgók beszédét, örömeiket és szenvedésüket, előtte éppúgy megszólal a ló, mint a szentendrei padlások figyelő arca, éppúgy meglátja a virág szemét, mint a lepkeszárnyét, vagy mint az emelkedettségében szomorú magányra ítélt templomtoronyét. A tárgyak, és lények belső egységét festi meg...” – írta Körner Éva művészettörténész.

Szántó Piroska (Vas Istvánné) Kossuth-díjas festőművész, grafikus, író Kiskunfélegyházán született 1913. december 7-én és Budapesten halt meg 1998. augusztus 2-án.

Tanulmányait 1931-ben az Iparművészeti és a Képzőművészeti Főiskolán kezdte, majd 1932-ben beiratkozott Szőnyi István osztályába a Magyar Képzőművészeti Főiskolára. Első férje Seiden Gusztáv fotóművész, második Vas István költő volt.

1937-ben Bálint Endre hívására ment Szentendrére, ahol a Korniss Dezső és Vajda Lajos körül csoportosuló fiatalok köréhez csatlakozott. 1945-től 1948-ig, feloszlásáig az Európai Iskola tagja volt.

Első önálló kiállítását 1946-ban rendezte.

Az 1940-es évek elejétől Vajda Lajos késői szürrealista műveinek hatására találta meg képi világának arculatát, a növény- és állatábrázolást. Az 1950-es években Villon, Boccaccio, Shakespeare, Kipling, Krúdy Gyula, Radnóti Miklós műveinek illusztrálásával foglalkozott.

Életművét a Szombathelyi Képtárnak ajándékozta 1988-ban.

Életének fontos eseményeiről irodalmi értékű elbeszéléseket írt.

Egyéni kiállításai:

1946 Európai Iskola kt., Budapest **1957** Csók Galéria, Budapest (kat.) **1958** Rippl-Rónai József Múzeum, Kaposvár **1963** Csók Galéria, Budapest (kat.) **1966** Dürer Terem, Budapest **1967** Művészkлуб, Kecskemét **1968** Certaldo (OL) **1970** Műcsarnok, Budapest (gyűjt., kat.) **1971** Műcsarnok, Győr **1974** Szerelmesek, Művésztelepi Galéria, Szentendre (kat.) **1977** Műcsarnok, Budapest (kat.) **1980** Várszínház Galéria, Budapest **1981** Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely **1982** Szentendrei Képtár, Szentendre (gyűjt., kat.) **1984** Gulácsy Galéria, Budapest **1985** Madách I. Művelődési Központ, Vác **1986** *Keresztény Múzeum, Esztergom* **1987** Szombathelyi Képtár, Szombathely (gyűjt., kat.) **1990** Szentesi Művelődési Központ Kisgaléria, Szentes **1992** Liebende, Blumen, Collegium Hungaricum, Bécs (kat.) **1993** Certaldo **1996** Barcsay Iskola Galéria, Szentendre **1997** Városi Könyvtár, Győr **1998** Bálint Zsidó Községi Ház, Budapest *Válogatott csoportos kiállítások* **1945** Szociáldemokrata Párt Képzőművészeti Társasága és meghívott vendégei, Ernst Múzeum, Budapest **1946** A Magyar Képzőművészetért mozgalom I. kiállítása, Ernst Múzeum, Budapest **1948** „Mi magunk”, Európai Iskola XXXIII. kiállítása, Budapest, Üllői u. 11. **1958** Exposition des Peinture, Sculpture et Arts Graphiques Hongrois d’aujourd’hui, Antwerpen **1959** Képzőművésznők nemzetközi kiállítása, Műcsarnok, Budapest **1964** Szocialista Képzőművészek Csoportja 1934–1944, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest **1966** Magyar képzőművészeti kiállítás, Petit Palais, Párizs **1969** Mai magyar egyházművészet, Róma **1973** Európai Iskola, Csók Képtár, Székesfehérvár **1982** Szocialista grafika 1918–1945, Szombathely **1984** Az (ismeretlen) Európai Iskola. A huszadik század magyar művészete, Budapest Galéria, Budapest **1996** Genius loci (Szentendre látványa és motívumai festményeken és fotókon), Szentendrei Képtár, Szentendre **1997** A cirkusz világa a magyar művészetben, Kassák Lajos Múzeum, Budapest. *Művei közgyűjteményekben: Ferenczy Múzeum, Szentendre Fővárosi Képtár, Budapest Janus Pannonius Múzeum, Pécs Magyar Nemzeti Galéria, Budapest Szombathelyi Képtár, Szombathely Szántó Piroska Emlékszobája (Budapest Várkert rakpart 17.).*

Művei: *Bálám számara* (1982) *Golgota* (1987) *Forradalmi szvit* (1989) *Akt* (1994) *Bálám számara és a többiek* (1997)

Megjelent kötetei közül a *Bálám számara* néhány opusza, a *Forradalmi szvit*, és mindenek előtt az *Akt*, olyan eredetiek, mint legszebb képei.

„Bár én tudnék így írni” – jegyezte meg a híres író-költő férj.

Szép Ernő

(Margitsziget)

A Litera online irodalmi újság egyszer elírta nevem, s Szép Ernő lettem. De nem haragudtam. Ellenkezőleg.

Szép Ernő költő, újságíró, színpadi szerző Huszton, 1884. június 30-án született és Budapesten halt meg 1953. október 2-án.

Édesapja tanító volt a hajdúszoboszlói izraelita iskolában, édesanyja varrónő. Gyermekkorában szüleivel Debrecenbe költöztek. Iskolai tanulmányai közben kedvelte meg az irodalmat. 1902-ben jelent meg első verseskötete. Iskolai tanulmányait befejezve Budapestre költözött és újságíró lett.

1908-tól a Nyugat, 1910-től az Est munkatársa volt. Az I. világháborúban, 1914-ben önkéntes katona volt. 1925-től Az Újság munkatársa, s a polgári liberális eszmék szószólója volt.

Szép Ernő előbb népszerű költő volt, azután divatos színpadi szerző lett, regényei irodalmi szenzációknak számítottak, azután egy időre szinte teljesen megfélekeztek róla.

Ady Endre egyik legjobb barátja volt, de ugyanúgy tartozott Molnár Ferenc legszűkebb baráti körébe is. Babits kezdettől fogva nagy költőnek tartotta, Hatvany Lajos a hazai városi irodalom egyik főalakjának. Versei ugyanúgy kaptak helyet a legkomolyabb antológiákban, mint a kabarék színpadán. Ő maga pedig rendkívül szerény modorú, alacsony, sovány ember volt, aki félszeg mosollyal mondta el ironikus véleményét. Aki ismerte, szerette, mindenki nagyra

becsülte, de azért senki sem vette egészen komolyan. Ő maga se vette egészen komolyan sem magát, sem a világot.

1944 augusztusában csillagos házba internálták: a svéd követség mentelmi útlevelel rövid időre szabadult. 1944. október 20-án a nyilasok munkaszolgálatra hurcolták.

1948 után szegénységben élt; a Petőfi Társaság tagja volt.

Művei: Első csokor – versek és műfordítások (1902) Kabaré-dalok (1908) Kucséber kosár – versek, karcolatok (1911) Énekeskönyv – verseskötet (1912) Irka-firka – karcolatok (1913) Az egyszeri királyfi – dráma (1914) Sok minden – karcolatok (1914) Élet, halál – karcolatok (1916) Emlék – versek (1917) Egy kis színház – dráma (1917) A jázminok illata – elbeszélések (1917) Kenyér – karcolatok (1917) Patika – dráma (1919) Lila ákác – regény (1919) Régi kedvünk – versek (1919) Szilágyi és Hajmási – dráma (1920) Szegény, grófnővel álmodott – regény (1921) Az Isten is János – elbeszélések (1921) Magyar könyv – elbeszélések (1921) A világ – versek (1921) Vőlegény – dráma (1922) Két felől angyal – elbeszélések (1922) Bűneim – karcolatok (1924) Elalvó hattyúk – versek (1924) Hetedikbe jártam – regény és elbeszélés (1926) Egy falat föld, egy korty tenger – elbeszélések (1927) Valentine – regény (1927) Jó szó – versek (1929) Azra – mesedráma (1930) A Hortobágy – karcolatok (1930) Magyar drámák a bécsi színpadon – drámák (1930) Aranyóra – mese (1931) Dali dali dal – regény (1934) Ádámcsutka – regény (1935) Szeretném átölelni a világot – elbeszélések (1936) Balett – elbeszélések (1938) A tajtékpipa története – elbeszélések (1938) A negyedik nyúlláb – elbeszélések (1940) Úrinóta – versek (1940) Felnőtteknek – önéletrajzi elbeszélés (1941) Züm züm – elbeszélések (1942) Emberszag – regény (1945) Czüpös Kis János – elbeszélések (1947) Vétkeztem, válogatott elbeszélések (1951) Úriemberek vagyunk – válogatott elbeszélések (1957) Gyereknek való... – versek (1958) Egyszer volt Budán kutyavásár – mesék (1972) Színház – dráma (1975) De kár... - versek, karcolatok (1978) Szép Ernő válogatott versei – versek (1978) Most szeretnék gyerek lenni – versek (1983) Járok-kelek, megállok – válogatott művei (1984) Két kezdő bohóc – válogatott elbeszélések (1985) Hét szín – válogatott versek (1989) Kispanasz – publicisztikai írások (1992)

Szép Ernő nagy értéke irodalmunknak.

Szomory Dezső

(Emléktáblája a Pozsonyi út 22-es számú ház falán látható)

Szomory Dezső író, újságíró, színműíró

Született:

1869. június 2. Pest, Magyarország

Elhunyt:

1944. november 30. Budapest, Magyarország

Életrajza:

Adatok:

1885 – tudósításokat ír a Pesti Hírlap részére

1887 – Jászai Mari - szerelem

1890–1906 Párizs, London

1896 – első dráma bemutatója: „Péntek este”

1920 – Vígszínház „házaszerzője”

1936 – utolsó drámájának bemutatója: Bodnár Lujza

1939 – darabjait letiltják a magyar színpadokról

1944 – halála

Életútja részletesebben

Iskolai tanulmányait az „Evangélikusoknál” és a „Piaristáknál” végzi. Eredetileg édesapja zenei pályára szánja és ebből a célból a Zeneakadémián folytat tanulmányokat. Itt Nikolits Sándor mellett többek közt Liszt Ferenc tanítványa. Tanulmányait megszakítja, s újságírónak áll. 16 évesen korábban már a Pesti Hírlap munkatársa, igaz apró tudósításokat ír. A fiatal Szomory egy véletlen találkozás révén a híres díva, Jászai Mari szerelmét vívja ki. A majd kétszerannyi idős művésznő rajongása, s Szomory kapcsolata társasági téma. Megbotránkozást vált ki, a színésznővel szembeni támadások felerősödnek. Talán e közjátéknak köszönhetően, no meg érlelődő katonai bevonulása elől Párizsba utazik 1890-ben. Majd két évtizeden keresztül Párizsban, majd Londonban él önkéntes emigrációban, mígnem az ellene szóló elfogatóparancs érvényét veszti, ami a hadkötelezettségének elmulasztásáért járt volna.

Szomory a szerző

Még javában párizsi emigrációját tölti, amikor első színdarabját elfogadja, és játszásra ajánlja a Nemzeti Színház Drámaíró bizottmánya, s a „Péntek este” c. dráma kezdi a sort a Szomory színdarabok későbbi folyamának. Párizsban a Quartier Latin-ben lakik, és újságírásból tartja fenn magát. Jó barátságot ápol a kortárs francia írók soraival, de legkiváltképp Alphonse Daudet tünteti ki jó barátságával, valamint Munkácsy Mihály művészi körébe kerül, újságoknak dolgozik, sőt egy francia novelláskötete is megjelenik. Lelkében, vágyaiban itthon él, de nem jöhet haza, mert körözött katonaszökevény. Maga helyett cikkeit és novelláit küldi haza. Távolléte alatt két novelláskötete is megjelenik itthon, neve kezd ismert lenni az újakat kereső századfordulói magyar irodalomban. Csak ő maga nincs a hazájában. Holott egyre jobban gyötri a honvágy, de nem a hazai polgári világhoz, ahonnet származik, hanem ahhoz a magyar nemesi-udvari körhöz, amelyet megszépítve képzel el. Írói stílusa itthon nagy viták kiváltója, ugyanakkor eredeti fordulatok nyelvi játéka, fordulatok cselekményű drámái kapcsán kedvelt színpadi szerzővé válik.

Újra itthon

Stílusa eltér a normális beszédétől, fő célja inkább a szabatos beszéd, az olyan szófordulatok sora, amelyek lehetőség szerint mind jobban lefedik a mondani-valót, a valódi jelenségeket. Minden egyes szó elhelyezkedése hosszú töprengés végeredménye, minden mondatnak kimódolt jelentősége van a következő mondatok felvezetéséhez. Dialógusainak íve szinte megrajzolható, valahonnan tartanak valahová, s a darab kulminációs pontjában a sok ágon futó eseményszálak egymás hatását felerősítve vezetnek katarzishoz a nézőt. Máskor meg muzsikát keres a beszédben, minden másnak adott pillanatban alárendelve, s ezért egyik-másik munkájában néhol zavarosnak, érthetetlennek tűnik.

1906-ban tér végleg haza, s hazai jóbarátok híján magányos tagja a Nyugat nagy nemzedékének. A tizenhét év Párizsban nem múlik el nyomtalanul, londoni, római élményei elő-előtörnek írói munkásságában. Magánéleti manírjai, az úri elegancia az élet nagy játékaival tartozott nála, épp úgy, mint a valóságban lukas zsebű, külsőleg mágnás szerepköre is. Pózolt, s nagyképűnek ható fellépése élesen kettéosztotta maga körül az embereket: ellenzőire és barátaira. Kis stílű gyűlölködései kollégáival szemben pedig állandó derűlttség forrásai. Molnár Ferencsel, de legfőképp Lengyel Menyhérttel szemben viseltet ellenszenvvel. Jól illusztrálja mindezeket a Vígszínház Hermelinjének próbái során felmerülő helyzet is. A darabban van egy szójáték, amelyet hosszas csaták eredményeként a rendező saját felelősségére kihagy a darabból: „...Veszek neked nyestet, menyétet, Lengyel Menyhértet...”

Emberi gyarlóságai és esendőségei azonban mit sem vonnak le irodalmi munkásságának értékeiből, kvalitásából. A színdarabjai biztos sikerprodukciók, színpadi szerzőként ünnepelt sztár, sok százszor játszották már darabjait azóta is. Drámái tömegeket vonzanak, igazi sikerdarabokat tudott írni, és a nézők az érdekes cselekményért tudomásul veszik a túl egyéni, és a sok elemből összeszőtt költői nyelvezetét is. A Szomoró-alakok a színpadon Szomoró-nyelven beszélnek.

A szomoryzmus

1920-tól fogva a Vígszínház háziszzerzőjének számít. A szomoryzmusok, ahogyan szófordulatait illetik, elhíresültek, beleépültek ma már a mindennapjainkba, a köznyelv gazdagodását eredményezve. Gyakran egy-egy újabb szófordulat során megfeledkezünk annak eredetéről. Így van ez Szomoró esetében is.

Színházi próbákön végig jelen van, és ez maga a gyötrelem, ahogy ezt Csathó Kálmán, a Nemzeti Színház főrendezője visszaemlékezéseiben említi. A mondatainak szóhasználata nem a természetes beszéd része, s így az egy-egy szó kihagyásával, megmásításával próbálkozó színészeket, lett-légyen az a nagyhírű országos sztár, Ódry Árpád, leinti, s újra próbáltatja a jelenetet. Mondataiból nem enged. Mesélik, volt, hogy negyvenszerre is megszakította a próbát, amit a legnagyobb türelmű rendező s színész sem bír hosszú ideig idegekkel.

Ilyenkor elmagyarázza, hogy az ő szövege megbonthatatlan, mert zene. A ritmust, a mondatok kicsengését és az egésznek a sajátos lüktetését tudatosan komponálja meg, s minden változtatás a legfőbb szépséget rontja el benne, azt, amiért valójában íródott.

Nézzünk egynéhány feledhetetlen Szomoró-sort illusztrációként:

„...E zengő tumultus Párizsban ébredt, s a nagy olasz kertekben íródott, ahol kaméliák virulnak a szélben, és az arcom egészen sápadt volt. Mert ez idő tájt sokat csavarogtam a nagyvilágban, hazátlanul, elhagyatva és magamban ültem Párizs tetejében a háztetők, kürtők és kémények fölött egy kis sárga lámpa fényében. És odalenn a babiloni éjszakának vörhenyes selyemfátyla lengett. Ó, gyönyörű, kietlen, reménytelen éjszakák! És a nagy olasz kertekben magamban

ültem, s távoli kis angol folyók partján, amit nem szabad, hogy elfelejtsek, mert a víz üde, s illatos volt, mint egy fiatal női kéz, és gyötrő homlokomon enyhítőn perdült tova csillogó gyémántcsöppjeivel. Mindez oly szép volt, mert minden oly fájdalmas volt, s oly kedvesek és enyhék, akik velem éltek akkor: királyok, akik megemelik a kripták márványfedelét kísérteties kézmozdulattal...” (részlet A nagyasszonyból.)

Visszavonultan

Az 1939-es törvények darabjait leparentálják a színpadokról, ő maga a nemkívánatos személyek sorába kerül. A személyével kapcsolatos ambivalens érzések erre az időszakra kiélesednek, felerősödnek. Sokan szeretik, rajonganak érte, mások szépelgőnek titulálják, szemére vetik, hogy egy álomvilágban él, aki a szegények és nélkülözők millióival nem törődik, származása kapcsán jobboldali körök nyílt sajtótámadásának célpontjává válik, gúnyolják, sőt egy alkalommal utcán tüntetnek ellene. Divat lesz bizonyos politikai körökben őt támadni, bár vélhetően sokuk egyetlen Szomory kötetet sem olvasott életében (sőt a magyar irodalom más kiválóságaitól sem olvasnak sokat), mások meg épp intellektusát, művelt, sok nyelven beszélő és író kifinomult stílusát tekintik példának. Támadói „kutató szeme” átsiklik a magyar drámairodalom legszebb magyar történelmi drámái felett, amelyek Szomory színpadi munkásságának gyöngyszemei. Ilyen a Nagyasszony, amelyben II. József császár történetét dolgozza fel, vagy az adott történelmi szituációval összefüggő és párhuzamba hozható II. Lajos király drámája, az összeomló világ lírai látomásaként megírt módon magaslik ki a többi historikus színpadi munkái közül.

Ugyanakkor anekdoták tucatjai keringenek külön megnyilvánulásairól, szokásairól, jellegzetes megjelenéséről a kávéházak teraszain. 1940-től azonban el-elmarad ezekről a számára oly kedves közösségi helyekről, visszahúzódó és magába zárkózó lesz, bujkálnia kell, szorong.

Ő maga a háború előrehaladtával egyre megtörtebben, visszavonultabban és öregurasan él a már bombázásoktól hangos Budapesten. Testvérét, Szomory Emilt haláltáborba kényszeríti a sors, s talán épp egyszerre, egyidőben távoznak e világból 1944 novemberében. Élt hetvenöt évet.

Tatay Sándor

(Gyöngyössy út 53.)

Tatay Sándort Illés Árpád festőművész műtermében, mely afféle szalon volt, ismertem meg. Oda járt Füst Milán, Weöres Sándor, Keresztury Dezső, Vargha Balázs, Barcsay Jenő és sokan mások. Tatay Sándor halk szavú, de ízes humor-érzéssel megáldott ember volt.

Tatay Sándor Bakonytamásiban született 1910. május 6-án és 1991. december 2-án halt meg Budapesten.

Apja lelkész volt. Gyermekéveit hat testvérével együtt szülőfalujában töltötte. Gimnáziumi éveit Tatán, Pápán és Szarvason. Ezután a soproni teológiára iratkozott be, de pár év múlva tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem bölcsészkarának magyar–német szakán folytatta. Ifjúkorában bejárta Európa híres városait. Csavargásaiból hazatérve többféle munkát is vállalt. Az 1930-as évektől jelentek meg írásai. 1944-től Badacsonyan élt. Az írást 1954-től tekintette fő hivatásának. Művei Badacsonyan születtek, de minden télen Budapestre költözött vissza. Műveit kilenc nyelvre fordították le: német, orosz, cseh, eszperantó, lengyel, litván, grúz, kirgiz és ukrán nyelvre.

Művei: Az eke (1931) Jelek a porban (1939) Zápor (1941) Csipke (1942) Húshagyó kedd (1943) Ludas Kata (1943) Ludas Kata és más elbeszélések (1944) A Simeon ház (1955) Ének a szőlőhegyről (1955) A második leány (1956) Vulkan (1958) Kenyér és virág (1959) Üvegcsengő (1960) Kinizsi Pál

(1960) Kelj fel és járj! (1961) A nyugati kapu (1962) Az ítélet napja (1964) Szülőföldem a Bakony (1967) Bujdosásuk története (1967) Diszharmónia (1968) A táltos autó (1968) A szerelem szőnyege (1970) Eszter és a fajdkakas (1971) Hej asszonyok, asszonyok (1972) Meglepetéseim könyve (1974) Lődörgegek kora (1977) Lyuk a tetőn (1977) Puskák és galambok (1977) Hét szűk évtized (1983) Bakonyi krónika (1985)

Munkája eredményét Tatay abban látta: „ha az ember felismeri, elfogadja és mélyen megtanulja tisztelni az új élet törvényszerűségét. Azt, hogy az új élet kohói nemcsak a világpolitikai események színterén izzanak, hanem minden kis nép külön küzdőterén és minden családi tűzhely melegén.”

Tátrai Vilmos

(Raoul Wallenberg u. 4.)

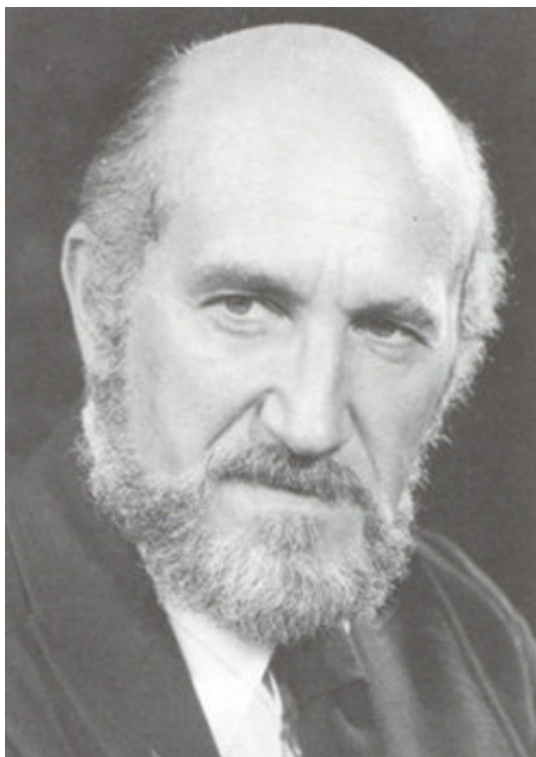
Tátrai Vilmos Kossuth-díjas hegedűművész Kispesten született 1912. október 7-én és Budapesten halt meg 1999. február 2-án.

Tanulmányait Szerémi Gusztávnál, Waldbauer Imrénél, Rados Dezsőnél és Lajtha Lászlónál végezte. 1936–1937 között a Buenos Aires-i Rádiózenekar koncertmestere volt, 1938–1940 között pedig a Budapesti Hangversenyzenekar hangversenymestere. 1940-ben Törökországban dolgozott, közben 1940–1944-ig a Székesfővárosi Zenekar, majd két évig a Rádiózenekar (1945–1946) hangversenymestere. 1946-tól három évtizeden át az Állami Hangversenyzenekar koncertmestere volt. Főleg e zenekar tagjaiból szervezte meg az 1950-es évek végén a Magyar Kamarazenekart, melynek majdnem harminc évig vezetője volt.

1946. október 8-án lépett először közönség elé a Tátrai Vonósnégyessel, akkor Rényi Albert, Ivónyi József és Dénes Vera társaságában. E zenekarral 1948-ban megnyerte a budapesti nemzetközi Bartók-kvartettverseny első díját, melynek nagy nemzetközi sikere volt. Később Szűcs Mihály, Konrád György és Banda Ede is tagja volt az együttesnek.

Pályafutása alatt minden kontinensen, Európa valamennyi országában fellépett. Mintegy kétszáz lemezfelvétel, több mint hatvan magyar mű ősbemutatója fűződik a nevéhez. Mai magyar zenétől Mozartig és Haydn zenééig.

Vámos László

(Katona József u. 27)

Állva táblája alatt, jó érzés tölt el, hogy Vámos László munkatársa lehettem a Madách Kamarában, ahol a Graham Greene Utazás nénikémmel c. előadást rendezte, melynek főszereplői Tolnay Klári és Huszti Péter voltak.

Vámos László Kossuth-díjas rendező Budapesten született 1928. jan. 30-án és 1996-ban halt meg.

1950-ben a Színművészeti Akadémia rendezőszakának elvégzése után a Nemzeti Színház tagja lett. 1952-től a debreceni Csokonai Színház főrendezője, 1955–1973 között a Madách Színház rendezője. Közben 1967-től 1980-ig a Fővárosi Operettszínház főrendezője. 1982–1990 között a Nemzeti Színház művészeti vezetője, főrendezője. 1981-től 1990-ig a Magyar Színházművészeti Szövetség főtítkára volt. 1960-tól a főiskola rendezőtanára volt.

Rendezett drámát, operát, operettet, musicalt. Felkészült művész volt, aki a legösszetettebb feladatot is magasfokú szakmai tudással, muzikalitással, a látvány iránti érzékenységgel oldotta meg. 1962-es *Hamlet*-rendezése nemzetközi visszhangot keltett. Vendégrendezői, meghívásai az Amerikai Egyesület Államokba, Ausztriába, Németországba, Lengyelországba, Franciaországba szóltak.

Fontosabb rendezései:

Bornemisza P.: *Magyar Elektra*; Hugo: *A királyasszony lovagja*; Sh.: *Ahogy tetszik, Téli rege, A vihar, III. Richárd, Hamlet*; Williams: *A vágy villamosa*; García Lorca: *Yerma*; Shäffer: *Black Comedy*; Madách I.: *Az ember tragédiája*

(operaváltozat is); Molière: *Tudós nők*; Katona J.: *Bánk bán*; Márai S.: *Kaland*; Verdi: *A trubadúr*; Britten: *Szentivánéji álom*; Bartók B.: *A kékszakállú herceg vára*; Kodály Z.: *Háry János*; Verdi: *Falstaff*; Bernstein: *West Side Story*; Bock: *Hegedűs a háztetőn*; Herman: *Őrült nők ketrece*.

Vámos László halála után írta Gábor Miklós: „Sztár- és sikercsináló rendező volt. Csinálta a színházat, ahogy elképzelte: fényesen, romantikusan és nagy gesztusokkal, egy tradicionális színházat, amelyhez mindig hű maradt. A siker, a fény, a pompa színházáról álmodott, ahogy egy gyerek elképzei.”

Vámos László életének utolsó hónapjai: csendes, felnőtt, némileg abszurd kamaradarab.

Tizennyolc és tizennégy éves lánya a szülők szándéka ellenére 1995 májusában egy ismerőstől megtudja: édesapjuk gyógyíthatatlan beteg.

Az emléktáblánál *Husztai Péter* elmondta, hogy számára *Vámos László* több volt, mint „rendezőkirály”: egyszerre tudott jeles ember és nagy művész lenni. Emellett fantasztikus tanár volt, aki *nem csak a főiskolán volt képes* tanítani, de a próbák közben is. „Már közel harminc éve oktatok én is a Színművészetin, és igyekszem továbbvinni Vámos László örökségét, hogy a következő generációk számára ne csak színháztörténeti érdekesség legyen. De azt hiszem, az ő életműve olyan gazdag, hogy ez a veszély még egy ideig nem fenyeget.”

Vas István

(Visegrádi u. 5)

Vas István Kossuth-díjas költő, író, műfordító Budapesten született 1910. szeptember 24-én és Budapesten halt meg 1991. december 16-án.

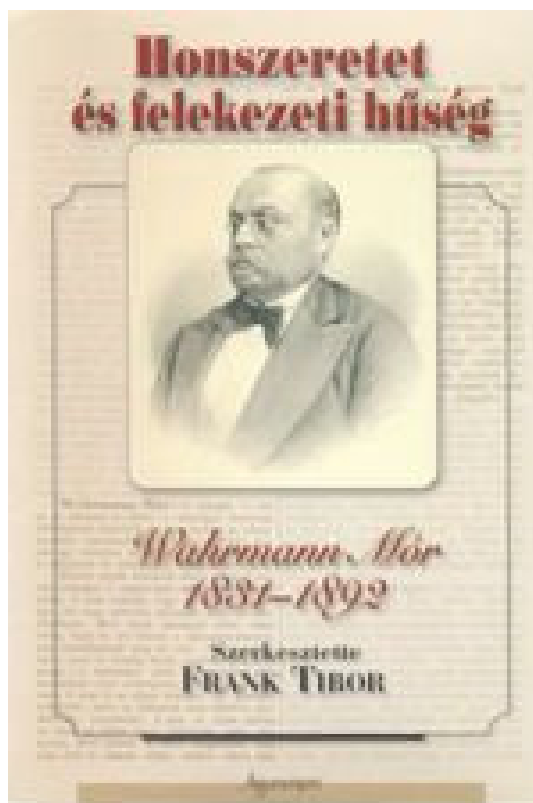
Életútja: 1926 – a *Dokumentum* munkatársa volt. 1928 – beiratkozott a bécsi Kereskedelmi Intézetbe. Megismerkedett későbbi első feleségével, Nagy Etel mozdulatművésszel. 1933 – verseit kezdte közölni a *Nyugat*, később a *Válasz* is. 1929-39: között különböző budapesti cégeknél dolgozott, míg a *numerus clausus* miatt el nem bocsátották; ezidőben halt meg a felesége. 1944-45: Ottlik Géza és Szántó Piroska bújtatta. 1946-ban a Révai Kiadó lektora lett. 1949-53 között nem publikálhatott. Ekkor műfordításaiból élt. 1951-ben feleségül vette Szántó Piroska festőművészt. 1956-71 között az Európa Könyvkiadó lektora volt.

Művei: 1932 – *Őszi rombolás* (verseskötet) 1938 – *Menekülő múzsa* (verseskötet) 1943 – *Elveszett otthonok* (önéletrajzi kisregény) 1947 – *Kettős örvény* (verseskötet) 1948 – *Római pillanat* (verseskötet) 1955 – *Hét tenger éneke* (versfordítások) 1956 – *A teremtet világválogatott* (verseskötet) 1957 – *Nehéz szerelem* (regény) 1958 – *Évek és művek* (esszék) 1960 – *Rapszódia egy őszi kertben* (verseskötet) 1962 – *Római rablás* (verseskötet) 1965 – *Földalatti nap* (verseskötet) 1967 – *A félbeszakadt nyomozás* (regény) 1969 – *Nem számít* (verseskötet) 1969 – *Megközelítések* (esszék) 1970 – *Mit akar ez az egy ember?* (össze-

gyűjtött versek) 1972 – A kimondhatatlan (válogatott versek) 1974 – Az ismeretlen Isten (összegyűjtött esszék) 1975 – Önarckép a hetvenes évekből (új összegyűjtött versek) 1981 – Mért vijjog a saskeselyű? (regény) 1983 – Ráérünk (verseskötet) 1987 – Igen is, nem is (esszék) 1990 – Szentendrei elégia (verseskötet) 1990 – Válogatott versek 1991 – Azután (regény)

Előbb Kassák köréhez tartozott, s ott elismert fiatal költőnek számított, de új versei Babitsnak is tetszettek, és hamarosan a *Nyugat*ban is megjelent.

Wahrmannn Mór

(Pozsonyi út 53.)

Talmud tanárom, Báruch Oberlander adta elő egyik órán, hogy Wahrmann, az első zsidó országgyűlési képviselő parlamenti felszólalására reagálva Deák Ferenc megjegyezte: „az a vallás, mely az élet legapróbb részleteit is szabályozza, tiszteletre méltó”.

Wahrmann Mór (Móric) Pesten, 1831. február 28-án született és Budapesten 1892. november 26-án halt meg. Nagykereskedő, befektető, egyházi vezető és politikus volt.

Életpályája: Wahrmann Israel (1755-) pesti főrabbinak (1794–1826), az első pesti nyilvános zsidó iskola megalapítójának unokája. Anyja a tekintélyes galíciai rabbicsaládokkal rokonságban álló Weisz Regina (1813–1857), apja Wahrmann Mayer Wolf (Pest, 1795 – Pest, 1859) textilkereskedő (Wahrmann M. W. cég), aki az apósa (a gorlicei gyáros Reb Icig Weisz) berendezte üzlet vezetőjeként szerepelt. Wahrmann Mór magántanulóként a pesti evangélikus gimnáziumban lezárt középfokú tanulmányai után a pesti egyetem bölcsészkarát látogatta. 1847-től atyja királyi szabadalmú nagykereskedésében tevékenykedett, 1852-től cégvezető volt, 1858-tól társtulajdonos („Wahrmann és Fia”). Atyja halála után előbb Sándor nevű testvérével együtt tulajdonosa e cégnek csakúgy, mint a később Bécsben alapított Wahrmann és Társa árubizományos üzletnek. Wahrmann Mór létrehozott egy saját pénzváltó üzletet is.

1861. március 19-én feleségül vette a pesti nagykereskedői családból származó Gold Lujzát (1841–1865. április 28.), amivel 40 000 forint hozomány kezelésére jogosíttatott. 1863-ban, majd 1868–1869-ben befektetőként részt vett több iparvállalat (Pannónia Gőzmalom, illetve példaként: „Flóra” sztearingyertya- és szappangyár, Első Magyar Gépgyár, Salgótarjáni Vasfinomító (a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű egyik elődvállalata), Ganz és Társa (e cégben Mechwart András igazgató pénzügyi tanácsadója, később az igazgatóság elnöke) és bank (például: Angol-Magyar Bank) alapításában. 1871-től egyedül jegyezte a Wahrmann és Fia céget. Az akkor már tíz éves pénzváltó céget 1872. év végén átadta cégvezetőjének, Totis Adolfnak. Ekkor a Wahrmann és Fia cégvezetői (Totison kívül Kollinszky Zsigmond és Holländer Sámuel [Wahrmann Mór egyik nagynénjének unokája]) távoztak a cégből, ahová azonban Holländer 1873 tavaszán, még az 1873. évi tűzsdeválság kirobbanása előtt, visszatért. Nagy, körülbelül nyolcezer holdnyi földbirtokokat szerzett Szabolcs vármegyében (az elsőt, a kiskisvárdai uradalmat a herceg Esterházy zárgondnokságból 1869-ben vásárolta ki). Vagyonát az Osztrák-Magyar Bank 1879-ben másfél, 1890-ben négy millió osztrák értékű forintra tartotta. Alapítója a Kereskedelmi Akadémiának, 1869-től tagja, 1888-tól elnökhelyettese az akadémia vezérő testületének. Tagja, 1865-től igazgatója, 1877-től elnöke volt a pesti Lloyd Társulatnak, illetve 1891-től elnöke a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának.

1868-ban Wahrmann Mórt az Országos Izraelita Kongresszus alelnökké választotta, s ő vezette a Kongresszus küldöttségét az uralkodóhoz. 1883-tól, már a tiszzaeszlári vérvád fölmerülése után, a pesti kongresszusi (neológ) hitközség elnöke lett, s e minőségében a zsidókórház egyik adományozója.

1869-ben Csengery Antal maga helyett Wahrmann Mórt ajánlotta képviselőnek, aki – párthívei szerint – „a kereskedelmi érdekképviselő és a zsidó emancipáció” megtestesítője volt. Megválasztása után még nyolc cikluson keresztül a pest-lipótvárosi kerületben (szinte mindig közfelkiáltással) megválasztott (a 1878–1881 közötti időszak kivételével) Deák- majd szabadelvű párti képviselőházi tag. Pártja pénzügyi szakértője, a párt képviselőjében a közös ügyek magyar delegációjának tagja. A Ház pénzügyi bizottságának előadója, illetve elnöke, kereskedelmi illetve földművelésügyi költségvetési előadó. Lónyay Menyhért híve, 1875-ben pénzügyminiszter-jelölt. 1872-ben Buda, Pest és Óbuda egyesítésének egyik képviselőházi indítványozója. Képviselőként nevezetes szalont tartott svábhegyi villájában, többek között 1876-ban vendégül látta Nemzetközi Statisztikai Kongresszus budapesti összejövetelének tagjait. A korabeli közvélemény számára szimbolikus jelentőségű volt az 1882. év nyarán az antiszemita párti Istóczy Győzővel vívott párba.

Pártoló tagja volt az Írók és Művészek Társaságának, alapító tagja a Magyar Történelmi Társulatnak, 1878-tól az Országos Magyar Képzőművészeti Társulatnak és az Iparművészeti Társulatnak, szerepet vállalt a főváros Képzőművészeti Bizottságában. 1879-ben létre hozott egy sorsoláson alapuló, műtárgyakat vásárló egyesületet. Kezdeményezője volt a „Jó Szív” sorsjátéknak. Elnöke volt a Lipótvárosi Jótékonykodási Egyletnek, támogatója a Vöröskeresztnek.

Raoul Wallenberg

(Szent István park)

Wallenberg- emlékmű a Szent István Parkban, XIII. kerület

Pátzay Pál kígyóval küzdő férfit ábrázoló alkotását 1949-ben állították fel első alkalommal, de a biztonsági szolgálat parancsára még az avatás előtt elszállították. A mű nem sokkal később már Wallenbergre való utalás nélkül bukkant fel Debrecenben. Az eredeti szobor másolatát csak 1999-ben állították fel Budapesten.

Kislányommal, Lizával sétálva a parkban, sokszor meg kellett állni a szobor előtt, hogy nézze, bámulja a kígyóval birkózó embert. S hogy oldjam szorongását, mondtam és mutattam:

– Megfogja a kígyót és agyoncsapja!

Nevetett és mentünk tovább.

Raoul Wallenberg svéd diplomata Stockholmban született 1912. augusztus 4-én és – nincs biztos adat – 1947. július 16-án halt meg. A második világháború éveiben Magyarországon zsidók ezreit mentette meg a deportálástól és a haláltól.

Életpályája: Raoul Wallenberg néhány hónappal apja, Raoul Oscar Wallenberg halála után, 1912. augusztus 4-én született az egyik leggazdagabb és legbefolyásosabb svéd nagytőkés családban. Apja halála miatt neveltetését nagyapja, Gustav Wallenberg kereskedő és diplomata irányította. Mivel átfogó, nemzetközi szellemű neveltetésre törekedett, az ifjú Wallenberg sok időt töltött külföldön, és több nyelvet is megtanult. A nagypapa fő célja az volt, hogy Raoul

„tapasztalt és jó emberismerő” legyen, és átvehesse egy külföldön működő kereskedelmi bank vezetését. Raoul az iskolát közepes eredménnyel végezte, de megtanult angolul, franciául és németül. Édesanyja azt szeretete volna, ha a Harvard Egyetemen tanul tovább, de oda nem vették fel. Ehelyett a michigani Ann Arbor Egyetemen kezdett építészetet tanulni, de tanulmányait nem fejezte be. Egy rövidebb stockholmi kitérő után nagyapja további „tanulmányi utakra” küldte először Dél-Afrikába, ahol a különböző építő- és vegyipari cikkek kereskedelmével ismerkedett, majd a palesztinai Haifába, ahol egy holland érdeklőségű banknál dolgozott, mint gyakornok. Itt került először kapcsolatba a Németországból elmenekült zsidókkal. Haifai útja előtt nem volt túlságosan jó véleménye a zsidókról. Amikor megtudta, hogy kétszáz cionista is utazik azon a hajón, amivel ő Genovától Haifáig, ezt írta: *„ismerve a dél-afrikai zsidókat, eléggé pesszimista vagyok. Ennek ellenére azért lehet, hogy az út kellemes lesz”*.

Véleménye valamivel kedvezőbb lett, több levélben állítja szembe a zsidók szorgalmát az arabok lustaságával. A kibucok „szocialista kollektívizmusa” sem váltotta ki rosszallását, de a zsidók továbbra sem érdekelték különösebben. Egyik levelében azt írta, hogy inkább arabul tanul meg, mint héberül, bár ott – valószínűleg a munkahelyén, a bankban – a hébert tekintették fontosabb nyelvnek.

Wallenberg nem szeretett a bankban dolgozni. Egyik levelében azt írta nagyapjának, hogy „a banki munkáról már majdnem teljesen megfeledkeztem”, és inkább palesztinai utazásairól mesélt. Wallenberg építész akart lenni, hogy megállhasson a saját lábán.

Anyja és a nagyapja is azt szeretete volna, ha Raoul Wallenberg a nagy családi bankban, a stockholmi Enskilda Bankenban arat karriert, de erre a lehetőségre id. Marcus Wallenberg, aki nagyapja testvére és a bank vezérigazgatója volt, „szkepticizmussal tekintett”, mert nem tartotta alkalmasnak a feladatra a fiatal Raoult. 1935-ben az idős Marcus Wallenberg ezt írta fiának, ifj. Marcus Wallenbergnek: *„meggyőződésem, hogy Raoul valójában be akar kerülni a bankba, és ott minél tovább akar jutni”*. Magyarországon először 1942 februárjában járt, majd 1943 szeptemberétől október 13-ig maradt.

Wallenberg Budapestre érkezett, s a svéd követségen Wallenberg érkezése után kialakult kedvező körülmények között a kiadott védődokumentumok mennyisége valóban megemelkedett, de Wallenberg vezető szerepe a védő- és az ideiglenes útlevelek kiadási feltételeinek a megszigorítását is magával hozta. A védőútlevelek számának megnövekedése nagy valószínűséggel a svájci gyakorlat példáját követte, mert a svájciak minden Palesztina-igazolványt családi dokumentumnak tekintettek, és így tízezer számra adhattak ki védleveleket. Ennek nyomán Wallenberg is azt állította, hogy minden svéd beutazási vízum családi vízum és ezt a magyar hatóságok „elhitték” neki.

1944 augusztusában 4 500 védőútlevél kibocsátására adtak engedélyt.

Újlipótváros, Vizafogó és Angyalföld városrészek emléktáblái

Emléktáblák a XIII. kerületben

<i>Sorszám</i>	<i>Megnevezés</i>	<i>Az emléktábla helye</i>	<i>Elhelyezési időpont</i>	<i>Megjegyzés</i>
1	Dr. Adler Ferenc	Szabolcs u. 33-35.	1967	
2	Angel Sanz-Bríz	Szt. István park, 35.	1994	spanyol ügyvivő
3	Anna Stein	Jászai M. tér	1990	Dunába lőtt emberek emlékére
4	Árpád-házi Szent Margit sírja	Margitsziget		
5	Bábel Vincéné	Váci út 189.	1980	
6	Bálint György	Kresz G. u. 16.	1965	alk. Ungvári Lajos
7	Berzeviczy Gizella	Tüzér u. 58.	1984	
8	Békemérföldkő	Margitsziget	1996	Sportuszoda előtt
9	Bodor Péter	Margitsziget, Bodor-kúton	1935-36	székely ezermester
10	Bombatámadás áldozatai	Váci út 189.	1945	Kender-Juta ép.
11	Bródy Sándor	Margitsziget, romok	1967	
12	Cziffra György	Tomori u. 2.	1995	ált. iskolában
13	Debreceni 100. évfordulás emlékkő	Debreceni park	1973	alk. Szókontor Pál
14	Dergács Ferenc	Victor Hugó u. 25-27.	1981	Külker. Szálló
15	Ditrói Mór	Ditrói M. u. 2.	1969	Vígyszínház ig. volt
16	Dobozy Imre	Szt. István park 15.	1987	
17	Dózsa György	Dózsa Gy. u. 136.		ált. iskola
18	Dunyov István	Dunyov I. u. 2.	1967	honvéd alezredes, az emléktábla építkezés miatt behozva a Polgármesteri Hivatalba 2008.02.15.
19	Elektromos Művek II. vh. s. ellenállói	Népfürdő u. – Latorca u.	1945	E.M. Sporttelep
20	I. világháborús emlékkő	Margitsziget pesti oldal	1918 után	
21	Északi összekötő vasúti híd	Népszigeti őrház K-i oldala	1955	
22	Forgács Antal	Visegrádi u. 3.	1986	
23	Ganz-Danubius	Váci út 202	1985	
24	Gárdonyi Géza	Radnóti M. u. 8–10.	1995	iskolában
25	Gergely Győző	Gergely Győző u. 5.	1948	
26	Gidófalvy Lajos	Gidófalvy Lajos u. 1/a	1970	Felújítva 2007.
27	Gidófalvy Lajos	Gidófalvy Lajos u. 1/a	1991	Felújítva 2007.
28	Giorgio Perlasca	Szt. István park 35.	1993	

29	Hajós Alfréd	Margitsziget	1938	Fedett uszoda
30	Hajós Alfréd	Margitsziget	1958	Fedett uszoda
31	Hegedűs Gyula	Hegedűs Gy. u. 2.	1995	
32	Heidrich Lajos – Bodnár Ernő	Váci út 152–156	1945	Láng Gépgyár
33	Helytállás a II. vh. alatt	Szabolcs u. 33-35.	1985	
34	Hernádi Lajos	Hegedűs Gy. u. 8.	1991	
35	Hirmann Ferenc	Váci út 119.	1997	
36	Hunyadi Mátyás	Karikás F. u. 3.	1996	Általános Iskola
37	Izraelita mártírok (1938–1945)	Hegedűs Gy. u. 3.	1948	
38	Izraelita mártírok (1938–1945)	Hegedűs Gy. u. 3.	1948	
39	Az Izraelita Kórház seb. oszt.	Szabolcs u. 33-35.	1986	
40	Karikás Frigyes	Karikás Frigyes	1967	
41	Kárpáti Aurél	Margitsziget	1967	
42	Kassák Lajos	Váci út 61.	1979	Általános Iskola és Gimn.
43	Katona József	Katona J. u. 37.		
44	Kelli László	Kelli L. u. 1.	1964	
45	Kiss Lajos	Dózsa Gy. út 150–152.	1969	
46	KMP Központi párthelyiség	Visegrádi u. 15.	1958	
47	KMP VI. ker. pártszerv. megal.	Dózsa Gy. út 150–152.	1968	
48	Komjádi Béla	Margitsziget		Fedett uszoda
49	Krúdy Gyula	Margitsziget	1967	Romok
50	Kun Béla	Kresz G. u. 27.	1985	
51	Láng Gépgyár	Váci út 152–156.	1945/46.	Láng Gépgyár ig. ép.
52	Lehel utcátábla	Lehel u. 4.	1943	alk. Liszkai-Kováts
53	Lékai János	Jász u. 155.	1975	Hajózási Szk. Isk. alk. Szókontor Pál
54	Lőrincz György	Tátra u. 20.	1997	domborműves
55	Magyar Cionista Szövetség	Emlékgúla	1994	
56	Margit-híd alapítása	Margit-híd	1876	
57	II. világháborús emt.	Dózsa Gy. út 53.	1992	
58	Möller István	Lehel téri templom		
59	Petőfi Sándor	Dózsa Gy. út 136.		Általános Iskola II. em.
60	Petrováczy Gyula	Béke téri templom		
61	Petz Lajos	Kassák L. u. 22.	1930	Evangélikus templom
62	Radnai György	Jászai Mari tér 4/a	1999	
63	Radnóti Miklós	Kádár u. 8.	1961	
64	Radnóti Miklós	Radnóti Miklós u. 45.		Alk. Saár Erzsébet szoborfejes emt.
65	Rajk László	Pannónia u. 1.	1969	alk. Varga Imre
66	Raoul Wallenberg	R. Wallenberg u. 9–11.	1989	
67	Rendek András	Kartács u. 13.	1968	

68	Révész Béla	Margitsziget		Romok
69	Rózsa Ferenc	Huba u. 7.	1976	
70	Röntgen Wilhelm Konrád	Röntgen u. 1.	1973	
71	Sarkadi István	Huba u. 7.	1976	Vendéglátó isk.
72	Schönstein Sándor	Szabolcs u. 33-35.	1967	Előcsarnok
73	Sollner József	Násznagy u. 28.	1964	
74	Dr. Soó Rezső	Margitsziget, Rózsakert	1989	
75	Szabolcsi Bence	Pozsonyi út 40.	1998	
76	Szabó Ferenc	Hollán E. u. 33.	1972	alk. Pátzay Pál
77	Szép Ernő	Margitsziget	1967	
78	Tanácsköztársaság	Váci út 152–156.	1969	alk. Berény Róbert – Kalló Viktor
79	Tanácsköztársaság	Váci út 202-204.	1969	alk. Berény Róbert – Kalló Viktor
80	Tatay Sándor	Gyöngyösi u. 53.	1996	
81	Tóth Aladár és Fischer Annie	Szt. István park 14.	1985	
82	Tömpe Lajosné	Váci út 189.	1969	Kender-Juta ép.
83	Uhlár Béla	Béke téri Templom		
84	Vadas Andor	Vág u. 14.	1945. után	
85	Vígszínházi csata	Szt. István krt. 14.	1955	
86	Dr. Weisz Ármin	Szabolcs u. 33-35.	1933	
87	Zsigmondy Vilmos	Margitsziget	1968	
88	Tátrai Vilmos	Raoul W. u. 4.	2000. febr. 2.	
89	Radics Béla	Gyöngyösi u. 47.	2000. febr. 6.	
90	Deák Ferenc	Hollán Ernő u. 31.	2000. ápr. 18.	
91	Kovács Margit	Pozsonyi út 1.	2000. május 3.	
92	Radnóti Miklós	Pozsonyi út 1.	2000. május 3.	
93	Hegedüs Géza	Ditrői Mór u. 3.	2000. május 15.	
94	Fodor Imre	Déryné köz (Váci út 63.)	2000. okt. 14. (JA. Színház épületén)	
95	Kisegítő munkásszázad	Reitter F. u. 24/b	1996-os et. pótl. 2000. XI. 17.	
96	Weiss Arthur	Pozsonyi út 23.	2001. febr. 9.	
97	Flesch Ármin	Madarász V. u. 22-24.	Gyermekekórház I. em.	1979, a dombormű Somogyi József alk.
98	Pécsi Eszter és Fischer József	Szt. István park 16.	2001. április 12.	
99	Wahrmann Mór	Pozsonyi út 53.	1994	
100	Márkus László	Csanády u. 12/a	2001. június 10.	
101	Kassák Lajos	Bulcsú u. 21/a	2002. június 6.	
102	Illyés Gyula	Lehel-Hun u. 6. sarok	2002. december 19.	
103	Domján Edit	Hollán Ernő u. 28.	2002. december 21.	

104	Major Tamás	Pozsonyi út 40.	2003. június 3.	
105	Kellér Dezső	Katona J. út 35.	2003. június 5.	
106	Obersovszky Gyula	Keszkenő u. 35.	2003. október 23.	
107	Árva János	Hollán Ernő u. 5.	2003. november 21.	
108	Kaffka Margit	Üteg u. 15.	2003. december 18.	
109	Gábor Miklós	Katona József u. 27.		
110	Kazimír Károly és Takács Marika	Szent István park 4.	2004. április 16.	
111	Berda József	Váci út 140.	2004. május 27.	
112	Tripolisz (városrész)	Babér u. 25.	2004. szeptember 23.	
113	Magyarországi holokauszt 60. évfordulója alkalmából	Dózsa György u. 55.	2004. október 8.	Egykori zsinagóga falán, ma sportszarnok
114	Papp László	Kassák Lajos 48. (rég Fóti út)	2004. november 4.	Domborműves, Gyurcsák Ferenc szobrászművész
115	Géczi József	Országbíró u. 52.	2004. november 11.	
116	Kabos Gyula	Váci út 16.	2005. március 24.	
117	Heltai Jenő	Pozsonyi út 40.	2005. augusztus 25.	
118	Golopencza Illés	Csanády utca 21.	2005. október 24.	
119	Hatvany Lajos	Pozsonyi út 40.	2005. október 27.	
120	Kéthly Anna	Pozsonyi út 40.	2005. november 17.	Domborműves Czinder Antal
121	Karczag György	Szent István krt. 16.	2006. március 15.	
122	Reitter Ferenc	Reitter Ferenc u. 1.	2006. március 21.	
123	Bulla Elma	Radnóti Miklós u. 40.	2006. augusztus 24.	
124	Simon István	Raoul Wallenberg u. 7.	2006. szeptember 14.	
125	Hajdú Júlia	Pozsonyi út 7.	2006. október 7.	
126	Dr. Kopácsi Sándor	Teve utcai rendőrszékház	2006. október 19.	
127	1956-os domborműves emléktábla	Tahi u. 18.	2006. október 20.	Domborműves, Marosits István
128	Papp Ferenc	Gogol u. 27.	2006. november 27.	
129	Bokros Birman Dezső, Hincz Gyula, Pap Gyula, Vedres Márk képzőművészek	Bulcsú u. 18-20.	2007. március 29.	Domborműves, Paulikovich Iván alkotása
130	Mácsai István festőművész	Pannónia u. 36.	2007. április 3.	
131	Würtl Ádám grafikusművész	Máglya köz 4.	2007. június 1.	
132	Láng László gyáralapító	Váci út 154.	2007. szeptember 11.	
133	Bence György filozófus	Katona József u. 27.	2008. január 22.	
134	Peyer Károly	Tátra u. 20/B.	2008. február 16.	
135	Vámos László	Katona József u. 27.	2008. március 26.	
136	Faludy György	Szent István krt. 2.	2008. április 11.	Domborműves, (Máger Ágnes képzőművész)

137	Reich Aladár és felesége József Vilma (gyártulajdonos)		1994.	Szalag és Zsinórgyár Zrt. Az épület lebontása miatt áthelyezve a Dózsa György út 55. sz. alatti Budapesti Zsidó Hitközség épületének falára 2008. 4. 11-én.
138	Az Első Magyar Gépgyár Rt.	Váci út 48.	2008. május 28.	
139	Vitéz Nagy József 1908–1979 szerkesztettkészítő építész	Tátra u. 20/B.	2008. nyár eleje	
140	Csillag László pedagógus, XIII. kerületi díszpolgár	Bánki Donát Közlekedésgépészeti Szakközépiskola és Szakiskola Váci út 179–183.	2008. június 3.	
141	Szentiványi Lajos Kossuth-, és kétszeres Munkácsy-díjas festőművész	Máglya köz 2.	2008. szeptember 9.	Domborműves, Buda István
142	Tom Lantos politikus	Szt. István park 25.	2008. szeptember 25.	
143	Bereczky Albert református püspök	Pozsonyi út 58. református templom	2008. október 5.	
144	Szántó Piroska és férje Vas István	Visegrádi u. 5.	2008. október 21.	
145	Sulyok Mária	Hollán E. 10.	2008. november 5.	Vígsház, Önkormányzat
146	Kender-Juta és Politextil Gyár	Váci út 191.	2008. november 21.	

Megszűnt (elszállított, elpusztult) XIII. kerületi emléktáblák

<i>Megnevezés</i>		<i>Az emléktábla helye</i>	<i>Elhelyezési időpont</i>		<i>Megjegyzés</i>
1	Balázs Ferenc			elp.	
2	Bálint György			elp.	
3	Ékirásos tábla			elp.	
4	Fürst Sándor			elsz.	
5	Dunyov István honvéd alezredes	Dunyov I. u. 2.	1967		az emléktábla építkezés miatt behozva a Polgármesteri Hivatalba 2008.02.15.

EPILOGUS

Köszönetet mondok mindazoknak, akik dokumentumokkal, visszaemlékezésekkel és fényképekkel segítettek könyvem összeállítását.

A kötet ötlete alapját képezte a TV13 Bánki Árpád által szerkesztett és rendezett *Kerületi séták – Emléktáblák nyomában* c. televíziós műsorsorozatnak.

Polgár Ernő

(1954. január 27., Bácsalmás –) író, irodalomszervező, szerkesztő, dramaturg, művelődéstörténész, szakpolitikus. Újlipótvárosban él.

Pályafutása

Bácsalmáson született, s 1972-ben ott érettségizett a Hunyadi János Gimnáziumban. Könyvtáros, majd a Színház- és Filmművészeti Főiskolán dramaturg diplomát szerzett. 1972–1976 között könyvtáros az Országos Széchenyi Könyvtárban, azután szerkesztő a Magyar Rádióban. 1979-től a Madách Színház dramaturgja, 1997-98-ban a Színház és Filmművészeti Főiskola tanulmányi vezetője. *Gyermektudósítóként* kezdett írni a Petőfi Népének. Az *Albérlórsors* című feltűnést keltő irodalmi szociográfiáját 1975-ben a Budapest folyóiratban közzétették. 1981-ben MTA-, 1994-ben Soros-, 1998-ban Pro Renovanda Cultura Hungariae-ösztöndíjas. 1998-tól szabadfoglalkozású író. 2000-2003-ban a Blue Shop Online galéria és digitális kiadó vezetője. A www.hun-info.hu online hírügynökség felügyelő bizottságának elnöke. 2002-től kilépéséig a Magyar Írószövetség Próza Szakosztályának elnöke, 2004-től a Szépírók Társasága tagja, s az *Újlipótvárosi esték* (*Újlipótvárosi Klub Galéria*), a *Találkozások* (*EMIH Kulturális Központ*) és a *Frankel esték* (*Frankel Zsinagóga Micve Klub*) című programok vezetője. 2006-tól Budapest XIII. kerülete képviselőtestülete kulturális bizottságának tagja.

Főbb művei

- 1983 – **Hullámsír, Hazatérők, Ady** (drámák)
- 1985 – **Túl az Egyenlítőn** (dráma)
- 1991 – **Randevú Bangkokban, Elítéltek, Tűzjárók** (drámák)
- 1994 – **Isten madárkái** (film)
- 1992 – **A sárga csillagok nyomában** (szociográfia)
- 1994 – **Légy a feleségem!** (elbeszélések)
- 1994 – **A Philemon fedélzetén a világ körül** (útleírás)

- 1994 – **Lótuszvirág** (Távol-keleti történetek)
- 1997 – **A sárga csillagok nyomában – Gettó a Délvidéken** (2. bőv. kiadás)
- 1997 – **Egy asszony második élete** (tényregény)
- 1999 – **Szerelmek** (regény)
- 2000 – **A Szent István parki fák** (elbeszélések)
- 2000 – **Színészek és színésznők bűvöletében** (esszéregény)
- 2001 – **Civilizációk nyomában** (kultúrtörténet)
- 2001 – **Az iszlám világ titkai** CD-ROM (kultúrtörténet)
- 2002 – **Az istenek szigete** (regény)
- 2002 – **Tengerek és szárazföldek bűvöletében** (esszé, digitális kiadás)
- 2003 – **Káma szolgája** (regény)
- 2004 – **Halálos csók** (elbeszélések)

Életműkiadás keretében megjelent:

- 2005 – **Hogyan lettem anya** (tényregény)
- 2005 – **A kultúrák eredete és ősképei. Bevezetés a mítoszok és a szimbólumok világába** (kultúrtörténet)
- 2006 – **Kleopátra vitorlása. Gasztronómiai utazások** (kultúrtörténet)
- 2006 – **Egy asszony második élete** (tényregény 4. kiadás)
- 2007 – **Nomádok vágója** (elbeszélések)
- 2007 – **Az iszlám világ titkai** (kultúrtörténet 2. javított kiadás)
- 2008 – **A tenger hangja** (regény)
- 2008 – **Óceánia** (kultúrtörténet)

Előkészületben (az életműkiadás folytatása):

- 2009 – **A gyertya becsukta szemét, Mama!** (tényregény)
- 2009 – **India és más világok. Az Éden nyomában** (kultúrtörténet)
- 2010 – **Zsidók, kotródjatok! (Száműzetés Babilonba)** *A regény a szerző pályája 35. évfordulójára jelenik meg életművét bemutató melléklettel.*
- 2011 – **Indiai szerető** (regény)
- 2012 – **A Clotilde Salon** (elbeszélések)
- 2013 – **Bali szigetén** (*Az istenek szigete* c. regény 2. javított kiadása)
- 2014 – **Káma szolgája** (regény 2. jav. kiadása)
- 2015 – **Színészek és színésznők bűvöletében** (esszéregény 2. javított kiadása)

Művei antológiákban

- *The Hungarian School of Drama and Film* In: *Scenes of Hungarian Theatres* (International Theatre Institute, Budapest, 1984)
- *Huszonöt év után* In: *A Bácsalmási Hunyadi János Gimnázium évfordulós évkönyve 1953–1993* (Bácsalmás, 1993)
- *Az ördög képviselője* In: *Angyalföldi antológia* (Budapest, 2001)
- *A Lyukasóra tíz éve* (Antológia) DVD Szerk. Polgár Ernő Bp. 2001.

- *Múltbanéző Gondolatok az 50 éves évforduló kapcsán* In: *A bácsalmási Hunyadi János Gimnázium 50 éves jubileumi évkönyve 1953–2003* (Bácsalmás, 2003)
- *A büntetőbíró, Rilke gazdája* In: *Napragyogás. Lírykusok Irodalmi Műhely Antológiája* (Budapest, 2003)
- *Sors* In: *A felvidéki magyarok Bácsalmásra telepítésének igaz története (1947–1997)* (Bácsalmás, 1997)
- *Lectori salutem!* In: *Bácsalmás város zsidó közösségének története 1750–1950* (Szerk. Dr. Horváth Zoltán) (Bácsalmás, 2006)
- *Monológ* In: *Az esti tűznél találkozunk. A Nagy Lajos Társaság antológiája.* (Budapest, 2007)
- *Bartók Párizsban* In: *Légyott. A Spanyolnátha antológiája* (Miskolc, 2007)
- *Nagyon rövid leszek...* In: *Újraolvasott negyedszázad* (Budapest, 2007)
- *Polgár Ernőről* In: *Bácsalmás és környéke. Almanach* (Bácsalmás, 2007)
- *Bartók tamo doleko* In: *Mégsem légyott. A Spanyolnátha antológiája* (Miskolc, 2008)

Fontosabb díjai

- 1981 – MTA-ösztöndíj
- 1994 – Soros-ösztöndíj
- 1998 – Pro Renovanda Cultura Hungariae-ösztöndíj
- 2005 – Bácsalmás Városért
- 2005 – Nagy Lajos-díj
- 2007 – Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje

Róla mondták

A Szent István parki fák (Novella, 2000) *„finom csiszolatú írói tudással, a nyelv előtti megfelelő alázattal – mely nyelvet mégis magas fokon „dolgoztatni” is képes – beszámolni olyasmiről, amiről csak irodalmi beszéd képes.”*

– Kulcsár Szabó Ernő

Egy asszony második élete (Gondolat, 1977) *„Dokumentumregénye ... izgalmas, megrázó, döbbenetes írás, két ember szövetségének és közös, nagy, reménytelen harcának szívszorító rajza. Azt gondolom, hogy a hatást nem csak az anyag ereje, tragikus sodrása éri el, hanem a megjelenítés módja is, az, hogy minden során érezni a hitelességet.”*

– Réz Pál

„Írásaiban valódi-élő alakokat tud teremteni... Az Isten madárcái úgy van megírva, hogy minden mozzanatát az olvasó már most megjelenítve, színpadon láthatja.”

– Tüskés Tibor

Műveiről írták

A „Civilizációk nyomában”-ról:

„A könyv alcímét is (A Neander-völgyön át az internetig) elolvasva, felvetődik a magamfajta filozofban: nem kóklerség-e egyszemélyes könyvet írni az emberiség több ezer éves civilizációjáról. Hiszen egy ilyen átfogó mű elkészítése kutatók, szakemberek tucatjait igényli. Polgár Ernő „civilként”, egyedül is képes volt a bravúrra. A szerző „tudástörténeti utazásnak” fogta fel a feladatot: izgalmas olvasmányt produkálva felismerteti a letűnt korok kultúrájának lényegét és evolúciós fejlődését, egymásra hatását. Itt nincs mód az elmélyülésre, az aprólékos részletekre. De ezt nem is hiányoljuk a kötetből. A zanzásított kultúrtörténet is kielégít, sőt ámulatba ejt bennünket.”

– Erős Zoltán

A „Halálos csók”-ról:

„A szerző lényegre törő írásmódjára jellemző, hogy két írás is van a kötetben, – Az első szerelem, World Trade Center – melyben mindössze öt könyvoldalon mondja el az érdekes történetet. A rövidség ellenére, – vagy lehet, hogy éppen ezért – egyéni ízű, remek történet.

– Géczy Zsolt a Petőfi Népében

Források

www.polgarerno.com

Külső hivatkozások

- (magyarul) www.polgarerno.com
- (magyarul) www.szepiroktarsasaga.hu
- www.spanyolnatha.hu
- www.litera.hu
- www.zsido.com
- Ki kicsoda Greger-Biograf Bp. 2000. 1298. oldal

Tartalom

Prológus

Berda József

Bródy Sándor

Bulla Elma

Cziffra György

Dobozy Imre

Domján Edit

Faludy György

Fischer Annie

Gábor Miklós

Hatvany Lajos

Gárdonyi Géza

Hajós Alfréd

Hegedüs Géza

Hegedűs Gyula

Heltai Jenő

Hunyadi Mátyás

Illyés Gyula

Kabos Gyula

Kaffka Margit

Kassák Lajos

Katona József

Kéthly Anna

Keller Dezső

Kovács Margit

Krúdy Gyula

Tom **Lantos**

Major Tamás

Márkus László

Giorgio **Perlasca**

Petőfi Sándor

Rajk László

Radnóti Miklós

Simon István

Sarkadi Imre

Dr. **Soó** Rezső

Sulyok Mária

Szabolcsi Bence

Szántó Piroska

Szép Ernő

Tatay Sándor

Tátrai Vilmos

Vámos László

Vas István

Wahrmann Mór

Raoul **Wallenberg**

Újlipótváros, Vizafogó és Angyalföld városrészek emléktáblái

Epilógus

Polgár Ernő élet- és pályarajz

Hátsó borító

Polgár Ernő a Szépirodalom Társasága programjaként szerkesztett **Újlipótvárosi esték** c. műsorában sokszor szembesült azzal, milyen sokan születtek, nevelkedtek, éltek, élnek Újlipótvárosban, s kötődtek, kötődnek ma is – az 1950-ben a Margitszigettel együtt Lipótvárostól elszakított – városrészhez. Írók, színészek, képzőművészek, tudósok, politikusok, közéleti személyiségek. Mindazok, akik a városrész szellemi, művészi műhelyeiben megfordultak, megfordulnak: irodalmi folyóiratok szerkesztőségeiben, könyvkiadóknál, kiállítóterekben és színházakban.

Újlipótváros, ahol **Polgár** Ernő is él, büszke kiemelkedő személyiségeire. Azokra, akiknek élete, életének egy szakasza a városrészhez kötődik. Arra a százharminc halhatatlanra, akiknek emlékét a kerületben – életművükön kívül – márvány emléktábla őrzi.

Polgár Ernő személyes hangvételű írásokkal és művelődéstörténeti összeállítással: **Berda** József, **Bródy** Sándor, **Bulla** Elma, **Cziffra** György, **Dobozy** Imre, **Domján** Edit, **Faludy** György, **Fischer** Annie, **Gábor** Miklós, **Hatvany** Lajos, **Gárdonyi** Géza, **Hajós** Alfréd, **Hegedüs** Géza, **Hege-dűs** Gyula, **Heltai** Jenő, **Hunyadi** Mátyás, **Illyés** Gyula, **Kabos** Gyula, **Kaffka** Margit, **Kassák** Lajos, **Katona** József, **Kéthly** Anna, **Keller** Dezső, **Kovács** Margit, **Krúdy** Gyula, Tom **Lantos**, **Major** Tamás, **Márkus** László, Giorgio **Perlasca**, **Petőfi** Sándor, **Rajk** László, **Radnóti** Miklós, **Sarkadi** Imre, **Simon** István, Dr. **Soó** Rezső, **Sulyok** Mária, **Szabolcsi** Bence, **Szántó** Piroska, **Szép** Ernő, **Szomory** Dezső, **Tatay** Sándor, **Tátrai** Vilmos, **Vámos** László, **Vas** István, **Wahrmann** Mór, Raoul **Wallenberg** alakjára emlékezik.

Sétára hívja olvasóit. Menjenek vele! Járjuk végig együtt az újlipótvárosi utcákat! Fedezzék fel az emléktáblákat, s hajtsanak fejet halhatatlan elődeink emléke előtt!